

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA BOHEMISTIKY

Příležitostná poezie v první polovině 19. století
Occasional Poetry in the First Half of the 19th Century

Disertační práce

Autor: Mgr. Andrea Vítová

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Dagmar Mocná, CSc.

Olomouc 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma: „Příležitostná poezie v první polovině 19. století“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem školitelky a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu. Prohlašuji rovněž, že text mnou odevzdané disertační práce v písemné podobě nebo na CD nosiči je totožný s textem závěrečné práce vloženým do systému STAG.

Práce má 335 758 znaků včetně mezer.

V Liběchově dne 31. 5. 2017

Děkuji Prof. PhDr. Dagmar Mocné, CSc., za odborné vedení disertační práce a za trpělivost a všestrannou podporu, kterou mi věnovala v období mého studia.

Prof. PhDr. Jaroslavě Janáčkové, CSc., děkuji za mnohaletou inspiraci, oporu a vlídnost.

Andrea Vítová

Anotace

Disertační práce se zabývá příležitostnou poezií v první polovině 19. století, zahrnující oslavné, blahopřejné, uvítací nebo smuteční básně. Tyto dobově aktuální, účelově koncipované texty pojednává jako svébytný literární žánr, který vychází z humanistického příležitostného básnictví, blíží se ódě nebo elegii, ale čerpá například také z postupů kramářské písně. Výklad tyto básně současně sleduje jako verbální projev společenských zvyklostí, úzce vázaný na rozvoj národního života a šíření vlasteneckých idejí v období tzv. národního obrození. Ve třech vývojových fázích zachycuje proměny vnitřní stavby i společenské funkce žánru, který se stal pevnou součástí básnické tvorby otiskované v jazykově českých periodikách první poloviny 19. století.

KLÍČOVÁ SLOVA: česká literatura – literární žánry 19. století – příležitostná poezie – blahopřejná poezie – společnost 19. století

Annotation

The Dissertation thesis is focused on the occasional poetry in the first half of 19th century including celebrative, congratulatory, welcoming or mourning poems. Such periodically up-to-date, purposefully composed texts are taken as an independent literary genre, which is arising from the humanistic occasional poetry and which is close to ode or elegy, but draws inspiration also (for example) from methods of cantastoria. At the same time, interpretation follows such poems as a verbal expression of social conventions, closely connected with the development of national life and spreading of patriotic ideas within the period of so called national revival. In three development phases it captures transformations of the inner construction and even social functions of the genre, which became a solid component of poetry printed in linguistically Czech journals during the first half of 19th century.

KEY WORDS: Czech literature – literary genre of the 19th century – occasional poetry – congratulation poetry – society of the 19th century

OBSAH

I. Úvod	10
II. Teoretická a metodologická východiska	
1. Dosavadní výzkum a odborná literatura	12
2. Teoretická východiska	24
3. Excerpované prameny: typ a časové rozmezí	33
III. Příležitostná poezie první poloviny 19. století v základních obrysech	
1. Výklad pojmu	38
2. Tematika příležitostných básní	39
3. Prameny: od humanistického básnictví po kramářskou píseň	41
4. Funkce příležitostné poezie v dobovém kontextu	44
5. Problémové rysy recepce příležitostných textů	45
IV. Proměny příležitostné poezie v první polovině 19. století. Tři vývojové etapy	
1. Od přelomu 18. století do dvacátých let 19. století. Konstituování žánru v nových podmínkách a hledání jeho aktuální funkce	50
1.1 Dobové publikační možnosti příležitostné poezie	51
1.2 Hledání místa v literárním poli a sepětí příležitostných básní s klasickými poetickými žánry	57
1.3 Od veřejného proslovu po osobní vzkaz. Variantnost funkcí příležitostné poezie	69

2. Dvacátá léta 19. století. Etablovaná tvorba v literární a společenské komunikaci	81
2.1 Proměny publikačního prostoru pro příležitostnou poezii ve dvacátých letech	82
2.2 Emancipace žánru. Příležitostná poezie jako součást společenského styku	89
2.3 Příležitostná poezie v roli korespondence	96
3. Třicátá a čtyřicátá léta 19. století. Konzervativní žánr ve službách společenských zvyklostí a stereotypů	105
3.1 Příležitostná poezie v časopisecké praxi třicátých a čtyřicátých let	107
3.2 Příležitostná poezie jako odraz vlastenecké ideologie a měšťanské morálky	120
3.3 Smuteční básně projevem národních a slovanských idejí	129
V. Závěr	137
Prameny	143
Literatura	144
Occasional poetry in the first half of the 19th century	151

Na s. [9] bylo použito ilustrace z frontispisu almanachu Dennice, Hradec Králové 1825.
Signováno J. Führich – G. Döbler.

„Připomínám, že je pověrou souditi o básníkovi, že je obdarován bůhví jakou velikostí citů a že jeho poezie není než jakousi jeho protuberancí. Ne, city se dají vymýšlet a toto jasnozření je jedním z květů, ale i trnů v koruně poezie.“

František Halas

„Vztah příležitosti a poezie je vždy – příležitostí poezie.“

Albín Bagin

I. Úvod

Příležitostná poezie v první polovině 19. století zachycovala a doprovázela veřejné i soukromé slavnosti a aktuální dějinné události. Vznikala jako literární text, současně však byla projevem dobových společenských zvyklostí a stereotypů. V podobě gratulačních a smutečních básní, veršovaných proslovů na uvítanou a na rozloučenou, skladeb, jejichž prostřednictvím autoři vyslovovali loajalitu politicky a společensky vlivným osobám, nebo básní reflektujících kulturní dění se příležitostná tvorba profilovala jako svébytný poetický žánr.

Podstatou oslavných pajánů bylo naplnit očekávání čtenářů nebo posluchačů a vyhovět požadavkům kladeným na autora ve spojitosti s konkrétní reálnou situací. Autoři příležitostné poezie na základě své zkušenosti vycházeli vstříc těmto představám a nárokům: pečlivě volili a opakovaným užíváním „kodifikovali“ náležitou formu a adekvátní výrazové prostředky svých skladeb, což zároveň vedlo ke stírání originality díla a současně nižší umělecké úrovni mnohých textů. Spolu s časovým zakotvením a účelovostí příležitostných textů, z níž vyplývají ohraničené interpretační možnosti, se zmíněná schematičnost žánru projevila v malém zájmu literární vědy o tuto oblast básnictví 19. století.

Příležitostné básně přitom navzdory naznačeným rysům představují bohatý a vnitřně členitý literárněhistorický materiál: zachycují kulturní, společenský a politický život v čase svého vzniku, především ale odrážejí tvůrčí a žánrové zákonitosti dobové literatury, odkrývají vývojové momenty významné pro celou básnickou tvorbu a upozorňují na typické jevy, jež v dílech komplikovanějších žánrů mohou zůstat zastřené.

V následující práci se budeme zabývat příležitostnou poezií v čase, kdy nebyla vázána na určitý okruh autorů, objevovala se rovnocenně v dílech nadaných a zkušených literátů, stejně jako v tvorbě básníků „z přesvědčení“, pro něž díky své zdánlivé jednoduchosti zůstávala takřka jediným způsobem vyjádření. Při volbě pramenů proto nebudeme uplatňovat požadavek umělecké kvality jako

hodnotící kritérium; příležitostnou poezii první poloviny 19. století pojmáme jako pestrý a kvalitativně nesourodý celek textů, které vstupovaly do literárního i společenského života, byly jím generovány a zároveň jej v nemalé míře samy aktivně utvářely.

Naším cílem je doplnit k literární historii první poloviny 19. století nové poznatky o opomíjeném žánru a prokázat, že v případě příležitostných skladeb nejde o marginální projev veršové produkce, o časový doprovod jiných, umělecky „hodnotnějších“ děl ani o pouhý relikv remanentů raně novověkého básnictví.

Příležitostnou poezii hodláme pojednat jako podstatnou, inspirativní součást literatury, jako její důležitou složku s jasně definovaným úkolem a cílem, který se vždy aspoň zčásti uskutečňuje také vně literatury. Ačkoli nesou výrazné znaky účelovosti a jsou verbálním projevem dobové společenské konvence, přesto s těmito dokumenty zacházíme v první řadě jako s literárními texty. Ve třech chronologicky koncipovaných kapitolách věnovaných časově navazujícím obdobím první poloviny 19. století se pokusíme ukázat, jak ve své podstatě rigidní žánr příležitostné poezie vstřebával podněty literárního vývoje, vstupoval do interakce s dalšími poetickými žánry a reagoval na živé společensko-kulturní impulzy i měnící se čtenářský vkus.

Přestože usilujeme zachytit vnitřní rozrůzněnost příležitostné tvorby první poloviny 19. století, závislou na době vzniku textů a jejich proměnlivém, často i vícesměrném působení, výsledkem práce nemá být typologie příležitostných básní, kterou by bylo možné provést například na základě zvoleného tématu nebo podle zamýšleného adresáta textu; za účelné považujeme spíše zdůraznění tendencí, které tato tvorba v proměnách času následovala. Ve středu našeho zájmu proto stojí sledování procesu, jakým se začleňovala do dobového literárního kontextu a také do literárního, kulturního a společenského života epochy tzv. národního obrození.

II. Teoretická a metodologická východiska

1. Dosavadní výzkum a odborná literatura

Základní literaturu k předmětu tvoří z obecného hlediska práce, které se zabývají kategorií příležitostnosti jako určujícím rysem básnického díla, jmenovitě jeho stavby, funkce a estetické hodnoty.

G. W. F. Hegel v otázce, jaká díla je možné označit pojmenováním příležitostná poezie, zvažuje dvě alternativy: „*V širším smyslu slova by bylo možno tímto jménem označit většinu poetických děl, v užším, vlastním významu musíme je však omezit na takové výtvoř, které vděčí za svůj vznik nějaké přítomné události, jejímuž vynášení, vykrášlení, slavnostní připomínce atd. jsou též výslovně věnovány. Takovým zapletením do života se však poezie zdá opět upadat v závislost a byla tu zhusta tendence připisovat celému tomuto okruhu poezie podřadnou hodnotu, ač sem náležejí zčásti nejslavnější díla, zvláště lyrická.*“¹

Aby se báseň nestala pouhou předmětnou zprávou o reálném jevu nebo události, je nutné, aby byla podřízena autorovu subjektivnímu pohledu: „*Nemá-li však lyrické dílo upadnout v závislost na vnějších okolnostech a účelech, které jsou v těchto okolnostech zahrnuty, nýbrž má-li být pro sebe samostatným celkem, pak k tomu podstatně patří, aby básník používal podnětu též jen jako příležitosti k tomu, aby vyslovil se be sama, svou náladu, radost, bol nebo svůj myšlenkový svět a životní názor vůbec. Rozhodující podmínkou lyrické subjektivity proto je, aby reálný obsah pojala zcela do sebe a učinila jej vlastním.*“² Záleží přitom na vnitřním uspořádání básníkovy nitra, jak reálnou skutečnost zobrazí, které skutečnosti vyzdvihne a na jaké souvislosti poukáže. Ideální poměr objektivní skutečnosti na jedné straně a básníkovy subjektivního pohledu na straně druhé nelze podle Hegela pro výsledné dílo pevně stanovit.

¹ HEGEL, G. W. F.: *Estetika II*. Praha 1966, s. 230–231.

² Tamtéž, s. 299–300.

Postuláty obsažené v Hegelově *Estetice* rozvíjejí v moderní literární vědě další badatelé, kteří se zabývají oblastí příležitostné poezie. Na dvojí rozdílné pojetí pojmu příležitost upozornil ve své studii *Poézia a príležitosť* Albín Bagin a specifikoval jej následovně: širší chápání tohoto pojmu zahrnuje jakýkoli podnět, který iniciuje vznik literárního díla; pojetí užší vidí příležitost jako impulz, jehož se básníkovi dostává zvenčí, jako povinnost danou potencionálními čtenáři či posluchači básnického díla. S odvoláním na Hegelovu *Estetiku* hledá onen ideální poměr mezi inspirující vnější skutečností a světem literárního díla, který si má zachovat svou autonomii: „*Je preto otázka, akým spôsobom si poézia aj v tomto konflikte dokáže zachovať svoju samostatnosť. Celkom jednoducho tak, že nepovažuje vonkajšiu danú príležitosť za podstatný účel a seba naopak za púhy prostriedok a nečiní sa ním, ale že naopak, látku tejto skutočnosti vsaje do seba a stvárňuje a spracúva tým istým právom a tou istou slobodou, ktorú jej dáva fantázia. Potom totiž nebude poézia tým príležitostným a vedľajším, ale oná látka bude len vonkajšou príležitosťou, z ktorej podnetu sa básnik oddáva svojmu hlbšiemu preniknutiu a čistejšiemu prevedeniu, a tým si iba vytvára za seba to, čo by bez neho v bezprostredne prítomnom prípade nedospelo týmto slobodným spôsobom k vedomiu.*“³

Přesah od textu s jedinečným, praktickým účelem k literárnímu dílu, jehož existence se nevyčerpává jednorázovým, „příležitostným“ užitím, není podle Bagina obsažen v popisovaných událostech samých – neboť každé z nich může být vlastní stejně silná „energie“ – ale v osobnosti tvůrce. Bagin shledává jako přirozené, že pro řadu básníků je určitá příležitost „východiskem z nouze“ a nahrazuje „nepřítomnou invenci“.⁴ Ani „sociální objednávka“ však nerozhoduje o tom, že na jejím základě zákonitě vznikne pouze báseň, v níž absentuje umělecká hodnota a již nakonec připadne jen konkrétní, předurčené, nejčastěji oslavné využití, vylučující jakoukoli pozdější aktualizaci. I příležitostná báseň napsaná na objednávku může být umělecky hodnotná, pokud je „obsahově vícevýznamová“: „základný význam jej poskytuje udalosť sama, druhý – a ďalšie –

³ BAGIN, A.: *Poézia a príležitosť*. In: *Literárne etudy*. Bratislava 1979, s. 88.

⁴ Tamtéž, s. 89.

vyrastajú nad ním. Báseň sa prelamuje z jedinečnosti ku všeobecnosti, z uzavretosti k otvorenosti.“⁵

Autor rovněž připouští, že v příležitostné poezii početně převládá tvorba méně kvalitní, která neobsahuje nic, co by mohlo opakovaně vést k její hodnotové aktualizaci. Za charakteristické rysy této tvorby „veršovců“, nikoli básníků považuje mj. přílišnou abstraktnost, „prázdný“ patos a frázovitost, přítomnost klišé nebo užívání hyperboly, jež jsou zdrojem silného účinku s krátkou životností. Tím vším je nahrazeno skutečné básnické dílo, které s využitím mírnějších, neokázalých prostředků dosahuje silnějšího a trvalého působení. Autor však zároveň upozorňuje, že mimoliterární skutečnost, v níž se v jiné době opakuje nálada a motiv, který kdysi inicioval vznik příležitostné básně, může i po letech oživit text dávno zapomenutý. Zde však jde o působení jiných než literárních zákonitostí.

Na příkladu díla dvou osobností slovenské literatury osvětlil principy vzniku a fungování aktuálně zaměřené básnické tvorby Peter Mráz v knize *Poetika príležitostnej poézie Bohuslava Tablica a Jána Hollého*.⁶ V úvodu své práce se Mráz zabývá termínem *příležitost* ve smyslu výjimečné události, která se stane podnětem k napsání básně. Podle J. W. Goetha je takovou příležitostí jakýkoli silný či zvláštní zážitek, s odvoláním na A. Bagina však Mráz dává přednost pojetí příležitosti u G. W. F. Hegela a pojmenovává ji jako „čosi, čo sa dotýka básnika zvonku, ako povinnosť, ktorú mu mlčky alebo výslovne uložili ľudia, medzi ktorými žije a ktorí majú jeho slovo počut“.⁷

Příležitostná báseň na reálný vnější podnět reaguje tím, že vytváří svůj vlastní fikční svět, který je však při recepci díla dotvářen pomocí „kognitivně-percepční zkušenosti“.⁸ Autor příležitostné básně s touto zkušeností počítá, ve skutečnosti je ale nucen zajít mnohem dál: „musí představit názory, s kterými se může společnost ztotožnit“.⁹ Mráz příležitostné poezii přiznává účast na vytváření

⁵ Tamtéž, s. 92.

⁶ MRÁZ, P.: *Poetika príležitostnej poézie Bohuslava Tablica a Jána Hollého*. Bratislava 2010.

⁷ Tamtéž, s. 5. Autor zde cituje z práce A. BAGINA: *Literárne etudy*. Bratislava 1979, s. 87.

⁸ MRÁZ, P.: *Poetika príležitostnej poézie Bohuslava Tablica a Jána Hollého*. Bratislava 2010, s. 7.

⁹ Tamtéž.

„*dobového recepčního horizontu*“, působení na estetický vkus čtenářů i důležitou funkci v soudobé literární komunikaci. V přílišné záplavě této tvorby a pod tlakem společenské objednávky se podle Mráze z příležitostných básní vytrácí estetická hodnota. Následně si autor klade otázku, zda estetickou hodnotu vůbec lze v této poezii hledat.

Estetická hodnota textu napsaného „na podnět společenské objednávky“¹⁰ se naopak jeví jako podstatný prvek, neboť objednavatel záměrně oslovil takového autora, který mohl dát záruku určité kvality. Není tím ale řečeno, že jí nakonec skutečně dosáhl. Přesto při posuzování příležitostných skladeb Mráz varuje před předpojatostí: „*Odsívame ich na perifériu, prestávame si ich všímať. Neuvedomujeme si ale, že aj o textu s nulovou estetickou hodnotou môžeme uvažovať ako o relevantnom spôsobe umeleckého vyjadrovania sa.*“¹¹

Touto tezí rehabilituje postavení příležitostné poezie v literárních dějinách, oslabené dřívějším hodnocením tohoto žánru. Jan Mukařovský považoval příležitostnou poezii za jev „*přechodné platnosti*“ a dával jej do protikladu s díly trvalé hodnoty: „*Dokonce vždy existuje vedle umění tvořeného pro trvání a platnost co nejdelší také umění určené již záměrem tvůrcovým k platnosti přechodné, tvořené pro ‚konzum‘. Tak např. v básnictví díla ‚příležitostná‘ [...], díla aktuální, závislá tematicky na znalosti některých okolností, známých jen jistě době, popř. jen jistému omezenému kruhu. [...] Je tedy umění ‚konzumní‘ stálým protikladem umění ‚trvalého‘; vyskytují se však období, kdy umělci dávají přednost intenzivní krátké působivosti díla před povlovně rostoucí působivostí trvalou.*“¹²

Situace, kdy autor a čtenář sdílejí historické zkušenosti a prožitky utvářené konkrétními dobovými poměry, nejsou přítom samy o sobě tím, co text uzavírá před dalšími čtenáři s odlišnou empirií. Překážkou v navázání kontaktu s dílem je jeho uzavřenost, fakt, že neponechává nedořešené obecné otázky. Problematikou nadčasovosti literárního díla, která naléhavě vyvstává právě při posuzování

¹⁰ Tamtéž, s. 18.

¹¹ Tamtéž, s. 18.

¹² MUKAŘOVSKÝ, J.: Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty. In: *Studie z estetiky*. Praha 1966, s. 41.

hodnoty příležitostné poezie, se ve své studii *Historické čtení* zabývá Vladimír Papoušek: „Existuje názor, že v literárním díle přežívá jen to, co je nadčasové. S tím je třeba rázně nesouhlasit. Není nic nadčasového v žádném literárním díle. [...] To, co je tu interpretované jako nadčasové, nestojí nad časem, ale spočívá naopak v přesné analýze doby, tehdejšího času, v obrazu otevřené lidské situace, v nedořešenosti a výzvě toho, co v díle vyvstává jako svět hrdinů. Jde o historicky specifický obraz střetu subjektu se ‚vším‘.“¹³

Příležitostná poezie se však potýká se skutečností, že dobové poměry v ní nejsou analyzovány, jsou naopak zjednodušeny do nekonfliktních schémat a výsledky tohoto zjednodušení jsou čtenáři předkládány k přijetí. Činí tak navíc prostřednictvím předem smluveného jazyka, který sestává z nevelkého okruhu ustálených motivů a výrazových prostředků, daných přísnými pravidly žánru.

Na výsledné podobě textu se rovnoměrně podílely tři nejdůležitější vlivy: dominantní příklon k tradici, vliv dobového stavu poezie a působení aktuální mimoliterární skutečnosti. Z tohoto úhlu sleduje příležitostné básně Marta Kerul'ová: „*Príležitostná poézia s obsahom slávnostnejších i menej slávnostných udalostí bežného života je zaujímavá oscilovaním medzi presadzujúcou sa realitou, pretrvávajúcou tradíciou myslenia a tvorenia a zastieraním skutočnosti kánonickými postupmi. Individualita, individuum sa kryštalizuje v pozoruhodnej naviazanosti na okruh society a jej konvencie – prijaté z antiky, stredoveku i súčasnosti.*“¹⁴

Účelovost a popisnost příležitostných básní, oslavujících konkrétní osobnosti a dějinné události, stejně jako sporná umělecká hodnota mnohých z nich nicméně vytváří předpoklad k tomu, že jsou bez obtíží přijímány jako historický pramen, zatímco přiznat jim status literárního textu se může jevit složitější a méně jednoznačné. Přesto je nesporné, že v různých obdobích kulturních dějin byly příležitostné básně důležitou součástí literatury a v rámci tohoto dobového literárního kontextu jim byl připisován nemalý význam.

¹³ PAPOUŠEK, V.: Historické čtení. In: PAPOUŠEK, V. – TUREČEK, D.: *Hledání literárních dějin*. Praha – Litomyšl 2005, s. 67.

¹⁴ KERULOVÁ, M.: Subjektivizácia ako špecifický jav v latinskej príležitostnej poézii. In: *Recepčno-interpretačné osobitosti textov staršej slovenskej literatúry*. Nitra 1992, s. 39.

Odborná literatura, která se zabývá konkrétními texty příležitostného, časového charakteru, má svou materiálovou základnu převážně v antické a raně novověké literatuře. Tematika vycházející z festivit veřejného i rodinného života a literárně-spoločenská úloha textů těchto epoch vytvářejí základní rámec, v němž se následně pohybují také mladší příležitostné básně, jejichž vznik byl ovlivněn myšlenkovým světem osvícenství a preromantismu.

Příležitostné básnické tvorbě ve starší české literatuře se soustavněji věnuje Viktor Viktora. Ve své studii *K problematice příležitostné poezie*¹⁵ shrnuje dosavadní stav bádání, v němž pozornost k humanistické příležitostné poezii obraceli hlavně klasičtí filologové. Sleduje rovněž výskyt pojmu v literárněhistorických pracích mj. Arne Nováka, Miloslava Švába, Zdeňky Tiché nebo Jozefa Minárika ad.¹⁶ Vymezení pojmu, k němuž na základě předchozího výzkumu Viktora dospívá, vychází z textů období humanismu, zachycuje však i obecně platné základní rysy příležitostného básnictví: *„Příležitostnou poezii charakterizuje podle našeho mínění především vztah ke konkrétním událostem všedního života, vztah k pomíjivosti a dočasnosti, tedy vztah ke všemu, co jistým způsobem popíralo tendence, i univerzálnímu, obecnému, absolutnímu a věčnému. Pro vznik příležitostného díla byl důležitý podnět vycházející z události nebo anomálie běžného všedního života a jeho souvislostí. Zmíněný podnět samozřejmě překračoval rámec každodennosti, ale nevyčleňoval se z něho svými důsledky. Příležitostná poezie nespouštěla ze zřetele lidské hodnoty. Je rovněž chápala jako etické i umělecké měřítko. Také její odkazy k antice se týkaly především těchto hodnot. Příležitostná poezie tedy mohla reagovat jak na důležité životní okamžiky osobnosti, tak na neobvyklé události přírodní nebo mohla bezprostředně reagovat na události společenské. Zásadně pro ni bylo důležité vyjádření vnitřního vztahu, leckdy nadneseného, k adresátovi nebo námětu, zřetel k detailu, snaha dokázat vzdělanost a básnické schopnosti. Příležitostnou poezii také charakterizuje jednorázová funkce. Autor splnil svůj základní úkol tím, že dílo napsal a dedikoval. Další působení díla záleželo na následujících okolnostech jeho*

¹⁵ VIKTORA, V.: K problematice příležitostné poezie. In: *K pramenům národní literatury*. Plzeň 2003.

¹⁶ Tamtéž, s. 69.

recepce. Mezi ně například patří aktuálnost tematiky, oblíbenost žánru, vyjádření odpovídající dobovému vkusu.“¹⁷

Monografie věnované problematice příležitostné poezie, které se zaměřují na tvorbu raného novověku, především 17. století, podchycují toto odvětví básnictví nejen jako součást osobního písemného styku, ale také jako jeden z projevů dvorské etikety. Tematikou a způsoby užití textů se tedy neshodují s materiálovou základnou naší práce, přece však pojmenovávají základní principy fungování příležitostné poezie. K základnímu vymezení předmětu studia přistupuje souborem několika sond do dějin příležitostné poezie sborník *Theorie und Praxis der Kasualdichtung in der Frühen Neuzeit*.¹⁸ Poukazuje na nesouměřitelnost příležitostné poezie raného novověku (*Gelegenheitspoesie*) s tvorbou 18. století (*Erlebnislyrik*) a ze srovnání těchto dvou odlišných způsobů básnické výpovědi vyvozuje základní charakteristiku žánru. Vznik „zážitkové lyriky“ v polovině 18. století považuje nejen za literární, ale také za společensko-historický fenomén: „*Der literarische Text, der in der Frühen Neuzeit in der allerselbstverständlichen Weise als Teil einer ‚Gelegenheit‘ wahrgenommen wurde – als Ausdruck von Trauer, Freude, Dank oder Trost – hat sein Verhältnis zu dieser Gelegenheit gelockert oder sogar gänzlich aufgegeben und erhebt einen wie auch immer begründeten Anspruch auf ‚Autonomie‘. Er richtet sich nicht mehr an einen konkreten Leser, sondern an ein imaginäres Publikum, gerade deshalb, weil er nur noch seinen Gefühlen ‚Ausdruck‘ verleiht. Das Verhältnis von Dichtung und implicitem Leser erreicht damit eine neue Qualität.*“¹⁹

Výsledky výzkumu, vázaného na německou literární oblast, nicméně nelze bez výhrad aplikovat na novočeskou tvorbu 19. století. Ta nepředstavuje pouze etapu lineárního děje, ale je charakterizována právě návraty k předchozím dějinným a literárním epochám, v nichž nachází vzor pro nově vznikající texty. Období humanismu, stejně jako například klasická díla antické literatury, nepůsobí jako inspirace, ale vytvářejí ideál, jemuž je na počátku nutné se přiblížit, nikoli se od

¹⁷ Tamtéž, s. 71.

¹⁸ KELLER, A. – LÖSEL, E. – WELS, U. – WELS, V. (eds.): *Theorie und Praxis der Kasualdichtung in der Frühen Neuzeit*. Amsterdam – New York 2010.

¹⁹ Tamtéž, s. 29–30.

něj vzdalovat. Další vývoj české příležitostné básnické tvorby je navíc analogicky určován nejen literárními, ale z velké části zároveň společenskými a politickými změnami domácího prostředí.

V základních literárněhistorických příručkách je příležitostné poezii první poloviny 19. století věnována pouze okrajová pozornost, vyplývající z chápání příležitostné tvorby zmíněné epochy jako marginální záležitosti. *Dějiny české literatury*, sv. 2 pojednávají tuto oblast poezie stručnou zmínkou, kterou příležitostnou tvorbu na základě jejich základních rysů zařazují do kontextu písemnictví prvních tří desetiletí 19. století jako tvorbu výhradně „oslavnou“: „*Význam Puchmajerovy družiny spočíval v tom, že v jejich almanaších byly vytvořeny základy pro obrozenskou básnickou činnost. Tato poezie se snažila zahrnout takřka všechny druhy slovesné a vytvořila tradici pro četné formy poezie, sloužící nejrozmanitějším potřebám společenských styků. Vedle základů poezie pro výraz konvenčních citů, pro oslavy života, boha, lásky, přírody, existovala tu poezie příležitostná, oslavující významné chvíle životního koloběhu, význačné osobnosti nebo závažné události v dějinách národa, dále poezie didaktická, poezie burleskního vtipu a satirické travestie, poezie libující si ve vtipné hře.*“²⁰ V souvislosti s dalším obdobím, které *Dějiny české literatury* vymezují lety 1830–1848, se k příležitostné poezii výklad již nevrací.

Albert Pražák ve své studii *K problematice slovenské příležitostné poesie druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století*²¹ označil tuto tvorbu za „*velkou a bohatou tradici*“, která byla dědictvím humanismu. Příležitostné básně charakterizoval na základě jejich tematiky, která byla „*zaměřena na významné okamžiky lidského života, na projevy k narozeninám, k nástupům v úřady, k svatbám, úmrtím, hlavně u vrchností, ale sestupně i u obyčejnějších lidí; ba stalo se časem zvykem oslavovat kdekoho, takže tato poezie zobecněla.*“²²

²⁰ VODIČKA, F. a kol.: *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Praha 1960, s. 173.

²¹ PRAŽÁK, A.: K problematice slovenské příležitostné poesie druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století. In: *Acta Universitatis Carolinae* 2, Praha 1956, č. 16, *Philologica*, č. 2, s. 175–199 + 1957, vol. 3, č. 1, s. 1–14.

²² Tamtéž, s. 175.

V klasifikaci příležitostných básní uplatnil A. Pražák obě možná hlediska: třídění podle adresáta textu i podle zobrazené události. Jako zvláštní skupinu vyčlenil nejprve básně věnované vládnoucí dynastii. Tuto část příležitostné poezie určil jako nejrozvinutější a upozornil na její oficiální ráz. V kapitole s názvem *Poety panovníkům* na oslavné básně nahlíží jako na historický materiál: „*V slovenském uctívání Habsburků obrážely se všechny proudy, od feudalismu a absolutismu až po konstituci. Proto má tato příležitostná poezie dobovou hodnotu, je vývojovým doprovodným dokladem.*“²³

Tento pohled na příležitostnou tvorbu jako na historický pramen ostatně Pražák uplatnil i v širším měřítku, když v resumé své studie píše, že „*slovenská příležitostná poezie druhé poloviny 18. a první poloviny 19. století je živým výrazem všeho, co tehdy národ prožíval a jak své zážitky vnímal. Zrcadlí se tu myšlenkové pochody, hospodářské a politické poměry.*“ Na jiném místě závěrečného shrnutí dodává, že příležitostná poezie „*se vždy zaměřovala na významné životní okamžiky, takže měla především dokumentaristickou hodnotu, zachycovala dobu.*“²⁴

Právě básně určené panovníkovi však ukazují, že při jejich hodnocení A. Pražák přecenil zpravodajskou hodnotu těchto skladeb, podle nichž „*se dal určovat poměr pána a poddaného i stupeň obluby k pánovi, hlavně k panovníkovi. Panovník byl pokládán za jakéhosi pozemského boha nebo aspoň za otce poddaného, jehož je ctít a poslouchat až s náboženskou obřadností.*“²⁵ Autor studie v této tezi nepočítal ani s cílenými projevy zdánlivé loajality, ani s nedostatkem originality žánru, tedy častou nápodobou dříve vzniklých textů a přejímáním jejich postupů.

Další kategorie příležitostných básní, které A. Pražák ve své studii vymezuje, již nejsou prvotně určeny osobou, ale událostí, k níž se text vztahuje. Jsou to „*nástup v úřad (inaugurace, instalace)*“²⁶ „*církevní a školské slavnosti*“, „*blahopřání*“,

²³ Tamtéž, s. 183

²⁴ Tamtéž, s. 198.

²⁵ Tamtéž, s. 175.

²⁶ „*Při nástupech reprezentantů v úřad zachycovali jejich ctitelé osobnost v jejím prostředí, umisťovali ji geneologicky i v krajinném a přírodním rámci, hleděli, aby plasticky vynikla odpovídala skutečnosti. Některé podoby provázel malý historický a kulturní poznámkař, lidé chtěli*

„návrát z ciziny, ze studií domů,“ „svatby“ a nakonec básně „za mrtvými a nad mrtvými“. Tematické členění přesně následuje festivity spojené s dobou a sociálním prostředím, a přestože je každá z kategorií doložena příklady a jejich rozbohem, v obecných soudech může vést k zjednodušení, například v případě sňatků: „Svatba byla nejskutečnější jev a děj v slovenském životě. Připouštěla skoro jediná humor. Byly v ní některé jevy, které ho vzněcovaly. Postel a kolébka byly jeho zdrojem...“²⁷ Ve skutečnosti teprve osoby, jimž byla svatební báseň určena, a jejich postavení rozhodovaly o tom, zda je přípustný také lehčí, žertovný tón.

Básně určené k slavnostním příležitostem v životě panovníka a jeho rodiny na rozdíl od A. Pražáka charakterizoval D. Tureček právě jejich snahou vyhovět dobové společenské konvenci a příklonem k jednotné, ustálené formě vyjádření. Příležitostné básně jako vyjádření „*dynastické loajality*“ se uplatňovaly „*při narozeních, sňatcích, různých jubileích či úmrtích v panovnickém domě, které představovaly základní příležitost, při níž byla literárně vyjádřená konformita spontánně nabízena, očekávána i předpokládána a v některých případech – alespoň zvyklostmi dobrého tónu, ne-li jinak – i vyžadována. Doklady nalezneme napříč časem a jejich kontinuálnost nijak nesvědčí o postupném vyhasínání daného jevu. Takřka se nemění ani dikce a dá se říci, že příslušný typ příležitostné básně se ustálil jako svého druhu topos*“.²⁸

Svébytný, byť neostře ohraničený typ „*dynasticky loajálních textů*“ tvoří podle výzkumu D. Turečka básně, které byly „*svého druhu manipulativní strategií*“. V těchto básních „*motivy trůnu či panovníka, jakkoli v povrchové struktuře textu dominantní, byly redukovány jen na prostředek a základním cílem se stalo legitimizování jiných, nejčastěji vlasteneckých hodnot, kterým měl být*

se již o opěvané osobnosti něco dovědět, slovní a obrazová oslava jim již nedostačovala. Instalace a inaugurace zachytily něco slavnostního šumu, který dobu zpestřoval a i charakterizoval.“ Tamtéž, s. 185–186.

²⁷ Tamtéž, s. 190.

²⁸ TUREČEK, D.: Loajalita jako souřadnice literárnosti. In: PETRBOK, V. – PETRASOVÁ, T. – MACHALÍKOVÁ, P. (eds.): *Neviditelná loajalita? Rakušané, Němci, Češi v české kultuře 19. století*. Praha 2016, s. 200.

*prostřednictvím apropriace k vladařskému majestátu dodán zcela mimořádný význam.*²⁹

Vlastním předmětem svého výzkumu však Tureček činí nikoli poměr mezi skutečnou a předstíranou loajalitou, ale „vzájemný poměr devocionální a literární složky“ v textech reflektujících události související s vládoucí dynastií. Zjištěním, že tento poměr sahá „od stereotypně pasivního přejímání konvencionalizovaných topoi až k dominanci, nebo alespoň relativní samostatnosti literárně estetické funkce“³⁰ autor potvrzuje přítomnost estetické funkce v obrozenské příležitostné poezii a vyjímá tak tuto tvorbu z role pouhé společenské zvyklosti.

Fungování příležitostné poezie nejen v rámci literárního, ale i společenského života první poloviny 19. století je přesto neodmyslitelnou vlastností žánru, jeho osobitým úkolem, který je navíc zesílen hodnotovým rámcem biedermeieru a jeho ideály rodinných a přátelských vazeb. Příležitostné básně jsou proto literárními historiky vnímány také jako živý prvek literární komunikace, naznačující její dobové modely ve sféře intelektuální, kulturní a společenské, zároveň jako texty, které aktivně zasahovaly do formování dobového vkusu.³¹

Peter Mráz zaznamenává v autorském okruhu příležitostné poezie pro slovenskou literaturu specifickou situaci, kdy kromě jednotlivců pěstovaly tento žánr také školní a církevní komunity a farnosti. V českém kontextu bychom analogicky vyzdvihli spíše činnost vlastenecky orientovaných lokálních či regionálních center, která se vytvářela kolem jednotlivých osobností (v obrození však díky významnému podílu kněží-literátů plnily tuto úlohu často právě fary), ale i zájmových spolků, zvl. čtenářských společností.

Vstup příležitostné poezie do různých oblastí společenského života je podle téhož badatele umožněn jejím formálním uspořádáním, směřujícím k obřadnosti: „*Obradovosť sa v textoch básní dosahuje prvkami rečníckeho štýlu (pátos,*

²⁹ Tamtéž, s. 205.

³⁰ Tamtéž, s. 207.

³¹ Srov. MRÁZ, P.: *Poetika příležitostnej poézie Bohuslava Tablica a Jána Hollého*. Bratislava 2010, s. 7.

rečnicke otázky, oslovenia, zvolania, expresíva s kladným hodnotiacim príznakom). Vďaka obradovosti sa text príležitostnej básne stával priamym účastníkom spoločenských aktov, najčastejšie uvádzania do úradov či slávností, konaných pri príležitosti výročia nastúpenia úradu.³²

Mrázova studie je však prínosná zejména v tom, že hledá a pojmenovává motivaci k psaní příležitostných básní, a to jak z pozice autora a jeho společenské prestiže, tak z pohledu veřejného působení a vlivu na čtenáře: „*Tvorit' príležitostnú poéziu bolo pre básnikov nevyhnutné pre udržanie si ich spoločenského statusu. Autori sa písaním ubezpečovali o svojom mieste v spoločenskom rebríčku, oslavovali svojich mecenášov, svetských panovníkov a priateľov, pripomínali si jubileá v živote konkrétnych ľudí, vyjadrovali smútok nad ich stratou, vyjadrovali sa k miestnym udalostiam historického, politického, filozofického alebo náboženského charakteru. Príležitostná poézia neraz slúžila ako nástroj propagandy, ideologického zavádzania, mystifikácie.*“³³

Autor zdůrazňuje, že v tomto žánru se poezie daného období přibližovala publicistice a vlastním způsobem zpracovávala témata, která čtenářům předkládala soudobý tisk. Vedle zřejmé osvětově-didaktické úlohy, již příležitostná poezie naplňovala, lze proto tuto tvorbu považovat rovněž za „*kultivovanou formu dobového bulváru*“.³⁴

Zařazením příležitostné poezie do širšího dobového kontextu „*společenského psaní*“ se ve své monografii *Sprachkultur und Bürgertum. Zur Mentalitätsgeschichte des 19. Jahrhunderts* zabývá Angelika Linke.³⁵ Autorka dokládá, že příležitostná, zvláště gratulační tvorba patřila mj. do oblasti písemností utvářejících domácí, rodinnou komunikaci a písemnou tradici a že k tomu, aby tyto slovesné výtvořily vůbec mohly vznikat, byla v měšťanských rodinách zaměřena i výchova dětí. Specifická sféra privátní písemné kultury zahrnovala texty původní i reproduované: „*Die Texte, die im Rahmen dieser*

³² Tamtéž, s. 8.

³³ Tamtéž, s. 12.

³⁴ Tamtéž, s. 15.

³⁵ LINKE, A.: *Sprachkultur und Bürgertum. Zur Mentalitätsgeschichte des 19. Jahrhunderts*. Stuttgart – Weimar 1996.

*Schreibkultur entstehen und ihr Wesen konstituieren, decken ein breites Textsortenspektrum ab. Sie haben teils mehr produktiven Charakter – wie zum Beispiel der Brief, das Tagebuch, das (Gelegenheits-) Gedicht, die Fest- oder Jubiläumszeitung, die Familienchronik bzw. das Hausbuch, das Gästebuch oder die Vereinschronik etc., sie können aber auch vorwiegend reproduktiv sein – dies gilt z. B. für die privaten, von Hand geschriebenen und oft in sehr hübschen Bändchen angelegten Gedicht- und Spruchsammlungen, die Poesiealben, die selbstgefertigten Kalenderbüchlein mit Bibelworten oder philosophischen Sentenzen für jeden Tag, die Abschriften von Erbauungsbüchern oder auch die Nachschriften von Sonntagspredigten.*³⁶

Přestože se naše disertační práce fenoménem „měšťanského domácího psaní“ nezaobírá, je pro nás jeho bližší charakteristika podstatná z hlediska formování čtenářských preferencí u zřejmě nejvýznamnější skupiny recipientů příležitostné poezie.

2. Teoretická východiska

O příležitostné poezii první poloviny 19. století uvažujeme v této práci především jako o tvorbě pevně zakotvené v dobových literárních i společenských poměrech a současně jako o žánru, který teoretické nároky na literární dílo konfrontoval s praktickou funkcí textů a jejich bezprostřední čtenářskou odezvou.

Náš zájem o tyto drobné, z pohledu literární historie „nekanonické“ texty, opíráme zejména o pohled nového historismu. Směr, jehož počátky sahají do dvacátých let 20. století, zprvu obracel pozornost badatelů-historiků kromě významných dějinných mezníků také k „všednímu“ dění, které spoluutvářelo obraz určité epochy. V osmdesátých letech byla novohistorická metoda, aplikovaná na literární historii, teoreticky rozpracována na univerzitě v Berkley skupinou literárních teoretiků kolem Stephena J. Greenblatta a Catherine Gallagherové jako směr interpretační praxe, založený na poznatcích různých

³⁶ Tamtéž, s. 292.

oborů a teoretických přístupů. Sjednocuje jej komplexní chápání kultury jako textu a snaha podat souhrnnou informaci o době vzniku literárních děl i dalších písemností, v nichž je zvolený časový úsek zachycen a v nichž se odráží „*proces komunikace mezi dobovými náladami, mocenskými silami a texty vzniklými v dané době.*“³⁷

Metoda, která nerozlišuje mezi umělecky hodnotnými literárními díly a méně kvalitní literární produkcí, či dokonce texty stojícími na pomezí literárního prostoru, umožňuje podrobit literárněhistorickému výzkumu i takové texty či jejich soubory, které by při uplatnění jiných teoretických přístupů (close reading) zůstaly nepovšimnuty. „*Pojetí kultury jako textu je ještě něčím velmi přitažlivé: nesmírně rozšiřuje rozsah předmětů, které je možno číst a interpretovat. Velká umělecká díla si uchovávají svou ústřední důležitost, ale nyní narážejí do spousty dalších textů a obrazů. Některé z těchto alternativních předmětů jsou literární díla považovaná za příliš bezvýznamná, než aby si zasloužila podporu a zájem, takže jsou opomíjena nebo zcela vytačena z kánonu. Jiné jsou texty, které byly považovány za zcela neliterární,³⁸ tedy za takové, které postrádají estetický lesk, reflektované používání rétorických figur, aureolu odstupu od každodenního světa či zřetelné vyznačení fikčnosti, které jednotlivě i dohromady charakterizují beletrii.*“³⁹

Nejde však jen o zásadní rozšíření materiálové základny, která se má podrobit zkoumání. Hlavní odlišnost nového historismu od tradiční literární vědy spočívá v rozdílné metodě čtení a posuzování textů. M. Dobrý ji výstižně charakterizuje jako „*přesunutí zájmu na jiné aspekty literárních děl, než bylo zvykem v předchozích metodách*“. Zároveň však upozorňuje na problematický posun v chápání důležitosti estetické hodnoty díla: „*Přesunutí zájmu na detailní čtení díla v souvislostech kulturologických a ideologických s sebou nese bezesporu*

³⁷ DOBRÝ, M.: Jak nezabít literaturu kulturou. *Slovo a smysl* 7, 2010, č. 13, s. 78.

³⁸ Srov. též PAPOUŠEK, V.: Pojetí „new history“ S. Greenblatta a problematika literární historie. *Česká literatura* 50, 2002, č. 4, s. 375: „*Oživení historického kontextu prostřednictvím poukazování na cirkulaci reprezentací mezi periferií a centrem, mezi vysokým a nízkým vede k rovnému využití všech dobových textů, děl tradičně esteticky oceňovaných, stejně jako textů v dobovém estetickém hodnocení marginalizovaných nebo textů mimoliterárních, v nichž ovšem mohou být shledávány prvky narace či literární stylizace...*“

³⁹ GALLAGHEROVÁ, C. – GREENBLATT, S.: Nový historismus v praxi. In: BOLTON, J. (ed.): *Nový historismus/New Historicism*, Brno 2007, s. 258–259.

*oproštění zájmu badatelů o estetickou funkci literárních děl jakožto primárního cíle studia textů. [...] Nejde o popření existence estetické hodnoty, ale o redukci jejího významu v literárním bádání. Pro novohistoristy má tedy literatura smysl do jisté míry pouze na pozadí celku kultury...*⁴⁰

V kritickém zhodnocení tohoto novohistorického přístupu k literárním dílům však autor studie poukazuje na fakt, že literární text se může stát součástí širšího kulturního zkoumání teprve poté, co je podroben „*detaillní analýze motivické, symbolické, intertextuální*“.⁴¹ V odlišném případě totiž snadno nastane situace, kdy literárněhistorický pohled jako příliš úzký způsob nazírání textu ustoupí před komplexnějším pojetím díla a jeho existence v dobovém kontextu.

Mezioborovost, která je s novohistorickým přístupem pevně spojena a vnáší do zkoumání literatury pozitivně vnímaný širší záběr, vytváří přirozenou možnost, že hranice literární historie budou nevratně překročeny směrem k jiným oborům, nejspíše k historii a sociologii. Tato eventualita, daná metodou nové historie, je v případě příležitostného básnictví ještě více podpořena specifiky žánru, jehož primárním rysem je podílení se na společenském a politickém životě své doby.

Novohistorickým přístupem vedoucím k „*rozpouštění literární historie, která spojuje jak metody historické, tak kritické, v kulturních dějinách, v širokém dobovém panoramatu*“⁴² se ve své teoretické práci zabývá V. Papoušek; upozorňuje na postavení literárního díla v rámci kulturního a historického bádání, které nerespektuje osobitost umělecké výpovědi: „*...samo dílo zůstává stranou a v centru pozornosti se objevuje jen to, co z něho vyvstává. Navíc toto vyvstávající není využíváno k porozumění textu, ale spíše k osvětlení dobového kontextu. Proto není věnována pozornost dílu jako samostatné entitě, ba ani historicky utvářené řadě děl. Dílo je pojímáno jako průsečík dobových diskurzů, které mají být rekonstruovány, aby skrze ně oživil ztracený historický horizont.*“⁴³ Papoušek naopak považuje za nutné, „*aby vedle všech vztahů, které váží dílo*

⁴⁰ DOBRÝ, M.: Jak nezabít literaturu kulturou. *Slovo a smysl* 7, 2010, č. 13, s. 82–83.

⁴¹ Tamtéž, s. 84.

⁴² PAPOUŠEK, V.: Pojetí „new history“ S. Greenblatta a problematika literární historie. *Česká literatura* 50, 2002, č. 4, s. 378.

⁴³ Tamtéž, s. 377–378.

*k určitému historickému společenskému horizontu, bylo rovněž dílo pochopeno jako specifické umělecké gesto, jako projev jedinečnosti...*⁴⁴

Způsob, jakým může literární historik uplatnit impulz nového historismu, zároveň však nespouštět ze zřetele vlastní literárněhistorickou analýzu díla, nachází V. Papoušek v *„uchopení nové historie jako nedoktrinální permanentní praktické práce s konkrétními texty“*.⁴⁵ Komplexní pohled na dílo přitom spojuje jak rozbor jeho vnitřní struktury, tak zhodnocení jeho fungování v měnícím se dobovém kontextu: *„Nelze se tedy v literární historii na jedné straně vzdát analýzy vývoje a proměny prostředků poetiky, zkoumání způsobů, jakým je dílo uděláno a jak na sebe tyto způsoby navazují a jak se proměňují v čase. Na druhé straně je v této souvislosti zcela na místě i zkoumání díla prostřednictvím rekonstrukce dějin jeho působení.“*⁴⁶

Pro problematiku příležitostné poezie je podstatné zjištění, jakým způsobem nový historismus pracuje s texty, které jsou tradiční literární vědou považovány za okrajové. Jejich význam spočívá právě ve vytváření kontextu, okolí i „měřítka“, děl kanonických. *„Právě texty pomíjené a periferní mohou přeci dopomoci k jiné interpretaci, která zpochybní tradičně přijímaný kánon. Osvětlení historického kontextu prostřednictvím pochopení dobové cirkulace témat a motivů demystifikuje ‚velké dílo‘ a dává mu historickou zakotvenost. Pozornost k estetické specifice díla tu může zůstat v pozadí, ale nemusí být zcela zrušena.“*⁴⁷

Paradoxní se může jevit skutečnost, že příležitostná poezie, zahrnující texty časové a literární historií povětšinou opomíjené, k jejichž začlenění do našeho zorného pole volíme metodu nového historismu, tedy pohled neselektivní, nerozlišující vysoké a nízké, vznikala jako seriózní pokusy o vysokou literaturu. Na tuto skutečnost upomínají svou stavbou, volbou jazykových prostředků i způsobem prezentace, která v mluvené ani písemné formě nepostrádala ráz výjimečnosti a okázalosti.

⁴⁴ Tamtéž, s. 381.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Tamtéž, s. 376.

⁴⁷ Tamtéž, s. 379.

Ambicióznost nově vznikající české poezie, příležitostné básně nevyjímaje, přitom nevycházela pouze z osobních dispozic autorů, ale byla formována a posilována myšlenkovým základem, který svým konceptem české národní literatury vytvořil Josef Jungmann. Postulátem „výbornosti“ ukládal básníkům a spisovatelům povinnost usilovat o co nejdokonalejší díla, která jako jediná mohou vytvářet prostor malé literatury.

Vlivem tohoto konceptu na rozvrstvení dobové literární tvorby se ve své studii *Literatura malého národa. K pojetí vertikální diference v Jungmannově projektu* detailně zabývá Pavel Janáček.⁴⁸ Z Jungmannových prací *Slovo k statečnému a blahovzdělanému Bohemariusovi* (1813), *O klasičnosti literatury a důležitosti její* (1827) a *Slovesnost* (2. vydání, 1845) cituje pasáže, které vystihují autorovo pojetí klasické národní literatury jako literatury jednovrstevné, soustředěné na umělecky hodnotné texty, které po přísné selekci vstřebávají z okolních literatur jen to nejcennější. Tento koncept klade českou literaturu do kontrastu s rozvinutějšími evropskými literaturami, jejichž uspořádání je kvalitativně členité a mnohvrstevné.

Velkým literaturám Jungmann neupírá možnost produkovat vedle hodnotných literárních děl také texty odrážející dobovou módu a sledující především obchodní úspěch, následkem čehož má velká literatura „*prostorovou a hodnotovou heterogenitu*“ a existuje „*mimo lidský záměr, vůli, čin*“. Oproti tomu literatura malá je vystavěna jako „*konzistentní prostor ‚výbornosti‘, pěstovaných a podporovaných hodnot*“, musí být výsledkem snažení o „*plnost a soulad všech jejích složek vzhledem k dominantní funkci slovesnosti jako celku – její službě národním potřebám*“. Tím je odsunuto vše „*příliš subjektivní, individuální*“ a „*komerční*“.⁴⁹ Janáček shrnuje, že následkem toho je v Jungmannově pojetí „*literární prostor*“ rozvinuté české literatury „*vysoký a zároveň plochý*“.⁵⁰

Do tohoto ideálního konceptu vstupovala příležitostná poezie v podobě konvenčního žánru určeného širokému spektru čtenářů a také posluchačů. Svou

⁴⁸ JANÁČEK, P.: *Literatura malého národa. K pojetí vertikální diference v Jungmannově projektu*. *Česká literatura* 48, 2000, č. 6, s. 581–591.

⁴⁹ Tamtéž, s. 585.

⁵⁰ Tamtéž, s. 588.

zdánlivou jednoduchostí budila dojem, že je dostupná všem autorům bez rozdílu a že k dobrému zvládnutí gratulační nebo uvítací básně není zapotřebí zvláštní erudice ani výjimečný talent. Vyhovět požadavkům náročné, vysoké literatury, jak ji projektoval Jungmann, bylo v této situaci pro příležitostnou tvorbu značně komplikované.

Na druhou stranu žánr, který ze své podstaty vznikal převážně jako poezie původní a nepřekladová, vyhovoval Jungmannově vizi české národní literatury. Původní tvorba v ní byla upřednostňována před tvorbou překladovou, a to zejména před neohrazeným přejímáním veškeré cizojazyčné produkce, včetně útvarů, jež bychom dnešním jazykem nazvali populární literaturou. České příležitostné básně přirozeně absorbovaly také cizojazyčné vzory, avšak ty měly spíše platnost jakési ideální šablony, která byla naplňována obsahem respektujícím zákonitosti a zvyklosti nově se utvářející české literatury a kultury první poloviny 19. století.

Chápání Jungmannovy koncepce jako snahy o homogenní literární prostor naznačuje jeden z možných důvodů, proč podstatná část příležitostné básnické tvorby ve svých postupech soustavně atakovala vysoké poetické žánry a snažila se jim přiblížit. Vnějšíková, formální podoba těchto snah o prestižní útvar a jejich mnohdy neorganické začlenění do vnitřního uspořádání příležitostných básní však způsobují, že k nejnáročnější vrstvě literárních děl můžeme nakonec přiřadit jen málokteré z nich. Většina textů naopak setrvává na pozici konzervativní, kultivované, nicméně průměrné básnické produkce, tvořící „zlatý střed“ vertikálního systému.

Pro úkol zařadit tuto tvorbu do dobového literárního kontextu a objasnit její vztah k dalším vrstvám soudobé nově vznikající literatury se může stát adekvátním nástrojem Vodičkovo vertikální členění české prózy prvních tří desetiletí 19. století, které lze aplikovat i na situaci novočeské poezie daného období.

Stanovit místo příležitostných básní mezi poetickými žánry s pomocí tohoto modelu přitom znamená pohybovat se v nejširším rozpětí od „vývojově vedoucí“ vrstvy literárních děl přes texty, jež mají ráz „kultivované“ literatury, až po

básnickou produkci „*bez vyhraněných a individualizovaných uměleckých ambicí*“,⁵¹ či dokonce až k jevům ve své podstatě již mimoliterárním.

Vývojově vedoucí rovina literatury představuje vrchol vertikální stupnice a je tvořena díly, která experimentují a udávají umělecký směr epochy. Díla určená „*esteticky školeným a umělecky citlivým čtenářům*“⁵² jsou nejnáročnější, nejvíce ambiciózní vrstvou dobové literární tvorby. V příležitostné poezii můžeme do této nejvyšší roviny zahrnout jen minimum textů, převážně určených výjimečným osobnostem veřejného života. Odpovídají jim pokusy o originální pojetí aktuální poezie, vedené snahou povznést tento žánr na vyšší úroveň. Tento záměr zpravidla spočívá v posunu k větší obecnosti v pojetí tématu a v úsilí přiblížit příležitostnou báseň celým vyzněním klasickému žánru, především ódě, případně elegii. Po formální stránce zaznamenáváme pokusy o prozodické ozvláštňení (například užitím časomíry).

Přesah ke klasickým poetickým žánrům relativizuje výslednou podobu skladby do té míry, že je již obtížné rozlišit, zda jde stále ještě o aktuální, časový, k určité příležitosti koncipovaný text. Jedinečná pravidla příležitostné poezie jsou natolik striktně vymezená a přísně svázaná s určitou vrstvou literatury, že pokus o jejich překročení, o originální, tvůrčí obměnu a následné povýšení příležitostné básně nutně způsobí posun textu ke zcela jinému žánru, který se kategorii příležitostnosti již v podstatě vymyká.

Malé zastoupení má příležitostná tvorba také na protilehlé straně Vodičkova modelu, a to ve vrstvě sestávající z textů, jež jsou charakterizovány jako „*starší, pokleslé, ustrnulé nebo zlidovělé struktury literární bez vyhraněných a individualizovaných uměleckých ambicí*“.⁵³ Prozaický materiál, ze kterého model vychází, obsahuje v této rovině „*literaturu pro lid*“, „*knížky lidového čtení*“ a „*díla písmácká*“. První oblast literatury určené „lidu“ vychází svou formou i funkcí z literatury umělecké, rezignuje však na originalitu a hledá prostředky, jimiž by vyšla vstříc méně náročnému a na poli literatury méně poučenému čtenáři. Knížky lidového čtení už znamenají čtivo, které je především

⁵¹ VODIČKA, F.: *Počátky krásné prózy novočeské*. Jinočany 1994, s. 327–328.

⁵² Tamtéž, s. 326.

⁵³ Tamtéž, s. 328.

„standardizovaným a stále nově vydávaným zbožím“,⁵⁴ jakákoli aktualizace je vnímána jako nepřipadná, porušující pravidla této četby, stejně jako očekávání čtenářů.

V příležitostné poezii literatuře pro lid nejlépe odpovídá tvorba neškolených autorů s literární ctižádostí, kteří usilují o umělecký text, ale setrvávají přitom u opatrného a těžkopádného následování daných pravidel, včetně stereotypního užívání ustálených motivů a slovních spojení. Gratulace, uvítací báseň ad. pak v takovém případě představují šablonu, naplněnou očekávaným způsobem tak, aby mohla být použita v určitém okamžiku a na konkrétním místě. Také mnohočetné opakování analogické příležitosti a neměnné zadání samo o sobě iniciovalo produkci, která bez vlastní invence, ale také bez rizika neúspěchu napodobovala již vyřčené.

Ucelené soubory „*komerčně profilovaných*“ textů čili gratulační příručky, tzv. gratulanty či blahopřejníky, nacházejí ve Vodičkově modelu svou analogii v knížkách lidového čtení. Přejímají prověřené, stále znovu přetiskované gratulace a přidávají nové, často anonymně vytvořené podle stejného vzoru, jen s malými obměnami. Každý si je může vypůjčit a adresovat komukoliv, kdo se rodinným stavem, profesí apod. shoduje se zamýšleným adresátem. Jde o společenskou příručku, v níž se z veršovaného slova stává zboží.

V příležitostné poezii, která vzniká mimo oficiální literární dění, v neveřejném, rodinném prostředí, se autoři veršů už blíží roli písmáků a tvoří texty určené k ústnímu přednesu, případně vhodné jako přípis do osobní korespondence nebo do památníku. Význam této produkce se však odvozuje jen z osobního vztahu autora a obdarovaného, má sentimentální nádech. Řada pisatelů se přitom ovšem spoléhá na vzory předepsané ve výše zmíněných gratulantech.

Všechny blahopřejné, uvítací, smuteční a jiné příležitostné básně na všech rovinách, zachycených F. Vodičkou ve vertikálním průřezu, nakonec spojuje společné, více či méně úspěšné, úsilí o umělecké ztvárnění, o vznešený doprovod

⁵⁴ Tamtéž, s. 330.

dané události, která je užitím veršovaného slova pozdvižena na vyšší úroveň. To je podstatou a vlastním důvodem vzniku příležitostné poezie.

Předmětem našeho zkoumání však bude především pomyslná střední vrstva příležitostné tvorby, která ve Vodičkově pojetí odpovídá vrstvě tzv. kultivované literatury. Ta náleží ještě „*oblasti ‚vyšší literatury‘, ale bez vývojově vedoucího postavení*“.⁵⁵ Čerpá z literární tradice, již se snaží pěstit a učinit součástí nového písemnictví, směřujícího výš.

Básnický tvůrčí proces, který ve výsledném díle zohledňuje zvyklosti daného kulturního prostředí a současně směřuje k osobitosti, formované nejnovějšími literárními trendy, byl již v odborné literatuře popsán: „*Verhaftung an die Tradition und Streben nach Innovation schliessen sich nicht aus, sondern bedingen sich wechselseitig. Alle Dichtung zwischen Dante und dem jungen Goethe – und so auch das Gelegenheitsgedicht – will aus dieser dialektischen Struktur heraus Begriffen und gewürdigt sein.*“⁵⁶

Příležitostné básně kultivované vrstvy nejlépe vyjadřují poměr konvence a originality textu: jejich autoři svědomitě následují zavedená pravidla žánru a jsou s nimi plně shodě; neusilují o to, aby své básně vyzdvihli na úroveň ódy, a nepokoušejí se o experiment, jejich texty jsou však stejnou měrou vzdáleny i banálním a vyprázdněným slokám z blahopřejných příruček. Texty střední literární vrstvy jsou ve svém využití univerzální – zatímco pokusy o vysokou poezii oslavovaly společensky exponované osoby, a veršované gratulace blahopřejníků naopak mohly posloužit jen v nejužším kruhu příbuzných a známých, příležitostné skladby kultivované literární roviny nemají ve svém určení žádná omezení. Jejich rozlišení je hlavně tematické, formálně připouštějí odchylky v podobě různých strofických schémat, mimo jiné nápodobu písňového textu s refrémem.

Příklon k obecným hodnotám stejně jako do značné míry ustálený způsob jejich vyjádření s užitím obvyklých a opakovaných přirovnání zakládá jistou

⁵⁵ Tamtéž, s. 328.

⁵⁶ KELLER, A. et. all.: *Theorie und Praxis der Kasualdichtung in den Frühen Neuzeit*, Amsterdam – New York 2010, s. 33–34.

monotematicičnost příležitostných básní a v konečném důsledku směřuje k jejich schematičnosti. Přesto vycházíme z teze, že příležitostná poezie první poloviny 19. století navzdory své sporné umělecké hodnotě není marginální záležitostí, jíž by měla přináležet pouze úloha doprovodného historického materiálu. Stručnost a zdánlivá jednoduchost těchto textů neznamená vždy bezpodmínečně jejich jednoznačnost a průhlednost, napohled jasný účel nevyklučuje odlišné interpretace. Příležitostná poezie existovala a vyvíjela se vedle děl v průběhu staletí kanonizovaných, aniž by vytvářela jejich pouhý méně významný pandán. Způsob vzniku, okruh autorů i literární a společenská funkce příležitostných básní z nich naopak činí texty schopné plnohodnotně vstupovat do literárního dění své doby a spoluvytvářet jej.

3. Excerpované prameny: typ a časové rozmezí

Časový úsek, jímž se v následujícím výkladu budeme zabývat, zahrnuje dobu od závěrečných let 18. století až do poloviny století devatenáctého. Je rozvržen do tří etap: první začíná na přelomu století a trvá do začátku dvacátých let, druhou tvoří dvacátá léta a konečně třetí etapou jsou třicátá a čtyřicátá léta 19. století. Jde o fáze, kdy se mění okruh autorů příležitostných básní, transformují se úkoly této tvorby a mění se i její společenská funkce. Různý pohled na tento žánr určoval také jeho umělecké ambice a umístění v dobovém literárním poli tím, jakou závažnost mu v dané době a společenských podmínkách přisuzoval.

V literárněhistorické periodizaci národního obrození se toto časové rozlišení nejvíce přibližuje pojetí Arne Nováka, který určuje jednotlivé fáze na základě jejich myšlenkového východiska a stylové příslušnosti: 1774–1815 (osvícenství), 1815–1830 (klasicismus) a 1830–1848 (starší romantismus). Rok 1830 za výrazný předěl považují také *Dějiny české literatury II.* (red. F. Vodička) a k tomuto mezníku se přiklání i moderní periodizace obrození. Například D. Tureček klade třetí obrozenskou etapu do rozmezí let 1830–1844, kdy vývoj literatury začíná ovlivňovat již dříve utvářená „společenská základna“ a kdy se vlastenecky

romantická tematika dvacátých let přesouvá do děl méně umělecky náročných, „konvenčních“.⁵⁷

Naše rozčlenění epochy do zmíněných tří období jsme zvolili na základě vyhodnocení dostupného materiálu a opírali jsme se při něm také o časové ukotvení dostupných pramenů, především periodik, která v dané době představují vždy uzavřený, jednotnou koncepcí formovaný celek.

Závěrečná léta 18. století a první i druhá dekáda století následujícího přinesly zásadní literární počín v podobě pěti svazků almanachu A. J. Puchmajera, mapujících soudobou básnickou tvorbu. Jan Nejedlý vydával časopis *Hlasatel český* jako první pokus o český populárně-naučný titul a v podobě přílohy Hromádkových *Vídeňských novin* vycházely *Prvotiny pěkných umění*. Příležitostná poezie v tomto období již vykazovala téměř všechny základní znaky a funkce pozdější aktuálně zaměřené tvorby, v dosud nepočtených a navzájem izolovaných vlasteneckých kroužcích však zatím zdaleka nerezonovala tak, jak tomu bylo ve dvacátých letech 19. století.

Kapitola věnovaná dvacátým létům sleduje situaci, kdy společenský život stejně jako šíření vlasteneckých idejí zaznamenaly vzestup a v souvislosti s tím se posílily také vazby mezi regionálními vlasteneckými a literárními centry. Tento rozvoj se odrazil v obsahu společensko-literárních časopisů *Čechoslav* a *Dobroslav*, v nichž hojně publikované příležitostné poezii připadla důležitá kontaktní a komunikační funkce.

Následující mezník daný již zmíněným rokem 1830 zahájil epochu, do níž příležitostná poezie vstoupila jako etablovaný žánr s pevně danými pravidly. Se zesíleným příklonem ke skladbám oficiálního rázu, zvláště k básním vyjadřujícím loajalitu panovníkovi, se větším dílem objevovala v časopisech *Česká včela*, *Jindy a nyní* a následně *Květy*, výjimečně též v *Časopise Českého muzea*.

Vlastní pojednání o vývoji příležitostné poezie je na základě této periodizace rozčleněno do tří kapitol, které podchycují vývojové fáze žánru, zabývají se proměnami jeho podoby i funkce. Vnitřní členění chronologicky pojatých kapitol

⁵⁷ Srov. Tureček, D.: *Česká literatura národního obrození*. České Budějovice 1995, s. 9.

je shodné: úvodní část vždy patří časovému vymezení etapy a charakteristice příležitostné tvorby v rámci ní. Navazuje výklad o soudobém literárním kontextu a publikačních možnostech, které příležitostná tvorba v uvedeném období využívala. Poté se pozornost soustředí ke struktuře díla, jeho žánrovým přesahům a směřování v rámci literárního pole. Společenské funkci příležitostné tvorby v dané epoše a oblastem, v nichž se nejvýrazněji prosadila, je vyhrazena závěrečná část každé z kapitol.

*

Autoři příležitostné poezie, jejíž platnost byla časově podmíněná, využili bez výjimky všech publikačních možností, které jim první polovina 19. století poskytovala. Básně byly rozšiřovány formou letákových tisků, pronikly do básnických almanachů a byly zahrnuty jak do samostatných sbírek, tak do výborů poezie jednotlivých autorů. V přítomné disertační práci se však soustředíme na příležitostnou poezii vydávanou v periodickém tisku.

Literárně-společenské časopisy a beletristické přílohy novin poskytovaly této aktuální, o bezprostřední účinek usilující tvorbě optimální prostor pro existenci. Usnadňovaly včasné uveřejnění básní, které se navíc svým zaměřením velmi často pohybovaly na pomezí uměleckého textu a publicistiky, v některých rubrikách pak dokonce doplňovaly aktuální zpravodajství. Prostoupení umělecké a publicistické funkce slovesného výtvaru představuje charakteristický symptom synkretismu obrozenské kultury, o němž hovoří V. Macura: „*Krásná literatura, a to i v případech, které z dnešního hlediska cítíme jako čin výlučně a ‚čistě‘ umělecký, nese v sobě tehdy vždy silný publicistický moment, naplňuje sama o sobě cíle obran českého jazyka, jejichž tradice sahá hluboko do minulých století.*“⁵⁸

Rezonanci básní, jež si mimo jiné kladly za úkol šířit informovanost a osvětu, vyhovovala čtenářská základna novin a časopisů, která na rozdíl od čtenářů sbírek poezie byla dostatečně početná a rozmanitá: zahrnovala subskribenty i náhodné čtenáře všech stavů a zájmových preferencí. Titul vydávaný v pravidelných intervalech navíc umožňoval otisknout v některém z dalších čísel zpětnou vazbu

⁵⁸ MACURA, V.: *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*. Jinočany 1995, s. 15.

na časovou poezii, která vybízela čtenáře, jež sami byli literárně činní, k bezprostřední reakci. Otištění básně pro některou z osobností politického, vědeckého či literárního života tak mohlo být legitimním způsobem písemné komunikace, veřejně přístupnou korespondencí,⁵⁹ aniž by takové texty přestávaly být slovesnými díly „*primární literární stylizace*“.⁶⁰

System subskribování časopiseckých titulů zajišťoval budoucím číslům odbyt a podporoval kontinuitu čtení v případě, že dva autoři vstoupili svými příležitostnými básněmi do dialogu. Objednávání a předplácení českých tiskovin znamenalo v první polovině století více než praktické řešení čtenářských potřeb, jeho význam byl symbolický. Poukazovalo na zájem čtenáře o literaturu a zařazovalo jej k vlastenecky smýšlejícím jedincům, jež s rozvojem národního povědomí získávali ve společnosti vážnost a respekt. Všechny tyto okolnosti přispívaly k rozvoji příležitostné tvorby, která se stala neodmyslitelnou součástí obsahu časopisů.

Jiné publikační možnosti příležitostné poezie, přestože rovněž byly využívány, ve srovnání s periodikou přece jen narážely na určitá omezení. Letákové tisky s příležitostnou tvorbou byly spíše záležitostí prvních dvou desetiletí 19. století a jejich dosah byl nesouměřitelný s možnostmi časopisů, oslovit naráz větší skupinu čtenářů nemohly. Mnohé z dochovaných exemplářů takto publikovaných skladeb nadto mají výrazně lokální, nebo dokonce privátní charakter a plní současně úlohu obětiny (např. básně vydané skupinou přátel na počest zemřelého druhá).

Pro příležitostné básnictví byly obtíže spojeny také s knižním vydáním, které i pro etablovaného autora znamenalo velkou finanční zátěž, bez využití mecenátu stěžejí zvládnutelnou. Básnické sbírky proto byly často sestavovány jako souborné vydání textů shromážděných za delší časové období a kromě tvorby relativně aktuální obsahovaly i texty starší, a to bez znatelné selekce. Pokud šlo o poezii

⁵⁹ Příkladem komunikace na stránkách periodika je otištění dvou textů – gratulační básně M. D. Rettigové (*K jmeninám*. Josefovi Krasoslavu Chmelenskému 19. března 1825) a odpovědi J. K. Chmelenského (*Lenin košíček*. Leně Dobromile Rettigové). In *Čechoslav* 6, 1825, č. 14, s. 105.

⁶⁰ PAPOUŠEK, V.: Hledání modelu literárních dějin a rozhovor Harvey Bluma se Stephenem Greenblattem. In: PAPOUŠEK, V. – TUREČEK: *Hledání literárních dějin*. Praha – Litomyšl 2005, s. 40.

časovou, bylo v takovém případě její chápání a přijetí čtenáři ztíženo velkým časovým odstupem od zachycené události. Stejně tak se do knižních souborů dostávaly texty, jež byly již dříve publikovány právě v časopisech. Obdobně jako básnické sbírky byly sestavovány i almanachy, soustřeďující na jediném místě díla uveřejněná již dříve různým způsobem.

Soustředíme-li se na časopiseckou produkci, ponecháváme tím stranou také nezveřejněné texty zejména gratulační, zachované v osobní korespondenci nebo zapisované do památníků, jež se ve formě společenské zvyklosti s rozdílnou mírou autorské invence objevují po celé 19. století i v první polovině století dvacátého a provázejí rodinné i přátelské svazky a kontakty v celém společenském spektru.

Zúžením záběru na básně otiskované v časopisech a literárních přílohách novinových titulů chceme podrobit zkoumání korpus navzájem souměřitelných textů, které analogicky rezonovaly v širším měřítku a vstupovaly do literárního a společenského dění obojím způsobem: zároveň z něj při svém vzniku vycházely a zároveň jej svým působením ovlivňovaly. Básně psané pro jiné účely, včetně privátního využití, musejí být uchopeny zcela jinou metodou, a tvoří proto neméně obsažný materiál pro samostatné pojednání.

III. Příležitostná poezie první poloviny 19. století v základních obrysech

1. Výklad pojmu

Příležitostnou poezii v české literatuře první poloviny 19. století definujeme jako poetický žánr s bezprostřední vazbou k reálným událostem, jako texty v soudobém dějinném kontextu aktuální a adresné. Mohou podávat zprávu o skutečnosti již prožité, stejně jako mohou předjímat událost v blízké budoucnosti teprve očekávanou. Všechny však jednotně charakterizuje přesně vymezený a explicitně vyjádřený záměr, stejně jako výrazová a významová jednoznačnost. V podobě veršovaných gratulací, oslavných, uvítacích i smutečních skladeb v sobě spojují rovinu literárního díla i rovinu společenské konvence, a zasahují tak jak do literárního vývoje, tak do veřejného dění dané epochy.

Příležitostná poezie jako literární žánr nebyla striktně vázána na jednotný způsob zpracování. Pod vlivem společenského úzu a ve snaze naplnit očekávání příjemce však autoři volili velmi podobné prostředky vyjádření, čímž vytvářeli jednotvárné, šablonovité texty, upřednostňující společenskou uměřenost na úkor originality.

V první polovině 19. století zaznamenávala příležitostná poezie velké množství námětů z veřejného, ale také soukromého života. Zahrnovala jak rozsáhlý výčet osobností, jimž byly básně věnovány, tak řadu oficiálních i privátních událostí, k nimž se texty obvykle vztahovaly. V uvedeném období podpořilo oblību převážně drobných textů příležitostného charakteru mimo jiné také směřování *biedermeieru* k tzv. malým literárním žánrům, které vycházely z atmosféry rodinného společenství a dobově oblíbených společenských aktivit.⁶¹

⁶¹ Srov. LORENZOVÁ, H.: *Hra na krásný život*. Praha 2005, s. 199. Autorka odkazuje na práci HERMANN, G.: *Das Biedermeier im Spiegel seiner Zeit*. Berlin – Leipzig – Wien – Stuttgart 1913.

2. Tematika příležitostných básní

Oficiální, na veřejné dění orientované básně doprovázely nejčastěji významné mezníky v životě panovníka. Oslavovaly korunovaci a její výročí, návštěvy císaře (nebo císařského páru) v různých městech monarchie, ale také politické události, na nichž měl panovník podíl. Do veřejné sféry patřila také veškerá jubilea v císařské rodině, narozeniny i jmeniny, zásnuby, sňatky. Zvláštní pozornost byla věnována nemocem a uzdravení členů vládnoucí dynastie, elegické skladby nevyhnutelně přicházely v okamžiku úmrtí. Básně určené císaři a jeho rodině měly vždy oslavný, patetický tón, rozsahem patřily k delším textům. Autor zpravidla promlouval jako zástupce poddaných, proto tyto skladby s oblibou napodobovaly sborový zpěv s refrénem. V časopisech se postupem času ustálila praxe otiskovat tyto básně na úvodní straně.

V místním nebo regionálním kontextu bylo výlučné postavení vyhrazeno šlechtickému rodu, který byl majitelem příslušného panství, případně šlechtici, který se zasadil o rozvoj kraje. Také zde kromě rodinných slavností zaujímaly důležité postavení básně uvítací a básně na rozloučenou, doprovázející na dobové poměry časté cestování nobility.

Církevní oblast v příležitostné poezii reprezentují skladby určené duchovním v souvislosti s jejich uvedením do úřadu nebo návštěvou v konkrétním místě. Změny působiště kněží se odrážejí opět v básních na uvítanou i na rozloučenou, spojených s přáním úspěchu v nové farnosti. Faráři jako místní autority se stávali také adresáty blahopřejných básní nebo skladeb blízkých žánru ódy, v nichž autor symbolicky zastupoval společenství farníků.

Analogická situace nastávala v případě škol. Pro nižší stupeň vzdělávání jsou typické uvítací nebo děkovné básně, vlastně veršované proslovy žáků, prezentované při školních zkouškách, inspekci nebo jiné významné návštěvě během školního vyučování. Také zde v básni oficiálního rázu k superiorní osobě mluví společenství (školní třída), které je jí podřízeno. Osobnější tón měly děkovné a oslavné básně určené učitelům nebo vychovatelům, zachycené ještě v gratulačních příručkách druhé poloviny 19. století.

Čelným osobnostem společenského a kulturního života, zejména literátům a vědcům, jsou kromě skladeb k výjimečným událostem v jejich soukromém životě věnovány i básně oslavující jejich konkrétní počin, jakým bylo například dokončení, případně vydání literárního nebo odborného díla. Vzácnější jsou skladby určené umělcům, např. hudebníkům nebo hercům, a opěvující jejich talent nebo shlédnuté vystoupení.

Na pomezí oficiality a osobního sdělení se pohybovaly četné básně psané přátelům, mezi nimiž však opět dominovaly texty zacílené na veřejně známé osoby z literárních a vlasteneckých kruhů. Také zde byly obvyklými náměty životní jubilea nebo s cestováním spojené vítání a loučení, dále vědecká nebo literární tvorba dotyčného. Privátní, přátelská nota připouštěla v rámci těchto námětů uplatnit osobní vzpomínku, narážku na okolnosti nedávného setkání nebo na některé skutečnosti ze soukromého života adresáta.

Jedinečnost zobrazeného děje i význačné postavení jednotlivce však mohlo být chápáno také v rámci užšího rodinného kruhu. Jednoznačně tu převažovaly básně blahopřejné, určené k narozeninám, jmeninám, oslavám Nového roku apod., které sloužily jako verbální doprovod malých rodinných slavností a pozvedávaly je svou veršovou formou na vyšší úroveň. Mezi oslovenými osobami panovala přísná hierarchie, daná jejich postavením v rámci rodinného uskupení. Stávali se jimi nejen členové nejužší rodiny, ale také další příbuzní, kmotři, pěstouni ad. Pro rodinné slavnosti i výše zmíněné přátele vznikaly také básně zásnubní, svatební i básně smuteční: veršované nekrology, básně k pohřbu nebo výročí úmrtí.

Ustáleným typem příležitostné básně se stala novoročenka bez bližšího určení adresáta, obvykle uvádějící nový ročník časopisu a bilancující uplynulé období. Naopak vzácně jsou v příležitostné tvorbě zastoupeny skladby, které s citovou účastí popisují přírodní a živelné pohromy, jejich průběh a následky.

3. Prameny: od humanistického básnictví po kramářskou píseň

Česká příležitostná poezie první poloviny 19. století čerpala z antické literatury, německé příležitostné poezie i z převážně latinsky psané humanistické příležitostné poezie české provenience; v konkrétních postupech však odkazovala i ke kramářské písni a jarmarečním letákovým tiskům. Literatura antická a německá přitom působily na českou obrozenskou tvorbu příležitostného typu jako vzor, kterému se autoři zejména na počátku století snažili přiblížit. Nebylo výjimkou, že básně vznikaly podle konkrétních textů, na něž autor odkazoval v záhlaví nebo podtitulu svého díla. Humanistická literatura a kramářská píseň byly spíše zdrojem obrozenských skladeb, z něhož básníci čerpali obvyklé náměty a postupy příležitostného básnictví.

Humanistická poezie, sama poučena antikou a vybudovaná na základě striktně stanovených pravidel, jako oblast pevně vázaná tematicky především s velkou přesností vymezovala teritorium, v němž se básník mohl pohybovat. Podnětem ke vzniku příležitostných básní vždy byly přirozené mezníky lidského života, nevázané na určité historické období, a obecně veškeré situace, které vybízely k slavnostnímu verbálnímu doprovodu. Marta Keruľová ve své studii *Príležitostnosť v žánrovej profilácii humanistickej poézie*⁶² označila několik základních žánrů humanistické příležitostné poezie psané latinsky. Jsou to hlavně oslavné básně (enkomia), svatební gratulace (epithalamia), básně kondolenční (epicedia), gratulace k narození potomka (genthliaka) a konečně básně skládané u příležitosti rozloučení před odjezdem (propemptika). Opakování těchto témat v pozdější obrozenské tvorbě se tak opírá jak o přirozeně analogické životní děje, tak o literární tradici s nimi spojenou.

Mezi humanistickou příležitostnou tvorbou a novočeským básnictvím tohoto typu existuje ještě jedna, zřejmě nejpodstatnější paralela. Momenty, jež M. Keruľová zaznamenává jako podstatné pro časovou poezii období humanismu,

⁶² KERUĽOVÁ, M.: *Príležitostnosť v žánrovej profilácii humanistickej poézie*. In: KOPÁL, J. (ed.): *O interpretácii umeleckého textu 8. Zborník štúdií Vedeckovýskumného pracoviska literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky Pedagogickej fakulty v Nitre*. Nitra 1986, s. [186]–199.

předznamenávají situaci příležitostné poezie v 19. století a demonstrují, že převzata nebyla pouze tematika a obvyklé tropy tohoto žánru, analogické je také intelektuální prostředí, v němž tato tvorba vznikala, a jeho interakce: „*Príležitostná poézia viac ako hocijaká iná vyjadrila a podporila upevňujúce sa sebavedomie intelektuálov vtedajších miest a škôl. Ubezpečovali sa ňou vzájomne o oprávnenom, pevnom, stabilnom mieste v humanistickom spoločenskom rebríčku. Prisvojovali si kompetenciu hovoriť do európskych historicky závažných udalostí, oslavovať zámožných mecenášov, ba samotného cisára. Reagovali i na rodinné sviatky priateľov a známych s humanistickou orientáciou a utvrďovali sa v intelektuálskej mentalite učeneckých literátov.*“⁶³ Napětí, které v příležitostných skladbách vzniká mezi zdánlivě profánní, snadno napodobitelnou formou a závažností události, která je takto vystavěným textem zachycena, pozoruje M. Kerulová již v humanistické tvorbě a výstižně jej charakterizuje výrokem, že „*velké témy sa vlastne realizovali v malých žánroch*“.⁶⁴

System utváření určitého společenství, v jehož rámci jsou příležitostné básně prostředkem k navázání kontaktu a současně prostředkem udržování cílené komunikace ve vznikajících vztazích, zachycuje také L. Storchová a shrnuje, že humanistická poezie tohoto směru je „*textovým prostorem utváření horizontálních vztahů k humanistům i vertikálních vztahů k mecenášům, prostorem sebedefinice, prostorem, v němž lze tematizovat strategie udržování jejich koheze a vyloučení ‚jiných‘, humanistické sebezprezentace [...] i místem a prostorem řečové reprezentace a performování učeneckých komunit*“.⁶⁵

Také v obrozeneckých učeneckých kruzích jsou adresné básně vycházející ze „*sociálních situací*“⁶⁶ nástrojem k navázání kontaktu a prostředkem komunikace v rámci určité skupiny – tentokrát národní společnosti. Jsou významnou složkou utváření vlastenecké komunity, zprvu velmi úzké a do sebe uzavřené, a spojují v sobě – analogicky se situací humanistické tvorby – prvek literární i společenský.

⁶³ Tamtéž, s. 189.

⁶⁴ Tamtéž, s. 189.

⁶⁵ STORCHOVÁ, L.: *Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Praha 2011, s. 109.

⁶⁶ Tamtéž, s. 104.

Literáti raného devatenáctého století však nalézají novou rovinu fungování této literárně-společenské komunikace. Autor na základě stanovených a – což je neméně důležité – dobře zvládnutých pravidel užívá ve svém textu určitý „kód“; jeho příjemcem však již není adresát, který pouze porozumí, je jím ten, kdo navíc „souzní“. Je to nositel stejné myšlenky, stejných snah a citů. Příznačné je, že také ve formálním blahopřání k životnímu jubileu v rodině může v této době zaznít výrazný vlastenecký tón.

Jiným, neméně důležitým pramenem příležitostné poezie první poloviny 19. století byly veršované texty „*věcného obsahu*“, ⁶⁷ vydávané v podobě letákových tisků, včetně kramářských písní, nebo v některých případech jako součást dobových periodik. Přímou souvislost a vzájemné působení či prolínání novočeské poezie s touto produkcí nacházíme v dílech písmáků i prvních obrozenských básníků, zejména Františka Jana Vaváka, Václava Melezínka, Štěpána Lešky, Václava Stacha, Františka Vladislava Heka ad. ⁶⁸ V básních vydaných formou jedno- nebo několikastránkových nepaginovaných tisků se tito autoři zaměřovali na aktuální témata své doby či na konkrétní události ve svém nejbližším okolí, jež měli potřebu glosovat a seznámit s nimi širší publikum.

Koexistence kramářských písní a příležitostných básní v průběhu první poloviny století znamenala zčásti se překrývající okruh autorů i čtenářstva. Podnětné je srovnání autorské kompetence v obou případech. B. Beneš poznamenává, že „*autorem kramářské písně může být vlastně každý, kdo jich slyšel řadu a má minimální schopnost vytvářet rytmizované řádky*“. ⁶⁹ Mnozí autoři příležitostné poezie vycházeli ve své tvorbě z totožné, byť nevyslovené premisy. Ani pro čtenáře nepředstavovaly stručné skladby vázané k všeobecně známým událostem nebo opakovaným dějům velkou překážku. Tím, že příležitostná tvorba

⁶⁷ BENEŠ, B.: *Světská kramářská píseň*. Brno 1970, s. 9–10. Autor zde uvádí „*vinše, vítání vrchností, promluvy na školních slavnostech, veršované návody k výrobě perníku apod.*“

⁶⁸ Svou formou i obsahem sem patří především Melezínkovy veršované novoročenky, jež pod názvem *Dar nového léta (Dar nového roku)* vycházely v osmdesátých a devadesátých letech 18. století, dále Leškova gratulační báseň svatebčanům, nazvaná *Jiskra lásky* (1797), ale i Stachův veršovaný spisek *Něco pro českou literaturu* (1782), který se obrací k soudobému stavu českého básnictví, i rozměrnější šestnáctistránková novoroční satira F. V. Heka *Řídí-li se svět Novým rokem?* z roku 1816. Obdobného typu jsou například Vavákovy skladby *Horníkův kutenských starodávni modlitba Pána Boha za požehnání Hor žádajících* (1801) nebo *Zpěv kverků kutnohorských vzbuzující k pavování* (1803).

⁶⁹ BENEŠ, B.: *Světská kramářská píseň*. Brno 1970, s. 23.

oslovovala a kontinuálně přejímala část čtenářského publika letákových tisků, podporovala pozvolný proces proměny čtenářského zájmu, související s širší nabídkou jazykově české literární produkce básnické i prozaické.⁷⁰ Souvislost mezi příležitostnou poezií a kramářskou písní je však patrná zejména z porovnání jejich funkcí.

4. Funkce příležitostné poezie v dobovém kontextu

V prvních desetiletích 19. století se příležitostná poezie svým působením blížila zpravodajské funkci světské kramářské písně. Volila si výjimečná témata, zajímavá pro širší okruh recipientů, obracela se k událostem aktuálním nebo nedávným a usilovala o bezprostřední reakci čtenářů, případně posluchačů. Obdobný byl také tematický okruh, soustředěný na dobové dění, a postoj, jež text zaujímá k zobrazované skutečnosti nebo historické události. Namísto neutrálního informování se do výpovědi ve výrazné míře promítala osobnost autora a jeho zaujetí, včetně výchovných či moralizujících tendencí.⁷¹

Závažnou paralelou mezi oběma oblastmi veršové produkce je funkce „ideologická“,⁷² jež se v kramářské písní projevuje jako „aktuální společenský smysl morálního naučení“.⁷³ V příležitostné poezii národního obrození je jednoznačně přítomna, získává zde převahu nad dalšími funkcemi díla, a stává se dokonce vlastním podnětem vzniku textu i smyslem jeho existence. Vzhledem k tomu, že převážná většina příležitostných básní vznikala jako verše oslavné, předstupuje v nich před čtenáře jednoznačně postulovaný ideál osobnosti nebo určitého chování či jednání, směřujícího k vyzdvižení a udržení skutečností, jež v hodnotovém žebříčku první poloviny 19. století, jak jej předkládá novočeská poezie, stojí nejvýše.

⁷⁰ Srov. KOLÁR, J.: *Sondy. Marginálie k historickému myšlení o české literatuře*. Brno 2007, s. 93.

⁷¹ Srov. KUTNAR, F.: Kramářská píseň jako historický pramen. In *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Supplementum 6, Václavkova Olomouc 1961*. Praha 1963, s. 78 a 86.

⁷² BENEŠ, B.: *Světská kramářská píseň*. Brno 1970, s. 19.

⁷³ KOLÁR, J.: *Sondy. Marginálie k historickému myšlení o české literatuře*. Brno 2007, s. 96.

Výčet zadání, která v první polovině 19. století plnila příležitostná poezie, je však mnohem rozsáhlejší a v navazujících desetiletích se rozšiřuje. Vycházela nejen z obsahu básní, ale odvozovala se také od způsobu, jakým byly tyto básně prezentovány. Námět a spolu s ním časopisecké otištění skladby, jindy její přednes během veřejné slavnosti, nebo naopak recitace v kruhu nejbližších přátel předjímaly kromě již naznačené oslavné, osvětové a informativní funkce také úlohu společenskou, kontaktní a komunikační.

Pro dosažení autorského záměru a v konkrétních reálných situacích se úkoly příležitostné poezie a požadavky na ni kladené v jediném textu přirozeným způsobem slučovaly a prostupovaly. Například politické téma, jakým byla návštěva panovníka nebo jubileum spojené s jeho osobou, vyžadovalo, aby příležitostná báseň byla výrazem úcty a loajality. Současně však suplovala zmíněnou úlohu zpravodajství, o události totiž mimo jiné informovala. Naopak rodinné gratulační skladby měly výhradně společenskou platnost, ať již byly okázalé a patetické, či spíše uměřené a věcné.

S proměnlivostí funkcí příležitostné poezie, které se vyvíjely a precizovaly vždy v závislosti na historické epoše, v níž měl konkrétní text nalézt odezvu u čtenářů, souvisí také otázka žánrových přesahů, jimiž skladby vybočovaly z oblasti beletristiky: pěstovaly metody práce a výrazové prostředky, které je sblížovaly s uměleckou žurnalistikou, řečnickým uměním nebo kronikářstvím, přičemž nepřetržitě oscillovaly mezi tvůrčím činem a společenskou povinností.

5. Problémové rysy recepce příležitostných textů

Kromě praktického společenského poslání se příležitostná poezie odlišuje od převážné většiny literárních děl také metodou, jakou tuto úlohu naplňuje, tedy způsobem, jakým se účastní recepce.

Podmínkou úspěšného fungování příležitostné básně je totiž přesná, autorem předurčená interpretace textu. Jiný než předem stanovený výklad není žádoucí a znamenal by, že básník neprovedl dobře svůj úkol, nenaplnil nároky žánru,

fixovaného závaznými pravidly. Příležitostné básně se proto řadí k textům, o nichž hovoří D. Tureček: „*Existuje [...] poměrně velká (a právě pro devatenácté století svým způsobem charakteristická) skupina textů, které způsobem své komunikace s potencionálním čtenářem velmi radikálně omezují pole interpretační aktivity, či dokonce nepřehlédnutelně usilují o jednoznačné, invariantní a intersubjektivní rozumění.*“⁷⁴

Úkol uspět s básní v konkrétním prostředí a situaci od autora vyžadoval utvořit si předobraz „ideálního“ čtenáře, očekávaného partnera v dialogu, k němuž se text bude obracet. Značně komplikované zadání předpokládalo skloubit vlastní představy o budoucím díle s čtenářskými kompetencemi na straně zamýšlených příjemců. Tyto kompetence odrážejí jejich jazykové znalosti, postoj ke vzdělanosti a řadu dalších pohnutek, včetně ryze osobních. Vždy přitom existuje riziko nepochopení. M. Štochl uvádí, že „*každému dialogu předchází očekávání komunikačního impulsu hypotetického, modelového (ideálního) komunikačního partnera, který se pak do značné míry odlišuje od partnera empirického*“,⁷⁵ a dále cituje z práce J. Pavelky: „*Autor obvykle mívá problémy se svým reálným (historickým) čtenářem, neboť ten se vždy odlišuje od ‚čtenáře-adresáta‘, kterého si vyprojektoval a kterému přizpůsobuje text díla, tzn. od virtuálního čtenáře, a také od ideálního (dokonale informovaného a chápajícího) čtenáře.*“⁷⁶

Ideální čtenář je jedním ze stěžejních konstruktů české literatury první poloviny 19. století. Projektuje se do vznikajících textů, je jimi předjímán jako kooperující příjemce. Literatura je v tomto směru „*činitelem*“, o němž hovoří J. E. Howardová: „*Literatura již pouze pasivně neodráží vnější skutečnost, nýbrž je činitelem, který vytváří vnímání skutečnosti v dané kultuře. Je součástí mnohem většího symbolického řádu, jehož prostřednictvím svět v určitém historickém okamžiku získává koncepci a skrze nějž kultura znázorňuje svůj vztah ke*

⁷⁴ TUREČEK, D.: Doptávání po metodě dějin literatury. s. 25–26. In: PAPOUŠEK, V. – TUREČEK, D.: *Hledání literárních dějin*. Praha – Litomyšl 2005, s. 25 – 26.

⁷⁵ ŠTOCHL, M.: *Teorie literární komunikace*. Praha 2005, s. 57.

⁷⁶ PAVELKA, J.: *Předpoklady literárního dorozumívání*. Brno 1998, s. 214.

*skutečným podmínkám své existence.*⁷⁷ Toto novohistorické pojetí role literatury plně vystihuje situaci příležitostné poezie, její aktivní roli při hledání ideálního recipienta.

Hypotetické publikum příležitostných básní ovšem zahrnovalo výrazně širší skupinu, než jakou formovali čtenáři jiných žánrů české poezie. Kromě lidí zainteresovaných v literatuře k němu mohli patřit mimo jiné předplatitelé novin a časopisů, sváteční čtenáři letákových tisků, ale například také obecnstvo veřejných slavností – a do důsledku vzato vlastně každý, ke komu se obracely veršované gratulace. Dokonalí čtenáři disponovali alespoň elementárním vzděláním, byli dobře znalí češtiny a měli přístup k aktuálním tiskovinám; v neposlední řadě měli být vnitřně spřízněni s myšlenkami a vlasteneckými ideály, jež novočeská poezie, a nejen příležitostná, prezentovala. Ve snaze rozšířit tímto směrem okruh zájemců o českou literaturu oscilovala příležitostná poezie mezi snahou vyhovět již existujícímu a převažujícímu čtenářskému vkusu – a současně potřebou ideálního cílového příjemce teprve vychovat. Jako kdyby konzumenti letákových tisků a kramářské produkce na jedné straně i ctitelé antické a německé literatury na straně druhé měli splynout v jediného nového, vlastenecky smýšlejícího a cítícího čtenáře jazykově české literatury.

Autoři příležitostné poezie v době národního obrození tak přirozeně nahradili akt hledání recipienta aktem jeho tvoření: jejich modelový čtenář splývá s dobovou představou vlastence, tedy člověka, který se hlásil k české národnosti, hovořil a psal (příp. též publikoval) česky a aktivně se zapojoval do různých aktivit národního života, mezi nimiž významná role připadala čtení stejně jako abonování a distribuci českých knih.⁷⁸ Čtenářem a konečným příjemcem (nejen příležitostné) básně byl tedy každý, kdo sám sebe za takového považoval a kdo si k vlastenecky orientované poezii sám ze svého přesvědčení nacházel cestu. Literární komunikace v tomto případě reflektuje historickou situaci, kdy „*východiskem je*

⁷⁷ HOWARDOVÁ, J. E.: Nový historismus ve studiích o renesanci. In: BOLTON, J. (ed.): *Nový historismus / New Historicism*. Brno 2007, s. 69.

⁷⁸ Bližší charakteristiku vlastenců podává M. HROCH v knize *Na prahu národní existence*. Praha 1999, na s. 150–155 nebo J. RAK ve studii *Ideální podoba českého vlastence před březnem 1848*. In: OTTLOVÁ, M. (ed.): *Proudy české umělecké tvorby 19. století. Sen a ideál*. Praha 1990, s. 43–49.

*především řešení naší sebeidentifikace ve smyslu etnickém, ve smyslu národní emancipace na půdě mnohonárodnostního státu i ve smyslu civilizačním a kulturním. Ta se pak může stát základem jak vstřícné komunikace, tak, pokud byla v některých ohledech nedostatečně zvládnuta, i izolace a osamělosti jak uvnitř, tak navenek.*⁷⁹

Výše pojednaný Jungmannův koncept malé literatury, založený na ustavení jednotné, umělecky hodnotné literární vrstvy, je dokonce přímo založen na výchově čtenářů a pracuje s ideou „jednotné čtenářské obce“. Cesta vede prostřednictvím jednoduchých textů k četbě náročnější. Podle P. Janáčka Jungmann ve svém pojetí připouští také existenci nižší, populární literární vrstvy s tím, že její role spočívá v zprostředkování spojení mezi klasickou, elitní literaturou a nenáročným čtenářem. „*Své vlastní hodnoty, své vlastní téma mít nemá: její hodnotou, jejím smyslem je rozprostraňování, distribuce ‚klasičnosti‘.*“⁸⁰ Funkce populární literatury má tedy být výchovná, má přivést „*nejširší publikum k četbě pravé, ‚klasické‘ literatury. Tak se totiž v jungmannovském projektu jeví dějinný cíl české literatury: je jím komunikace jednotné čtenářské obce, obepínající celý národ bez ohledu na společenský stav, s jednotnou efektivně zorganizovanou a rovnoměrně výtečnou národní literaturou.*“⁸¹

Na rozdíl od populární literatury nekomunikovaly na první pohled jednoduché příležitostné skladby s adresátem tak přímočaře, jak by se mohlo zdát: básně podléhaly stylizaci, která se projevovala v tematické a motivické ohraničenosti i ve volbě přirovnání a popisných výrazů vůbec. Vytvářely zvláštní jazyk, jímž se mezi sebou dorozumívali „zasvěcení“. Tento způsob tvoření a přijímání textu přímo korespondoval s postavením vlasteneckých uskupení, charakterizovaných

⁷⁹ PEŠKOVÁ, J.: Komunikace a izolace v české kultuře 18. a 19. století. In: BLÁHOVÁ, K. (ed.): *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. Praha 2002, s. 7.

⁸⁰ JANÁČEK, P.: Literatura malého národa. K pojetí vertikální diferenciaci v Jungmannově projektu. *Česká literatura* 48, 2000, č. 6, s. 589.

⁸¹ Tamtéž.

zprvu společenskou izolovaností, dokonce s náznaky čehosi zvláštního, tajemného.⁸²

V recepci příležitostné poezie navíc dochází ještě k jinému závažnému momentu, podstatnému pro literaturu i navazování mezilidských vazeb. Z řady anonymních příjemců textu vystupuje jeden konkrétně pojmenovaný adresát, k němuž je báseň směřována a přímo jej oslovuje. Ten pak může dál rozvíjet dialog formou nového příležitostného textu, který je poděkováním, vrácením komplimentu apod.

⁸² MACURA, V.: *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*. Jinočany 1995, s. 119.

IV. Proměny příležitostné poezie v první polovině 19. století.

Tři vývojové etapy

1. Od přelomu 18. století do dvacátých let 19. století. Konstituování žánru v nových podmínkách a hledání jeho aktuální funkce

První polovina devatenáctého století, přesněji období od devadesátých let osmnáctého století téměř až do sklonku let čtyřicátých století následujícího, zahrnuje v dějinách české poezie složitou dobu hledání básnického jazyka a ideálního tvaru básně. Vznik i recepce novočeské poezie probíhala na jedné straně pod vlivem normativních zásad vycházejících z klasické řecké a latinské literatury, jež zvláště v prvních desetiletích 19. století představovala pro autory stále platný vzor; na straně druhé podobu a další život textu ovlivňovalo utvářející se národní povědomí a v neposlední řadě snaha autorů proniknout svými díly i do těch čtenářských vrstev, v nichž nově vznikající práce v českém jazyce dosud neměly ohlas. Vzdělaní čtenáři upřednostňovali rozvinutější literaturu cizojazyčnou, naopak mezi čtenáři méně poučenými rezonovala domácí tvorba v podobě konvenčních, až triviálních forem, jež mj. nacházely uplatnění v knížkách lidového čtení a kramářské písní. Dějiny literatury, a poezie především, proto v tomto období reprezentují složitý literární i společenský proces, jehož výsledkem jsou jak díla svou uměleckou hodnotou výlučná, tak tvorba, která se v úsilí o co nejširší přijetí pokusila vyhovět dobové módě a často i nenáročnému či proměnlivému čtenářskému vkusu.

Období, na něž se soustředíme v první chronologicky vymezené kapitole, je v české literární historii ohraničeno několika významnými dějinnými mezníky. Na jeho počátku, v osmdesátých letech 18. století, byl v Praze vydán první svazek almanachu Václava Tháma s názvem *Básně v řeči vázané* (1785). Již do tohoto souhrnu jak barokní, tak novočeské tvorby pronikla skladba příležitostného typu,

a to báseň *Na smrt Marie Terezie* autora Václava Stacha. Především ale krátce před koncem století vznikla řada veršovaných novoročenek Václava Melezínka, které se formou letákových tisků obracely k širšímu čtenářskému publiku a glosovaly aktuální dění v oblasti české literatury a vlasteneckého divadla. Závěr sledovaného období, který se časově shoduje s koncem druhé dekády 19. století, je charakterizován zánikem prvních literárně zaměřených časopisů, jež byly na počátku dvacátých let vystřídány obecněji koncipovanými společenskými listy. Tato periodika vytvořila příležitostně tvorbě vhodný prostor k rozvinutí mnoha jejích funkcí, a to jak na rovině literární, tak na rovině společenské a komunikační.

1.1 Dobové publikační možnosti příležitostné poezie

Výskyt příležitostných, zejména adresných gratulačních básní, jež tvořily běžnou součást dobové literární produkce, byl v úvodní fázi národního obrození rozprostřen po celém spektru tehdejších publikačních možností: vycházely jako samostatné drobné tisky, vydávané často vlastním nákladem, objevovaly se v almanaších a začínaly pronikat také do periodického tisku, především do literárně a kulturně zaměřených příloh, i do zprvu sporadických pokusů o celé nové tituly tohoto typu. **LETÁKOVÁ PRODUKCE** v prvních desetiletích 19. století nerozlišovala mezi zavedenými literáty a nevyhraněným laickým okruhem autorů. Možnost vydat báseň vlastním nákladem a distribuovat ji se otevírala všem bez rozdílu.

V mnoha případech volili drobný tisk pro publikování příležitostné básně ti autoři, kteří jeho prostřednictvím chtěli vyjádřit svou úctu příteli – vlastenci. Text se obvykle vztahoval k důležitému momentu v životě adresáta, nebylo však podmínkou, aby se tematicky vyčerpal pouze touto jedinou konkrétní událostí. *Zpěv ke cti vysoce učeného a důstojného pána, pana Josefa Liboslava Zieglera, řádného veřejného profesora pastorální teologie a literatury české na ustavu teologickém, v Hradci Králové, při jeho žádoucím příchodu, ochotně věnovaný od Fr. Dobromysla Trnky, ve jménu všech ctitelů mateřského jazyka* (Hradec Králové 1817), uvedený motem z A. J. Puchmajera, promlouvá k oslovenému osobním,

přátelským tónem a obsahově je založen na obecném ocenění Zieglerovy práce pro vlast. Spisovatele staví po bok Horatiovi, Homérovi, ale i Komenskému a v rámci dobové konvence předjímá jeho úmrtí a budoucí posmrtnou slávu. Podobně obecné vyznění má i *Píseň k dosednutí na biskupskou stolicí litoměřickou Jeho biskupské Milosti, nejdůstojnějšího pána pana Josefa Františka Hurdálka [...] dne 25. února 1816 od jeho diecezána A. Marka* (Praha 1816), která představuje oslavnou báseň nezatíženou reáliemi ani detailním popisem události, o to silněji však akcentující osobní vztah autora k adresátovi.⁸³

Veršované skladby publikované formou letákových tisků netvoří v porovnání s časopisecky vydávanou příležitostnou poezií starší, autory postupně opouštěnou vývojovou fází, na niž by básně v periodikách nebo básnických sbírkách jako na celek navazovaly a dále jej rozvíjely. Několikastránková plocha drobného samostatného tisku vyhovovala nejen událostem z okruhu vlastní rodiny nebo nejbližších přátel, ale i záležitostem oficiálního rázu, které byly vázány na osobnosti veřejně známé: od panovníka přes příslušníky významných šlechtických rodů až po učence a zástupce vlasteneckých kruhů.

V tvorbě autorů, kteří uveřejňovali své příležitostné skladby v samostatných tiscích i v rámci periodik nebo dokonce formou sebraných spisů, neznamenal letákové výtisky prvotní, časem překonaný stupeň veřejné prezentace ani nezachycovaly umělecky méně hodnotné texty. Básnické skladby vydané v podobě letáku naopak byly zcela rovnocenné knižně publikovaným dílům a objevovaly se i řadu let poté, co básník vystoupil s vlastní sbírkou, případně svazkem sebraného díla. Takto i Bohuslav Tablic, který v letech 1806–1812 vydal knižně čtyři díly své *Poezie*, uveřejnil příležitostné skladby prostřednictvím letákového tisku například ještě v letech 1820 (*Lidomil veršemi vyobrazený: k oslavení instalací nejosvícenějšího a nejvelebnějšího Alexandra, knížete z Rudna a Divácké Nové Vsi [...]*) a 1823 (*Radostné jubileum, aneb, Padesateletí kazatelského ouřadu [...] Pavla Šramka*).

⁸³ „Blaze i mně, že tam kdežto žije / milovaný druh a ctitel Tvůj! / kdysi do libuňské Arkadie / sprovodil mne šťastný osud můj – / že se v něm co v zrcadlném toku / milostný Tvůj obraz / obrážel, / že jsem opolčený k jeho boku, / na výbornost Tvého ducha zřel.“

Publikační prostor vhodný svou formou i rozsahem poskytly v úvodní fázi národního obrození příležitostně poezii **ALMANACHY**. Původní tvorba, přesněji tvorba, která nebyla ani překladem v dobovém slova smyslu, ani autorem přiznanou adaptací, v nich přitom získávala své místo pozvolna. Do prvního almanachu Václava Tháma, *Básně v řeči vázané* z roku 1785, pronikla jen jediná skladba příležitostného rázu, a to již zmíněná báseň *Na smrt Marie Terezie*,⁸⁴ uvedená motem z Horatia. Pod šifrou V. S-h. se „skrývalo“ jméno Václava Stacha, neústupného zastávce časomíry (obdobnou šifrou V. St. – – podepsal i svou sbírku *Starý veršovec pro rozumnou kratochvíli* z roku 1805). Časoměrnou skladbou o devíti čtyřveršových strofách autor oslavuje činy panovnice, v úvodu však nejprve nechává zaznít vlasteneckou notu: „*Truchlí svět! Česká zazní zastaralá / ty harfo! Soudců ouskočným pohrdej / tejráním; já tě zavrženou v prach / k bídné chloubě v smutku nenastrojil.*“⁸⁵

Almanachy vydávané A. J. Puchmajerem přijímaly příležitostné skladby zprvu váhavě: od naprosté absence tohoto žánru v *Sebrání básní a zpěvů* z roku 1795 přes sporný případ otištěný v roce 1797 dospěly až k *Novým básním* z roku 1798, jež aktuálně zaměřené poezii poskytly již nápadně velký prostor. Jedním z důvodů, proč během let příležitostných básní v almanaších přibývá, jsou postupné procesy v poezii obecně, které zahrnovaly proměnu chápání originality díla a směřovaly k upřednostňování jazykově i myšlenkově původních prací. Almanachy pod tímto vlivem opouštěly výraznou orientaci na antickou literaturu, překlady⁸⁶ a odkazy k literární minulosti vůbec. Středem pozornosti se i zde stávala nová tvorba, anebo aspoň pokusy o ni. Současně se autorský okruh básníků píšících česky významně rozšířil o diletanty, „básníky z přesvědčení“, jimž právě příležitostná poezie nejlépe vyhovovala: nehledala náročná témata

⁸⁴ THÁM, V. (ed.): *Básně v řeči vázané*. Praha 1785, s. 59–61.

⁸⁵ Tamtéž, s. 59.

⁸⁶ V. Nejedlý v *Psaní na Jaroslava Puchmíra* (Puchmajer, A. J. (ed.): *Nové básně*. Praha 1798) představuje ideál soudobého českého básnictví. Před citovým vzplanutím na první místo staví „zdravý rozum“ („*Věci pilně važ a sud; / sice srdce ohněm těsné / bouřit začna brzy klesne*“, s. 54), přirozenost vyzdvihuje před prázdnotou zdobností a nápodobou („*Jsou-li dobrá stará slova? / Jako kopuleťá vdova / zakuklená v staré mody, / věkoletým harampátím / vycpané se líbí ody.*“, s. 58), klade požadavek aktuálnosti („*Chod'me, jako chodí dnes. / Jako léto, rozum zraje; / každý věk své mění mravy [...] Řekové jak myslili, / srdce v zpěvy vylili. / Čechu! chceš-li zpívat hezky, / myslí, mluv a nos se česky...*“, s. 59).

a nevyžadovala hlubší znalost literatury, naopak vycházela z jasně daných okolností.

Nové básně s vrocením 1814 oproti tomu nepřinesly v oblasti příležitostné poezie žádnou výraznou změnu a vzhledem k obecné tendenci je spíše s podivem, že tato tvorba nepronikla do posledního dílu Puchmajerova almanachu v mnohem větší míře. Je tedy pravděpodobné, že aktuálně zaměřeným textům v tomto desetiletí již lépe vyhovoval prostor vznikajících beletristických příloh denních listů (od roku 1813 *Prvotiny pěkných umění* jako příloha *Vídenských novin*) než nepravidelně vycházející almanach, kde vydavatel při výběru textů sledoval i jiná kritéria než jejich aktuálnost. Ta byla v periodickém tisku naopak nespornou výhodou a otevírala příležitostným básním cestu ke čtenářům.

Vznikající česky psané **LITERÁRNÍ ČASOPISY**, případně beletristické přílohy denního tisku, znamenaly pro aktuálně zacílenou poezii zcela novou platformu, kde se mohly v plné míře uplatnit a přitom rozvinout plné spektrum svých funkcí, včetně mimoliterárních. *Kramerijský c. k. pražský poštovský novin* začaly vycházet již v roce 1789. Jako pravidelný zdroj aktuálních informací měly všechny předpoklady k tomu, stát se také vhodným prostorem k publikování časové poezie. Pozornost věnovaná veršovanému slovu nebyla v těchto novinách nijak zásadní, přesto V. M. Krameriem založený list otiskl v průběhu jednadvaceti let své existence více než stovku básnických skladeb různého typu, mezi nimiž významný podíl zastává právě příležitostná poezie.

První úspěšný pokus o česky psané periodikum literárního a populárně-naučného typu uskutečnil Jan Nejedlý časopisem **HLASATEL ČESKÝ**. Čtvrtletník vycházel v letech 1806–1808, poslední ročník se objevil až po mnohaleté odmlce v roce 1818. Od počátku v něm převládaly články popularizující poznatky z různých oborů lidské činnosti i vědy, zatímco poezie tvořila jen relativně malý díl obsahu časopisu. Publikované skladby, u nichž vydavatel a redaktor J. Nejedlý kladl důraz na kvalitu, vycházely převážně z antických vzorů a měly formu překladů (převodů) i volněji pojatých nápodob klasické literatury. Početně menší část, avšak neméně podstatnou, tvořily překlady z němčiny i angličtiny. S naučným

profilem časopisu tak otištěné básnické texty souzněly poučením o literárních dějinách a jinojazyčných literaturách.

Převážně naučně zaměřený časopis nebyl pro příležitostnou tvorbu příliš vhodnou tribunou ani z hlediska žánrového, ani kvůli požadavku určité literární úrovně publikovaných textů, již mnohé z časových básní nemohly zaručit. I v situacích, které by k otištění příležitostné skladby přímo vybízely, zůstává *Hlasatel český* striktně mimo oblast této tvorby. Například v úvodu nového roku otevírá třetí ročník časopisu skladba *Při počátku nového roku* od Bohumíra Jana Dlabače, přiznaný překlad z díla Johanna Michaela Denise,⁸⁷ blízká spíše modlitbě než novoročence.

Po desetileté pauze, vynucené mimo jiné přílišnou zaneprázdněností redaktora a zřejmě i finančními obtížemi, navázal časopis *Hlasatel český* čtvrtým a zároveň posledním ročníkem 1818. Inklinování časopisu k periodiku modernějšího typu, které bere v potaz aktuálnost sdělení a interakci se čtenáři, se projevila také včleněním šesti básní příležitostného charakteru.⁸⁸ Ani ve svém posledním ročníku neupustil *Hlasatel český* od požadavku jazykově české náročnější četby populárně-naučné, přičemž toto směřování předznamenalo jak charakter odborně koncipovaných příspěvků, tak začleněných literárních děl. Začátkem dvacátých let časopis reagoval na vzrůstající potřebu oslovit prostřednictvím adresně koncipované poezie ty osobnosti, jež svým chováním a působením vytvářely vzor pro vlastenecky smýšlející čtenářské kruhy. Vyhověl tak i zřejmé dobové poptávce po oslavných a blahopřejných básních, jejichž adresátem se však mohl

⁸⁷ *Hlasatel český* 3, 1808, díl 1., s. [3]–6. V poznámce pod čarou je v časopisu blíže specifikováno: *Z knihy jeho nazvané: Ossians und Sineds Lieder. Sechster Band. Wien, 1792. in 4. S. 191. und 192.*

⁸⁸ Rautenkrancův *Zpěv plésajících Čechův o slavnosti pokoje 1814*, který v rozsáhlém výčtu rekapituluje události z doby napoleonských válek a ústí v oslavu míru, panovníka i Svaté aliance, je ještě ohlédnutím k nedávné minulosti („*Dejž, ať král i Sjednocení / v stálé žijí radosti! / Odplat' jejich přičinění / zde, i v slavné věčnosti!*“), *Hlasatel český* 4, 1818, díl 1, s. 115). *Kantate při druhé primici důstojného p. Martina Bludského, děkana v Spáleném Poříčí* autora V. Nejedlého naopak již v úvodním slově zmiňuje událost zjevně velmi aktuální a odkazuje ke konkrétní slavnosti, během které skladba zazněla: „*Dne 24ho máje 1818 slavil důstojný p. děkan Martin Bludský, narodiv se 2ho listopadu 1743 v Radostině blíže Zbraslavi, 50tý rok svého kněžství, v přítomnosti předústojných a převelebných panů kanovníků hlavního chrámu pražského: p. p. Františka Ser. Karoli a Jana Nep. Medlína, mnoha duchovenstva a jiných převzácných hostí, při kteréž slavnosti s velikým srdcí pohnutím toto Kantate se zpívalo, v němž p. skladatel zásluh p. děkana, zvlášt' v čas moru léta 1771 a 1772 panujícího, výborně podotýká, a kteréž pan farář František Suchý v pěknou a libozvučnou hudbu uvedl.*“ (*Hlasatel český* 4, 1818, díl 1, s. 316).

stát téměř kdokoli z autorova okruhu. Prostor *Hlasatele* přitom zůstal vyhrazen oficiálnímu vztahu mezi autorem a adresátem básně, vyjádřenému slovy úcty, obdivu, ale také loajality a podřízenosti.

Vhodnějším prostorem pro příležitostnou poezii v širším rozpětí – od textů oficiálních a formálních až po básně určené přátelům – se v téže době stala beletristická příloha *Vídenských novin*, již v letech 1813–1817 vydával Jan Nepomuk Norbert Hromádka pod názvem **PRVOTINY PĚKNÝCH UMĚNÍ**.

Podobně jako *Hlasatel český*, kladly i Hromádkovy *Prvotiny* důraz na novost a dobrou úroveň soudobé básnické tvorby;⁸⁹ to však nebránilo otiskovat také básně publikované již dříve, například v *Krameriových novinách* nebo formou letákových tisků. Ctižádost vydávat časopis zaměřený na umělecky hodnotnou jazykově českou tvorbu naplňoval první ročník především otištěním obsáhlých pasáží ze *Vznešenosti přirozenosti* od Miloty Zdirada Poláka, ale i včleněním drobného, avšak náročného žánru epigramu, jemuž se na stránkách *Prvotin* věnovalo mnoho autorů: kromě již zmíněného Poláka to byli Kliment Radoslav Bernbalk, Bohumír Jan Dlabač, František Vladislav Hek, Michal Silorad Patrčka, Josef Hajislav Vindyš, Josef Liboslav Ziegler ad. Publikovány byly také satiry (J. H. Vindyš), vlastenecká a milostná lyrika (M. S. Patrčka, M. Z. Polák, J. F. Rautenkranc) i písně pijácké (V. Hanka, K. Payer). Značnou oblibu si zachovávaly překlady, například z Horatia. V dalších ročnících role překladu z antické literatury (Horatius, Ovidius aj.) posílila vedle překladů a variací děl německých nebo rakouských (Ch. Gellert, F. Schiller, F. L. Stolberg; A. Blumauer), ruských, francouzských i polských (I. Krasicki), objevily se také písně ze srbštiny a ukrajinštiny, otištěné kromě anonymního překladu i v originálu.

Původní tvorbu zastupovaly mj. romance (Šafaříkův *Oldřich a Božena*), balady i drobná historická epika (Vetešníkův *Hněvsa ze Stránova*) a v neposlední řadě hojně zastoupená příležitostná tvorba, sestávající z básní blízkých ódě, básní na uvítanou, veršovaných blahopřání k narozeninám, jmeninám či sňatku,

⁸⁹ V úvodu prvního ročníku zaznamenal vydavatel jako jednu z částí plánovaného obsahu časopisu též „literaturu česko-slovenskou: zvláštní usudky a zprávy o starších i novějších knihách a spisích, jenžto se prací dokonalou a předměti (sic) důvtipným vypsáním i jazyka mateřského vznešeností před jinými stkví a vyznamenávají“.

smutečních básní ad. Celá tato produkce zde vykazovala široké typové rozpětí. Formální texty, jež byly v případě některých adresátů nutností, projevovaly úctu autoritám světského i církevního života; vedle nich současně stály skladby, jež se naopak zříkaly oficiality a s ní spojeného patetického tónu a častěji se obracely lehčí, někdy dokonce žertovnou formou k přátelům, poněkud z okruhu vlastenců a literátů. Prestižní veršovaná forma i záměr vystoupit před větším okruhem čtenářů vymaňuje zdánlivě banální texty z mezí soukromého písemného styku, ačkoli úlohu korespondence mnohdy skutečně suplovaly. Tato role příležitostné tvorby se však naplno projevila až ve dvacátých letech 19. století, v souvislosti s měnící se situací ve vlasteneckých kruzích a s fungováním obecněji zaměřených kulturních časopisů typu *Čechoslava*, *Dobroslava* aj.

1.2 Hledání místa v literárním poli a sepětí příležitostných básní s klasickými poetickými žánry

Příležitostná poezie nevytvářela v básnické tvorbě daného období jasně vymezený, kompaktní, izolovaný celek. Cílené určení textů ani jejich mimoliterární úloha, často zřetelně nadřazená umělecké hodnotě textu, nevydělovala příležitostnou poezii na okraj dobového literárního spektra; tyto básně naopak zcela přirozeně existovaly vedle básnických děl, jejichž interpretační možnosti se nevyčerpávaly jediným, předem určeným směrem. Autoři i příjemci textů však již začátkem 19. století jasně rozlišovali mezi adresně psanou aktuální poezií s vyššími literárními ambicemi a texty spíše účelového rázu, předurčenými hlavně k naplnění společenské potřeby.

Mezi těmito dvěma krajními póly, jež se ovšem nijak nekryjí s dichotomií umění a kýče nebo projevu veřejného a soukromého, vznikla značně početná skupina básní, jež v daném období odpovídala typu kultivované literární vrstvy, respektující jazykový a literární vývoj a shodně naplňující představu autorů i čtenářů o jazykově českém uměleckém díle. Její vstup do pomyslného „středu“ literárního pole a setrvání v něm umožňovala specifická situace české poezie úvodních fází národního obrození, kdy tyto účelové texty, plnící vždy zcela jasně definovatelný úkol, mohly v řadě ohledů zastat roli podstatnou pro literární druh

jako celek. Podílely se na hledání a utváření básnického jazyka, vyrovnávaly se s cizojazyčnými vzory a stejně jako poezie raného obrození obecně, také příležitostné skladby hledaly svůj okruh čtenářů. Analogicky k ostatním žánrům oscilovaly mezi snahou přizpůsobit se již existujícímu publiku, jeho potřebám a nárokům, a opakovanými pokusy své publikum vychovávat a vzdělávat.

Básnická díla otištěná v *Prvotinách pěkných umění* odrážela vydavatelův záměr publikovat takové texty, jež podle dobových kritérií po stránce obsahové, formální i jazykové předčí průměrnou produkci soudobých básníků. Z tohoto hlediska byly posuzovány také příležitostné skladby. Vedle básní, které literární hodnotu příhodně spojovaly s aktuálním mimoliterárním úkolem, například ve formě zpravodajství nebo gratulace, proto padla volba mnohdy na takové texty, jejichž autoři projeví větší uměleckou ctižádost. Jejich praktická úloha však byla umenšena hlavně tím, že vycházely se značným časovým odstupem od okamžiku svého vzniku, takže jejich původní, základní účel docela ztratil význam.

Vyšší literární ambice se v daném období pojily s pokusy o prozodický experiment a náročnější zpracování, které se nevyhýbalo ani gratulačním textům. Ve čtvrtek 18. března 1816 informovaly *Prvotiny pěkných umění* o vysvěcení Josefa Františka Hurdálka biskupem litoměřickým. Po krátké novinové zprávě v rozsahu jednoho sloupce následovala veršovaná *Řeč k jméninám J. bisk. Milosti vysoce důstojného pána, pana Josefa Františka Hurdálka, biskupa litoměřického, dne 19. března 1816.*⁹⁰ Autorem anonymně otištěné básně byl Antonín Marek. Časoměrná skladba s naznačeným metrem v úvodu, koncipovaná jako střídání promluvy jednotlivce a partu pro „kúr“, klade důraz na vlastenecké působení biskupa Hurdálka a spojuje s ním velká očekávání: „...*potomek ještě náš zkusí ovoce / po věku tvého řízení, / buda těch vypravovati dnuv: / ,tak spravoval Čech Čechy moudře.*“⁹¹ Markova báseň je příkladem skladby, která usiluje o umělecky hodnotné pojetí a volbou náročného časoměrného verše i složitější struktury textu současně zdůrazňuje výjimečnost popisované události.

⁹⁰ *Prvotiny pěkných umění* 4, 1816, č. 26, s. 201–203.

⁹¹ Tamtéž, s. 203.

Obecně však platí, že po formální stránce neexistuje v příležitostné poezii začátkem 19. století zákonitost, která by předurčovala metrické schéma básně. Zachycená událost ani vztah autora k adresátu básně nejsou jednoznačným impulzem k volbě verše; varianty, které připouštějí, proto zůstávají rovnocenné. Na jedné straně se forma této poezie může uvolňovat vlivem méně obřadného obsahu, ale také v souvislosti s tím, že řada textů byla od počátku určena k hlasitému přednesu, k deklamaci. Na druhé straně přetrvává napětí právě opačné: vychází z potřeby dát dílu ráz jedinečnosti, jenž se formálně projeví mimo jiné ve veršové stavbě.

Svým zaměřením, tónem ani rozsahem není příležitostná báseň obvykle nijak omezena: unese žertovnou drobnost i rozvlácnost pajánů, jež se rozbíhají ke sdělování řady detailů a často bývají doplněny poznámkovým aparátem. V prvních dvou desetiletích 19. století tuto šíří koriguje těsnější sepětí veršovaných přání, zdravic, nekrologů apod. s tradičními poetickými žánry, jež se nezastřeně odrážejí ve výsledné podobě oslavných skladeb. Výchozí situaci poznamenal vliv klasicismu, kdy básnická tvorba nevyjadřovala niterný stav autora a nevyslovovala jeho pocity, ale směřovala k naplnění ideální formy a zároveň ověřovala a potvrzovala básníkovy literární schopnosti i možnosti jazyka, v němž své dílo vytvořil. Podřízenost formálním nárokům a nutnost splnění určitého zadání u vysoké poezie, která představovala vrchol básnické tvorby, tak v základních požadavcích souzněly s nároky na společensky motivovanou tvorbu příležitostného charakteru.

V početně objemném souboru příležitostných děl jsou však přirozeně zastoupeny také texty, jejichž vznik byl naopak umožněn tolerovanou nenáročností aktuálně zaměřených veršů a absencí striktně daných formálních pravidel. Tato situace vyhovovala neškoleným literátům, pro něž byla aktuální a přímočaře koncipovaná tvorba základním, mnohdy i jediným možným způsobem vyjádření v řeči vázané. K napsání básně je přitom „opravňoval“ slavnostní ráz chvíle nebo blízký vztah autora k oslavované osobnosti či události. Krajiní polohu žánru tvořily příležitostné skladby, jež v podobě laického veršování vycházely formou letákových tisků a představovaly svého druhu obětinu: byly vydány například na

památku zesnulého mladíka nákladem jeho přátel, jmenovitě uvedených v tiráži letáku.⁹²

Přímou souvislost nacházela příležitostná poezie především s **ÓDOU**: mohla přejímat její oslavný tón a patos, prostřednictvím kterých dodávala i všedním a opakovaným událostem ráz výjimečnosti. Aktuálně zacílené básně však stěží naplňovaly meditativní polohu ódy, neboť od obecného směřovaly spíše ke konkrétnímu, neoslavovaly například určitou vlastnost člověka jako takovou, ale přímo jedince, kterému daný atribut připisovaly.

V roce 1797 zahrnul A. J. Puchmajer do *Sebrání básní a zpěvů* svou *Odu Šebestyánovi Hněvkovskému dle Horace: Vides, ut alta etc., oda IX. lib. I.*⁹³ Jde o volný, aktualizovaný překlad Horatiovy básně, v níž ve shodě s originálem básník oslovuje přítele a nabádá jej, aby užíval naplno života a radovánek, dokud je mladý. Puchmajerova aktualizace textu formálně spočívá pouze v záměně Thaliarcha za Bestu (tj. Šebestiána) a sabinského vína za víno mělnické. Fakticky však posouvá jeho význam mnohem dál. V Puchmajerově pojetí se prestižní žánr poezie českého obrození uvolňuje se sevření patetičnosti a proklamované příslušnosti výhradně k vyššímu stylu. V jeho monologu určeném příteli nezaznívá přepjatá nadnesenost; je přátelskou promluvou, jež si v souladu s originálem zachovává značně intimní obsah, založený na blízkém přátelství dvou lidí, navíc i přímost vyjádření a lehkost výrazu. Aby udržel souhru celku, musí se v otázce metra Puchmajerův text naopak od svého vzoru odlišovat: Horatiovu alkajskou strofu nahrazuje skladbou o pěti šestiveršových strofách, pro něž volí desetistopý a osmistopý trochej, navozující dojem písňovosti. Nakonec v pozdější Puchmajerově sbírce *Fialky* (1833) bylo označení *óda* v názvu této básně nahrazeno přesným překladem původního řeckého ódé, tedy slovem *Píseň*. V soudobém českém kontextu se však Puchmajerova skladba tímto označením paradoxně vzdálila tehdejší ódě, jíž byla vyhrazena pozice vážného, slavnostního,

⁹² *Brüderliche Klagen der über den Frühen Tod des hoffnungsvollen Jünglings, ihres verewigten Freundes Peter Solars, trauernden Komilitonen [...] Gedruckt auf Kosten guter Freunde des Verstorbenen [...] Pressburg den 27. September 1789.*

⁹³ PUCHMAJER, A. J. (ed.): *Sebrání básní a zpěvů*. Praha 1797, s. 76–77.

patetického, a tím také dosti neosobního žánru, který s jednoduchostí a melodičností písně svou formou příliš nesouzněl.

Po stránce obsahové je v Puchmajerově básni podstatná adresnost, vyjádřená přímým, nezprostředkovaným vztahem k žijící osobnosti, k příteli, který je předmětem i adresátem sdělení současně, a také konkrétnost v odkazech na reálné dobové jevy (např. vlastenecká symbolika mělnického vína byla právě aktuální). To všechno jsou aspekty, které danou báseň přibližují příležitostné poezii. V této podobě, oscilující mezi oblastí vysoké poezie a příležitostnou skladbou, jež vždy směřuje k praktickému využití, předpřipravila zmíněná Puchmajerova óda-píseň půdu prestižního almanachu pro vstup ryzí příležitostné poezie, jež v dalších vydáních almanachu zaujala rovnoprávné místo vedle dalších poetických žánrů.

V Puchmajerově almanachu z roku 1802 zastupovaly tento typ tvorby skladby Jana Nejedlého a jeho bratra Vojtěcha. Báseň Vojtěcha Nejedlého *Na smrt pana Františka Martina Pelcla i Oda na důstojného pána, pana Stanislava Vydru roku 1798* od Jana Nejedlého,⁹⁴ v níž autor oceňuje Vydrovu péči o mateřský jazyk a vlast, představují rozměrné oslavné básně, jaké později našly uplatnění i v dalším dílu almanachu (V. Nejedlý: *Na smrt Františka Faustýna Procházky, Nové básně* 1814). Tyto skladby jako by se nechaly žánrem ódy pouze inspirovat a na jeho základech, pod vlivem momentálních dobových požadavků, stvořily analogický typ veršované skladby, avšak konkrétnější, ryze časový. V podmínkách narůstajícího patriotismu, který měl zřetelně jazykový ráz, taková tvorba lépe vyhovovala dobové společenské praxi a svou nenáročností (ve srovnání s ódou) přesněji odpovídala nárokům a potřebám, ale i aktuálním možnostem utvářející se novočeské poezie. Přesto měly vznikající texty blíž k literárnímu dílu než ke společenské konvenci a jejich praktické užití pro konkrétní událost, například slavnost nebo jubileum, bylo jen jedním ze zamýšlených účelů vzniku příležitostného básnického díla. Vedle něj mělo stejnou, ne-li vyšší váhu zvládnutí náročné žánrové formy a podíl na řešení prozodické otázky.

⁹⁴ PUCHMAJER, A. J. (ed.): *Nové básně*. Praha 1802, s. 98–102 a s. 56–60.

Pronikání rysů příležitostné poezie do klasických žánrů mohlo být určeno také typem periodika, v němž byl text otištěn. Tento stav ilustrují účelově koncipované skladby publikované v *Hlasateli českém* (1806–1808 a 1818), časopise primárně soustředěném na náročnější básnickou tvorbu. V průběhu třetího ročníku, který opustil dosud převládající anakreontiku a překlady z řečtiny a poskytl prostor také původním baladám a písním, byla do *Hlasatele českého* dvakrát zařazena báseň označená za **ELEGII**. *Elegie na Karla Josefa kníže z Firštenberka, dne 25. března, léta 1799 v bitvě vražedlné u Stokrachu zabitého*,⁹⁵ jejímž autorem je Jan Nejedlý, vznikla již ve zmíněném roce 1799. Elegický tón skladby, umocněný opakovaným motivem truchlící rodiny – manželky a dětí, doprovází pro danou dobu příznačný patriotický charakter, vyjádřený důrazem na národní přináležitost zesnulého šlechtice.

S touto básní kontrastuje *Elegie na smrt Stanislava Vydry, třetího prosince roku 1804 zemřelého* od Josefa Jungmanna.⁹⁶ Navzdory svému žánrovému označení nese zřetelný ráz příležitostné skladby, jež v daném vydání *Hlasatele českého* supluje úlohu Vydrova nekrologu, třebaže časově značně opožděného. Doprovazena je poznámkovým aparátem, který objasňuje určité události Vydrova života a bližší okolnosti jeho profesního, odborného působení. Hned první poznámkou pod čarou se však autor obrací k básni samé a k příčinám jejího vzniku, přičemž současně omlouvá neaktuálnost textu: „*Tato Elegie později na světlo vychází pro tu příčinu, poněvadž se nadál spisovatel, že někdo jiný z tolika Vydrových ctitelů, něčím výbornějším památky toho velkého muže posvětil. Čehož ale, snad pro přílišnou oněmující nad jeho ztrátou bolest, posavad se nestalo. Chtěl nejprve skladatel vydání vypsání jeho života, (kterémuž tato Elegie toliko průvodčí býti měla,) ale vzdálenost od potřebných pramenů mu v tom překazila. Na tom se tedy ustanovil, aby některým aspoň poznamenáním báseň svou těm, kdož Vydru méně znali, srozumitelnou učinil.*“⁹⁷ Další připojené poznámky

⁹⁵ *Hlasatel český* 3, 1808, s. 489–492.

⁹⁶ *Hlasatel český* 3, 1808, s. 35–50.

⁹⁷ Tamtéž, s. 35–36.

naznačují, že autor textu předpokládal konkrétní adresáty-čtenáře („c/ *Posluchači jeho vědí dobře, jak o matematice smýšlel.*“).⁹⁸

Představuje-li elegie smuteční lyrickou báseň založenou na volné asociaci, blíží se jí Jungmannova skladba jen zčásti. Žánrovému označení dostojí smutečním laděním, avšak volně řazený sled myšlenek je v ní nahrazen racionální rekapitulací Vydrova života a jeho odborného a pedagogického působení, vystavěnou v chronologickém sledu. S jistou snahou o důkladnou popisnost nepomíjí ani zdravotní obtíže, s nimiž se Vydra v stáří potýkal, nakonec zmiňuje místo, kde je pohřben, a blíže je určuje v poznámce pod čarou. V takto pojaté básni přirozeně ustupuje do pozadí vyjádření osobních citů k zemřelému a vlastních pocitů ztráty. Vydra jako osobnost je zachycen pohledem zobecňujícím, v oficiálním tónu, a zařazen po bok astronomů a matematiků, jako byli Tycho de Brahe, Jan Klein, Antonín Strnad nebo Josef Stepling. Literární dílo zde tedy plní úlohu společenskou a informativní, jíž se žánr elegie v tomto případě bezesbytku podřizuje.

Jediný ročník *Hlasatele českého* tak vedle sebe staví dvě skladby se shodným žánrovým označením, avšak odlišně vystavěné. Nejedlého báseň na Fürstenberga se svým zpracováním přiklání ke klasickému žánru. Stupňovanou intenzitou opakovaného motivu plačící rodiny a souběžným vyslovením ztráty pro všechny Čechy vytváří typ smuteční písně, pro niž je v náznaku připomenutá reálná historická událost námětem a podnětem, tvoří rámec pro vyjádření citů v daném okamžiku. Naproti tomu skladba věnovaná Vydrovi je svou podstatou založena na rekapitulaci jeho životní dráhy, uvádí řadu detailů a ústí ve srovnání s dalšími významnými osobnostmi blízkými Vydrovu odbornému zaměření. Nejen v závěru se celá skladba soustředí na Vydrův odkaz, na „další život“ zesnulého v jeho vykonaném díle, čímž překrývá ryze smuteční tón. Báseň v této podobě umožňovala redakci časopisu reagovat na proběhlé události, prezentovat lokální i jazykový patriotismus a konečně také šířit povědomí o významných osobnostech a jejich díle.

⁹⁸ Tamtéž, s. 28.

Formální sepětí s klasickými poetickými žánry, s ódou nebo elegií, si udržují skladby obecněji pojaté, jako báseň Josefa Lindy *City k slavnosti jmenin Jeho knížecí Osvícenosti pána, pana Václava Leopolda, arcibiskupa pražského [...]* knížete chlumčanského [...], otištěná roku 1818 ve čtvrtém ročníku *Hlasatele českého*.⁹⁹ Ačkoli motivace vzniku textu je zjevná, básník se v něm neobrací k oslavenci (zmiňuje jej ve třetí osobě), nýbrž nejprve k svému duchu a posléze k Bohu, jež prosí o přízeň a dlouhý život pro arcibiskupa.¹⁰⁰ Celý text je založen na opakovaném kontrastu světského a nebeského: básníkův „*duch*“ se nejprve musí povznést k „*Velebnosti*“ a současně k oslavenci, zkouší vyslovit pozemskou řečí to, co je nadpozemské, aby zprávu o výjimečném muži předal „*šťastnému národu*“. Osobnost pražského arcibiskupa a šlechtice sama v sobě spojuje rozměr duchovní i světský; v jeho vznešenosti, dané vysokým církevním postem, je obsažena pokora, hmotné statky jsou zdrojem dobročinnosti.¹⁰¹ Ambivalence básně, kolísající mezi ódou a blahopřáním, souzní s typem časopisu, v němž byla otištěna: zprvu populárně-naučný titul s důrazem na vědomostní složku obsahu ve svém čtvrtém ročníku nově akceptoval též funkci společenskou.

Jiný typ žánrového přesahu představují básně věnované ženám přítelkyním, pohybující se v některých případech na pomezí společensky přijatelného přátelského gesta a **INTIMNÍ LYRIKY**. V *Nových básních* z roku 1798 uveřejnil Josef Rautenkranc pod šifrou J. R. báseň *Toužení po Katince po jejím odjetí 19. máje 1797*,¹⁰² v níž vytváří žánrově obtížně zařaditelný celek. Báseň nese přesnou dataci a lze předpokládat, že se váže k reálné události v autorově životě. Jde o vzpomínku na přítelkyni, pravděpodobně také múzu, kterou lyrický subjekt spolu se svou imaginární družkou Pinkou bolestně postrádá a prosí ji o návrat.¹⁰³

⁹⁹ *Hlasatel český* 4, 1818, s. 625–627.

¹⁰⁰ „*Vzhůru duchu můj! tam koř se J e m u, / hle O n k trůnu Boha vstupuje, / a všech srdcí plamen hoří k Ně m u, / a O n spásu lidu zvěstuje...*“ Tamtéž, s. 626; „*Otče světla! Otče na výsosti! / Dej M u dlouho mezi námi být, / zachovej zem naši N í m v radosti, / pastýře nám ponech dlouho žít! / Jej ať ctí svět, Otce velebného! / Jej i vnuci otcům přemilého!*“ Tamtéž, s. 627.

¹⁰¹ „*Na vysokém stupni důstojnosti, / mocnářskou i zdooben odplatou, / nevyvstaltě od své pokornosti, / nepřestal svou k chudým dobrotou. / Duchem k Bohu čeli do výsosti, / rukou štědrá dává v pozemskosti.*“ Tamtéž, s. 626.

¹⁰² PUCHMAJER, A. J. (ed.): *Nové básně*. Praha 1798, s. 51–52.

¹⁰³ „*Srdce naše v tuhé mdlobě / po tobě teď truchlejí, / moct tě líbat toužejí. / Jsme-li ještě klénat tobě, / o tak hled' se navrátiti, / tváří svou nás vyjasniti.*“ PUCHMAJER, A. J. (ed.): *Nové básně*. Praha 1798, s. 52.

Intimní lyrika je ovšem v Rautenkrancově podání stejně poplatná mnohokrát zpracovanému motivu a nastavenému schématu, jako je tomu u příležitostné poezie – schematičnost je jejím základním rysem. Skladby zachycující okamžik či fakt odloučení, uvozené již v názvu slovy „*toužení po...*“ jsou obsaženy v dílech řady dalších básníků i v následujících letech. Takto je nacházíme například u Bohuslava Tablice (autor zde v podtitulu přiznává blíže nespecifikovaný německý vzor); v dalším Puchmajerově almanachu z roku 1802 má skladbu s názvem *Toužení po milé* Juraj Palkovič,¹⁰⁴ s obdobným motivem odloučení se setkáváme také u Miloty Zdirada Poláka, Václava Hanky i Františka Ladislava Čelakovského.

Protikladem Rautenkrancovy intimně laděné básně je v předchozím dílu Puchmajerova almanachu otištěná skladba Františka Bohumila Tomsy, nazvaná *Terezii, Alžbětě, a Apollonii hraběnkám Vratislavkám z Mitrovic, dcerám Eleonory hraběnky Vratislavky Netolické, rozené Vrbnové. V Praze, s počátku měsíce června, léta 1798.*¹⁰⁵ Také v tomto případě jde o báseň na odchodnou, analogicky reflektuje odjezd z města na venkov začátkem léta. Na rozdíl od výše popsaného textu nevyjadřuje Tomsova skladba žádnou lítost z rozloučení; vedle radostné a přejícné představy dnů strávených v přírodě předjímá vzdělávací činnost zmíněných šlechticů na českém venkově; projevuje jim tak úctu za jejich působení a národní cítění.¹⁰⁶ Intimita sdělení je u Tomsy nahrazena společenským, byť přátelsky motivovaným aktem, jehož váhu a jistou vznešenost v daném textu podtrhuje nejen promluva ve verších sama o sobě, ale navíc i volba náročné formy sonetu. Příslušnost k příležitostné, aktuální poezii je zde jednoznačná.

Poměrně vzácná je spojitost příležitostných veršů s žánrem **EPIGRAMU**. V podobě, v níž se objevuje v první polovině 19. století, sice zpravidla nejde o břitkou satirickou formu s pronikavým zakončením, pro autory velmi náročnou, ale o žert s předvídatelnou pointou, namířený často vůči fiktivnímu adresátu

¹⁰⁴ PUCHMAJER, A. J. (ed.): *Nové básně*. Praha 1802, s. 23.

¹⁰⁵ PUCHMAJER, A. J. (ed.): *Nové básně*. Praha 1798, s. 117–118.

¹⁰⁶ „*Již zas z města ucházíte; / o rozkoš se nezmejlíte, / nesnadnoť lze oklamat. // Míle pramen vyskakuje, / i když chvoj jej zatemňuje; / řeřichou se zelená [...] I vám mílo pocvičíte, / kdo mňh umí, vyučíte; / všeko ctnostně konáte. // Krajany své těšte, cvičte! / Aníž vám kdo čeho vyčte; / s Čechy mluvit umíte!*“ Tamtéž, s. 117–118.

a zesměšňující negativní lidské charakterové vlastnosti, např. pýchu, lakomost, nestřídmost, nevěrnost ad. Epigramy, čili nápisy, věnované konkrétním osobám měly obvykle pozitivní vyznění, namísto kritického postřehu v nich převládá pochvalný tón, případně lehké špičkování, založené na nečekaném přirovnání, metafoře, žertovně podané diskrepanci apod.

Popsanému dobovému pojetí epigramu se blíží drobná veršovaná skladba Vojtěcha Nejedlého s názvem *Na pana Františka Faustýna Procházku*.¹⁰⁷ Formou přátelské poklony se obrací k autorovu současníku a uzavírá se lichotivým, bezpochyby vážně a upřímně míněným přirovnáním, ačkoli výsledný obraz je poněkud groteskní: „*Básník. Kam, kam milé včelinky / s medem s vonné bylinky? / Včely. Procházkovi na péro se posadíme, / jeho spisy medem osladíme.*“¹⁰⁸

Nejedlého epigramatický pokus je současně dokladem o sílící vlastenecké tendenci časopisu, jež se nevyčerpává pouze letnými odkazy k tvorbě českých básníků a spisovatelů, ale projevuje se navíc aktivním navazováním kontaktů, které se prostřednictvím adresně namířených textů odehrávalo mezi jednotlivci i regionálními centry. Nikoli náhodou tentýž díl třetího ročníku *Hlasatele* zachytil dobové pojetí vlastenectví v básni Vojtěcha Nejedlého *Pravý vlastenec*, věnované autorovi příteli Šebestiánovi Hněvkovskému. Vlastence zde charakterizuje odvaha v boji, avšak i zájem o vědu, který provází mírnost a rozvaha, stejně jako působení ve výchově a osvětě, a to včetně vlastní rodiny, ve které nachází skutečné štěstí.

O devět let později otiskl Václav Hanka v *Prvotinách pěkných umění* báseň adresovanou vydavateli listu J. N. N. Hromádkovi (*Na p. Jana Nepom. Norberta Hromatko, císaře krále profesora řeči a literatury česko-slovenské etc. a vydávatele Vídeňských českých novin etc.*, 1817).¹⁰⁹ V textu básně se odrazil nejen časový odstup potvrzující vývoj žánru, ale i rozdílná erudice autorů. Hankovo šestiveršové přání, výjimečné svou stručností, lehkostí a hravou nadsázkou, vystupuje v ostrém protikladu k dobově obvyklým obřadným, mnohdy rozvláčným gratulačním skladbám: „*Přijměte mou žádost v spěchu: / nebe jen*

¹⁰⁷ *Hlasatel český* 3, 1808, díl 3, s. 477.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ *Prvotiny pěkných umění* 5, 1817, č. 1, s. 1.

*Vám zdraví přeji! / Ostatně pak milost Čechů / tisíc napřed platců dej; / v Uhřích takovýchto hostí / pět set pro zatím jest dosti.*¹¹⁰ Pointa, kladoucí důraz na finanční zdar Hromádkova podniku, nezbytný pro další fungování periodika, se navíc dotkla velmi podstatné skutečnosti, jež v patetických blahopřejných skladbách přirozeně jen zřídka nalézala místo.¹¹¹ Aktuální úlohu básně potvrzuje i fakt, že pobídka Hromádkova spolupracovníka, směřovaná jistě spíše k předplatitelům než k vydavateli, se – skrytá za veršované přání – pokusila o totéž, oč se sám Hromádka snažil v emotivních promluvách k čtenářům a předplatitelům listu.

Na přelomu osmnáctého století a ještě v prvních desetiletích století devatenáctého měla příležitostná tvorba velmi blízko také k **MODLITBĚ**, která byla v tomto období nejen literárním žánrem, ale především verbálním projevem každodenní liturgické praxe. Jako taková se vázala jak k událostem církevního kalendáře, tak k důležitým mezníkům v osobním životě věřících: doprovázela křesťanské svátky v průběhu celého roku i soukromé akty křtu, sňatku, úmrtí ad. Do obrozenecké příležitostné poezie vstoupila snad nejtypičtěji v podobě proseb za panovníka. Skladba B. *Tablice Chvály boží za příčinou Jeho Jasnosti cis. král. Františka II. dědičným rakouským císařstvím zvelebení*, vytištěná v Uherské Skalici, nese v roce 1804. S ohledem na liturgický obřad byla rozčleněna do dvou částí: *Před kázáním* a *Po kázání*, a označena nápěvem (*jako...*). První část skladby se více blíží charakteru modlitby, obrací se k Bohu; část druhá je formulována konkrétněji, odkazuje přímo k mocnáři a nese zřetelné atributy oslavné příležitostné básně. Spojení obou typově odlišných částí skladby je ukázkou přirozeného propojení liturgického zpěvu a časové poezie. Ta vyhledává významné události, které by mohla oslavit – čili které naplní její obsah; stejně tak hledá vhodné příležitosti, při nichž by mohla zaznít – těmi je pak jasně určena její forma.

V této oblasti příležitostného básnictví měla zásadní význam také skutečnost, že řada autorů jazykově české poezie na počátku století pocházela z řad duchovních

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Hankova báseň se po způsobu epigramu mimoděk dotkla příčiny, která nakonec rozhodující měrou stála za zastavením listu.

nebo studentů teologie. K nim patřil například Štěpán Leška, který kromě příležitostných básní vydal také sbírky duchovních písní *Prvotiny písní a chval božích* (1786) nebo *Písničky duchovní* (1810). Spojitost příležitostného básnictví s autorskými písňovými texty liturgického rázu je prokazatelná nejen v jednotlivých skladbách, ale také v ucelených, přehledně uspořádaných a adresně zaměřených souborech, jako jsou *Písně křesťanské pro slabeckou osadu k veřejným a domácím službám božím* (1785) kněze Václava Stacha, sbírka prakticky členěná na písně před kázáním, po kázání, při mši svaté, příp. jindy při mši svaté. Průkazněji tuto spojitost naznačuje sbírka Jakuba Jana Ryby nazvaná *Pohřební písně* (1805), jejíž uspořádání založené na pečlivém roztřídění textů podle adresáta (dítě, žáček, mladík, manžel, otec, ale také úředník, učitel, duchovní pastýř aj.), stejně jako univerzálnost textu, jež připouštěla určení kterékoli konkrétní osobě daného věku a stavu, přibližují Rybovu sbírku tolik oblíbeným (a návodným) sbírkám příležitostné, zvl. blahopřejné poezie. Praktický účel sbírky, jež měla venkovskému učiteli napomoci při plnění jeho pravidelných povinností, podtrhl autor přímo v předmluvě: „*Zdali by obecné známosti zasluhovaly, byla by drzí opovázlivost, kdybych toho stvrzoval. Však předce se důvěřuji, že nimi venkovským panům učitelům, na nichžto obyčejně i kantorský úřad leží, aspoň v tom poslouženo bude, že nebudou nuceni zde a onde k namítajícím se pohřbům náležitých písní shledávati; neb zde naleznou pro každý věk a stav příhodnou píseň. Též i tito truchlozpěvové mají před mnohými jinými ten předek, že jsou dle pravidel náležité české prozodie škandováni.*“¹¹²

Žánr modlitby našel zcela přirozené uplatnění v díle lidových písmáků, vydávaném především prostřednictvím drobných letákových tisků. *Horníkům kutenských starodávních modlitba Pána Boha za požehnání Hor žádajících* autora Františka Vaváka, tiskem vydaná roku 1801, nese formální znaky modlitby, obsahově je přitom více zprávou o tehdejšímu stavu kutnohorských dolů a hornickém řemesle. Profesním slangem i obsáhlým poznámkovým aparátem slučuje prostou prosbu k Bohu s linií spíše profánní, v jistém smyslu dokonce naučnou. Jestliže se Vavák ve zmíněné skladbě alespoň přiblížil dobovému typu příležitostné poezie, jež mohla kromě jiného plnit také úlohu zpravodajství,

¹¹² RYBA, J. J.: *Pohřební písně*. Praha 1805, s. [3]–[4].

v další básni, osmistránkovém tisku z roku 1803, již jednoznačně dospěl k modelu příležitostné skladby složené za konkrétním účelem, adresně formulované a určené k veřejné události nebo slavnosti. *Zpěv kverků kutnohorských vzbuzující k pavování* byl podle údajů v tiráži skutečně zhudebněn¹¹³ a již v podtitulu přesně pojmenoval svého adresáta: *Císařo-královskému hornímu ouřadu obětovaný. Za času jubilirovaného, a zlatým penizem obdarovaného císař. král. bergmistra a spolu horního rychtáře pána pana Jana Fischera. A nyní zase na ten samý císař. král. ouřad povýšeného pána pana Václava Gluth z Herlen, vlastence kutnohorského.*¹¹⁴

1.3 Od veřejného proslovu po osobní vzkaz. Variantnost funkcí příležitostné poezie

V období, jímž se v této kapitole zabýváme, příležitostná poezie běžně přejímala úlohu **ZPRAVODAJSTVÍ**, šlo dokonce o jeden z jejích nedůležitějších úkolů. Zachycovala důležité mezníky politického vývoje, jimiž byla například korunovace panovníka, jeho cesty po království a návštěvy českých měst, významné bitvy apod.; obdobným způsobem dokumentovala dění v církvi nebo na univerzitě, když komentovala a oslavovala obsazování význačných postů. Všimla si také dění v literatuře, vědě a kultuře.

Již na přelomu století, v letech 1787–1797, vlastenecky činný perníkářský tovaryš Václav Melezínek vydal řadu veršovaných novoročenek,¹¹⁵ v nichž rekapituloval

¹¹³ Složený od Františka Vaváka, a v hudbu čtyřhlasovou uvedený od Aleše Pařízka.

¹¹⁴ VAVÁK, F.: *Zpěv kverků kutnohorských vzbuzující k pavování*. [s. 1.] 1803.

¹¹⁵ *Dar nového léta 1787, všem pánům pánům, jazyka českého horlitelům, pánům Thámům, pánům Vlastenského divadla milostivě obdařeným hercům a šlechtným paním a pannám, spolu pánům hudebníkům. Chválozpěv* (1787); *Dar nového léta 1788. Vděčnost za vděčnost všem panům, a panům vlastencům od nejvyšší Milosti milostivě obdařeným panům hercům na divadle Vlastenském v Praze na Koňském trhu. Chválozpěv* (1788); *Dar nového roku 1789 neb Ucta upřímným panům vlastencům, od nejvyšší Milosti milostivě obdařeným panům hercům v divadle Vlastenském v Praze na Koňském trhu* (1789); *Dar z lásky. Milým panům vlastencům, jenž na Novém Městě pražském, v stavení hyberňáckém české hry divací hrají. Píseň chvály* (1791); *Dar nového roku 1792. Milým panům vlastencům, jazyka českého milovníkům, od nejvyšší Milosti obdařeným panům hercům, i jejich řediteli, panu Mihulovi, v divadle Vlastenském v stavení hyberňáckém. Zpěv chvály* (1792); *Dar nového roku 1793. Milým panům vlastencům, jazyka českého milovníkům, panům hercům, též jejich řediteli, panu Mihulovi, v divadle Vlastenském v stavení Jeho Excelenci hraběcí Milosti pána pana Františka Antonína z Nostic. Píseň chvály* (1793); *Dar nového roku. Milým panům vlastencům, jazyka českého milovníkům, panům hercům, též jejich řediteli, panu Fasbachovi, v divadle Vlastenském v stavení Jeho Excellenci hraběcí*

a hodnotil dění na české divadelní scéně: zevrubnost a přehlednost těchto výkladů spolu s výčty jmen režisérů a herců činí z Melezínkových básní významný pramen k poznání soudobého divadelního života. Důrazem na sdělnou funkci textu navazuje neškolený autor na kramářskou píseň, jež mu z autopsie mohla být blízká a mimo to účelu skladeb vyhovovala svým příklonem ke zpravodajství svého druhu. Tuto návaznost podporuje také formální výstavba Melezínkových novoročenek, na jejíž souvislost s jarmareční poezií poukázal V. Macura: „*Jeho osmislabičný sylabický verš se sdruženými rýmy stál na pomezí thámovského úsilí o novou tvorbu a konvencemi jarmareční poezie využitými pro aktuální národně uvědomovací úkoly.*“ K aktuální události se vyjádřil i již zmíněný František Vavák ve své básni s názvem *Ohlas na Bernarda Antonína Veršausera, polního kaplana při regimentu koburských dragounů*, datovaný 28. března 1800.¹¹⁶

Aktuálnost sdělení však byla relativní. Ve druhém, rozmnoženém vydání Tháмова almanachu z roku 1812 byla anonymně otištěna báseň nazvaná *Na den provozování Štěpána Fedyngra, v českém jazyku na Král. pražském vlastenském divadle, od Bondynské společnosti německých herců, dne 16. máje 1785.*¹¹⁷ I když se zobrazená událost odehrála v roce prvního vydání almanachu, k včlenění básně do Tháмова sborníku došlo až v době, kdy se žánr příležitostných skladeb v podobných souborech – také u A. J. Puchmajera – víceméně etabloval. Pro svůj národní obsah však z dobového pohledu podávala zásadní sdělení i téměř třicet let poté, co se popisovaný děj udál. Mezi básněmi, jež bezprostředně nebo s malým časovým odstupem reagují na aktuální události, se totiž objevuje i řada takových, jejichž námět a dobu vzniku dělí od časopiseckého otištění celé roky. V některých

Milosti pana pana Jána Františka z Šveerce, na Novém Městě pražském. Píseň chvály (1794); *Dar nového roku. Milým, váženým panům vlastencům, jazyka českého milovníkům: panům hercům, též jejich vrchnímu panu Zappovi, v divadle Vlastenském v stavení Jeho Excellenci hraběcí Milosti pana pana Jana Františka z Sveerce, na Novém Městě pražském. Píseň chvály* (1795); *Dar nového roku slovoutným, váženým panům vlastencům, jazyka českého milovníkům, panům Čechům výborným a vši pocty hodným* (1796); *Citedlnosti pravého dokonalého a pro svou vlast horličícího Čecha při začátku léta* (1797).

¹¹⁶ Tato báseň je podle Puchmajerovy poznámky pod čarou odpovědi na zprávu o zápisu v „šafhauském kalendáři“, kde je Vavák zmíněn. Jde vlastně o zdravici, která zároveň reaguje na soudobé dění a nakonec vyslovuje přání do budoucna: „*A ta pak nynější vojna, / jenž jest na krev stále hojná, / ať přestane tímto létem / spolu s osmnáctým věkem. // A vy vlastencové milí / přijďte domů v zdraví živi; / my když vás budem spatřovat, / spolu budem se radovat. // Tak vinšuje namíste všech / milčický Vavák, pouhý Čech.*“ PUCHMAJER, A. J. (ed.): *Nové básně*. Praha 1802, s. 108–112, citace ze s. 111–112.

¹¹⁷ THÁM, V. (ed.): *Básně v řeči vázané*. Praha 1812, s. 136–137.

případech lze dohledat předchozí samostatné vydání na volném listu, „letáku“, není to však pravidlem.

Časová prodleva je méně závažná a citelná u témat, která zprostředkovávají důležité historické okamžiky a v osobách výjimečných lidí oslavují hodnoty obecného charakteru. Při výběru oslavných skladeb obracejících se k šlechticům a církevním hodnostářům – byť jsou tyto texty součástí periodického tisku – se tak mnohdy rezignuje na aktuálnost zachycených událostí i novost básní. Otištěnými skladbami se časopis naopak v nejednom případě vrací o řadu let nazpět. Příkladem může být skladba *Radostné citedlnosti poddaných panství pečeckého, když veleslavný rek a osvoboditel království českého, Jeho cis. královská Vyvýšenost arcikníže Karel v jejich sousedství na [...] panství Bečvárkách po mnohých slavných vítězstvích sobě sídlo odpočinutí učinil*; od prvního otištění v podobě letákového tisku (1800) dělí tuto báseň, zařazenou do třetího ročníku *Prvotin*,¹¹⁸ plných patnáct let.

Neaktuálnost básně může být jen zdánlivá tehdy, jestliže text výslovně nabízí možnost opakovaného využití (s nezbytnými drobnými obměnami podle zamýšleného adresáta), a vytváří tím nadčasový vzor veršované skladby pro určitou situaci. V roce 1815 otištěná báseň J. Rautenkrance *Vysoce urozené paní paní Anně, svobodné paní Štylfridové, rozené Stenčovic., paní na Radboři. Při prvním na Radboři jejich jmenovin slavení*¹¹⁹ má v nadpisu vročení 1798. V poznámce pod čarou je jméno oslavenkyně doplněno přípisem: *Již jest na věčnosti!*, zatímco název básně je opatřen poznámkou: *Může se zpěv ten při podobných příležitostech hoditi*. Literární a estetický přínos veršovaného, obřadně formulovaného přání je v tomto případě zcela převážen jeho možným praktickým užitkem. Svým obecným pojetím i vlastním zpracováním odráží distanci mezi autorem (gratulujícím) a oslavovanou osobností, přičemž odpověď nepředpokládá

¹¹⁸ *Prvotiny pěkných umění* 3, 1815, č. 18, s. 104.

¹¹⁹ „Přijmi, Otče na výsostech, / přijmi naše žádosti! / Uslyš sjednocené hlasy: / dejž jí žiti dlouhé časy / v květu zdraví, v radosti! / Kůr. Zachovejž ji dlouhé časy / v květu zdraví, v radosti! // Ty pak, matko naše, přijmi / obět, již ti vzdáváme: / srdce věrná, pro tě vroucí, / oddaná ti věčně jsoucí / těch, jenž k tobě voláme: / Kůr. Matko, přijmi tuto obět! / dražší nad tu nemáme.“ *Prvotiny pěkných umění* 3, 1815, č. 48, s. 303.

nikoli pro svou neaktuálnost (nepředpokládalo ji ani v době svého vzniku), ale právě již ze své podstaty textu ceremoniálního, jednosměrného.

S velkou časovou prodlevou od data vzniku mohou být otiskovány básně charakteristické svou modelovou povahou, schopností přizpůsobit se bez větších změn jinému oslavenci. Přání Josefa Hajislava Vindyše *K svatebnímu veselí mého přítele T-še K-že*, datované 25. listopadu 1811, vyšlo časopisecky roku 1813.¹²⁰ Jeho obsah je neadresný, vyhýbá se jakýmkoli detailům sňatku a ani náznakem se nezmiňuje o osobách novomanželů. Obecně formulovaná gratulace v devíti číslovaných strofách odráží obvyklé atributy šťastného manželství (*Jedna duše toliko ží v dvou tělích, / stále stkvěj se spokojnost na jich čelích. Nebo: Dejte / stálou věrnost, jakož i slíčné dítky, / s jara co kvítky.*).¹²¹ Pro analogickou situaci lze text převzít docela bez úprav. Úlohu předobrazu však plní až sekundárně, poté co posloužil svému prvotnímu úkolu: oslovit určitého člověka, pro nějž byl původně napsán.

Komplikovanou situaci časových básní v periodickém tisku dokládá praxe *Prvotiny pěkných umění*. Přestože šlo o titul beletristický, místy je v něm spojení krásné literatury s nanejvýš aktuálním zpravodajstvím přece jen nevyhnutelné. Informovat čtenáře o určité nové události prostřednictvím literárního díla umožňovaly básně na uvítanou (*Vítání vysoce důstojných kanovníků kralohradeckých, panů: Josefa Čeňka z Wartenbergů, a Josefa Müllera do krajiny kopidlenské. V Kopidlně dne 26. října 1814, F. A. Vacek*),¹²² a dokonce také veršovaná blahopřání k sňatku, a to zejména v případě, kdy zachycovaly historii šlechtických rodů (*V den manželského sňatku*, anonymně publikovaná báseň Františka Novotného).¹²³ K aktuálně zařazeným skladbám patřil v roce 1816 publikovaný *Truchlozpěv na smrt naší nejmilostivější, nejdobrotivější, nám nejmilejší císařovny rakouské a kralovny české Marie Boženy Ludoviky* od Františka Budislava Veverky, uvedený údajem o dřívějším otisku (*Z Vlastenských*

¹²⁰ *Prvotiny pěkných umění* 1, 1813, č. 3, s. 11.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² *Prvotiny pěkných umění* 3, 1815, č. 4, s. 29.

¹²³ „Sloučilo se dvojí srdce / k milostivé sdílnosti, / aby svazku líbě břímě / podnikalo s snadností. // Svědkové jsou sňatku byli / hrabě Špork a Přichovsky, / slečna milá když podala / rozmilemu ručičky. // Bezno proměňuje se v ráj, / šťastné pojí manžele: / by v potomcích zdárně zase / kvetli slavní Pachtové.“ *Prvotiny pěkných umění* 3, 1815, č. 7, s. 51.

novin).¹²⁴ Atribut matky má ve jmenované básni vlastenecký význam: „*Podrž, Čechu, v srdci měkkém / pamět matky milostné, / zjev ji ditkam, sešlý věkem, / žel jí stále lítostně!*“¹²⁵ Propojení literárního díla s publicistikou, tedy prostoupení funkce estetické a zároveň informativní, se u básní otištěných v *Prvotinách* sice projevuje v některých jednotlivých textech, nelze jej však zobecnit jako typický rys celé této tvorby v daném období a periodiku.

Velký prostor byl na stránkách časopisů věnován básním zahrnujícím **PROJEVY ÚCTY A LOAJALITY** vůči osobám, k nimž autor zaujímal poměr subordinace. Vztahovaly se především k osobě panovníka, důležitým okamžikům jeho vlády nebo osobního života. Účelem skladeb určených například k císařovým narozeninám totiž bylo nejen připomenout čtenářům toto jubileum, ale zároveň vyslovit úctu a loajalitu k vládnoucí moci, ať už byly tyto city spontánní, nebo domnělé a předstírané.

V *Prvotinách pěkných umění* se poezie oficiálního charakteru obracela převážně k vůdčím osobnostem světské moci i církevní správy. Její prostorové umístění na stránkách beletristické přílohy *Vídenských novin* přitom vycházelo pravděpodobně pouze z momentálních možností daného čísla – loajalita k adresátovi zatím nutně nevyžadovala otištění textu na předním, čestném místě úvodního listu ani jiné grafické zvýraznění. Dokonce ani básně určené císaři Františkovi I. nejsou v tomto ohledu výjimkou. V úvodu ročníku 1816 je sice oslaven hymnou s refrémem *Bože! zachovejž nám krále / Františka všem milého!*,¹²⁶ avšak již *Píseň k svátku narození Jeho cis. kr. Jasnosti Františka I.*, otištěná bez uvedení autora,¹²⁷ zapadá bez jakéhokoli zvýraznění do okolního textu uvnitř čísla. Jmeniny ve zmíněné skladbě znamenají bezprostřední podnět k chvalo zpěvu, jehož vlastním obsahem je oslava Františkova vítězství nad Napoleonem a nastalého míru, nikoli panovníkův svátek jako takový. Je spíše otázkou doby vzniku periodika než jeho záměrnou praxí, že se básním na panovníka nedostalo

¹²⁴ *Prvotiny pěkných umění* 4, 1816, č. 42, s. 329. Již dříve publikováno v Krameriusových Vlastenských novinách, 1816, č. 20, s. 77.

¹²⁵ *Prvotiny pěkných umění* 4, 1816, č. 42, s. 329.

¹²⁶ KYNSKÝ, D. F.: Císaři Františkovi, králi českému. Píseň národní. In: *Prvotiny pěkných umění* 4, 1816, č. 1, s. [3]–5.

¹²⁷ Tamtéž, s. 187–190. Podle zmínky o Skalici by autorem mohl být Bohuslav Tablic.

většího prostoru a že jednotlivé slavnostní události provázející léta jeho vlády (narozneniny, výročí, návštěvy zemí a měst apod.) zůstaly v *Prvotinách pěkných umění* příležitostnou tvorbou nepovšimnuty.

Josef Vojtěch Sedláček věnoval svou skladbu celému šlechtickému rodu Kolovratů. V básni s názvem *Na Jeho Excellenci pána, pana Františka Antonína hraběte Kolovrata Libštejnského, nejvyššího purkrabího v království českém, při příležitosti vydaného prohlášení o přispění k založení Českého národního muzeum, dne 15. dubna 1818*¹²⁸ obsáhl dějiny rodu a zásluhy jednotlivých jeho potomků a svou skladbu doplnil bohatým poznámkovým aparátem. Podobně i báseň *Citové při veleslavném zasnoubení Její Jasnosti Ludmily kněžny z Lobkovic, vévodkyně roudnické, s Jeho Osvíceností Prospera Ludvíka, vévody z Ahremberku, z Meppen a Reklinghausen*¹²⁹ vytváří na první pohled příklad obvyklého typu příležitostné skladby, jaká v sobě stejnou měrou slučovala literární dílo, společenskou konvenci a projev loajality vůči šlechtické rodině. Autorovi Janu Nepomuku Štěpánkovi se však v tomto konkrétním případě oslava zasnub stala východiskem vlasteneckého pajánu,¹³⁰ který ignoruje samotný akt zasnub a svou pozornost soustředí pouze k následnému odchodu šlechtičny z vlasti.

Zásadní téma pro příležitostné básně představovaly úspěchy vlastenecky činných osobností, jež dosahovaly uznání ve veřejném životě, působily v oblasti vědy či univerzitního vzdělávání nebo plnily významnou úlohu na poli uměleckém, ať již šlo o literaturu, divadlo nebo jiné sféry, které umožňovaly veřejně proklamovat podporu vlasteneckým ideálům. Osobnost, jež svým dílem a svými různorodými aktivitami oslovovala větší okruh stejně smýšlejících lidí, se objektem příležitostných skladeb zpravidla stávala opakovaně, přičemž texty vycházely z odlišných podnětů.

¹²⁸ *Hlasatel český* 4, 1818, díl 2, s. 163–174.

¹²⁹ *Hlasatel český* 4, 1818, díl 3, s. 323–327.

¹³⁰ „*Jistost sladká, blahá, že i v dalekosti / srdce Vaše vždycky láskou k vlasti vroucí / pro vlast hořet bude v stejné horlivosti, / lije v srdce Čechů radost nevadnoucí. / Snažné tužbě račte místa v srdci příti, / krajany své, Čechy, na paměti míti, / Vás jak oni, slavná kněžno, věčně ctíti / věčně jméno Vaše budou v srdcích míti.*“ Tamtéž, závěrečná strofa na s. 327.

Pro Jana Nejedlého bylo v tomto ohledu podstatné působení na pražské univerzitě. Jeho nastoupení na post profesora oslavila skladba J. Rulíka *Na den uvedení král. profesora české literatury, pana Jana Nejedlého, na učitelskou stolicí v slavné učené Pražské universi. Léta Páně 1801* (Praha 1801), vydaná formou samostatného drobného tisku, jež v pěti šestiveršových strofách oslovuje Nejedlého jako ochránce a šířitele české řeči a literatury a jako Pelclova nástupce. O deset let později byla rovněž prostřednictvím letáku vydána skladba *Zpěv k svátku Jana Nejedlého, doktora práv, a cis. král. řádného a veřejného profesora literatury české na starožitných vysokých školách pražských. Obětován od horlivých vlastenců a posluchačů literatury české. Hudba od Václ. Vil. [Wyrfla]* (Praha 1811). Děkovný text, určený k hudební produkci a rozčleněný na „arie“, zdůrazňuje vlastenecké, učitelské a literární působení J. Nejedlého a směřuje k alegorii jara: „*Již se hory zelenají, / již jest ptactva plný háj; / již zas muži povstávají, / již zas v Čechách kvete máj.*“

Tři roky po sobě, v letech 1815, 1816 a 1817, vycházely v *Prvotinách* básně věnované Dominiku Kynskému k jmeninám. Dvakrát se stal autorem Josef Hříb (1815 a 1817), v roce 1816 Vincenc Žák. První Hříbova skladba *Vysoce učenému a důstojnému pánu, panu Dominikovi Kynskému, knězi z pobožných škol a cis. král. veřejnému a řádnému profesoru historie všeobecné a řeči řecké na filozofickém ustavu brněnském, na den čtvrtého srpna 1815* spojila osobní gratulaci s žánrově příznačným vypsáním zásluh oslavence, zde zvláště v roli literáta: „*Života, zdraví stále zachování / uděl mu nebe v svatem požehnání, / z hojnosti rohu sypte na něj štěstí / sluhy nebeští! // On české símě v tišině rozsívá, / uvadlý jazyk rosí a zahřívá, / tak se obcerství vůní jeho Slovan, / Čech i Moravan.*“¹³¹

Vztah mezi Hříbem a Kynským naplno osvětlilo roku 1817 v pořadí druhé veršované přání *K jmeninám vysoce učeného, důstojného, velebného kněze pána a P. Dominika Kynského [...] na den 4. srpna 1817*, v němž autor gratulace výslovně děkuje svému mecenáši,¹³² a zachycuje tím mimoděk jeden ze

¹³¹ *Prvotiny pěkných umění* 3, 1815, č. 50, s. 311.

¹³² „*Tichého co větříku se chvění krade blíž / a blíže, / neb jak z klínu Nočeny se rodí den, / tak i čtvrtý srpna pevně tlačí ven, an mne k povinnostem přátelského cítu víže. / Nechci tedy já jen*

základních motivů a podnětů příležitostné poezie vůbec – instituci mecenátu, která byla v dané fázi literárního vývoje pro mnohé autory naprosto nezbytnou podmínkou tvorby.

Stejně jako J. Hříb, také autor v chronologickém sledu druhé gratulační básně *K jmenovinám důstojného a vysoce učeného pána, pana Dominika Kynského...*,¹³³ V. Žák, následuje v popisu oslavenceva života a skutků „závaznou“ trojí linií: připomíná Kynského kladné osobní charakterové vlastnosti a spolu s nimi jeho působení v oblasti vlastenecké a literární, které je pevně propojeno. Zvláštní pozornost přitom věnuje překladatelské činnosti, která i ve druhém desetiletí 19. století zůstává důležitým měřítkem rozvoje jazyka a literatury: „*Kyž Tvá léta tak Ti libě minou / v nikdy nerušené blahosti, / jak Tvé české spisy jemně plynou / vlastencům všem k radosti. // Tebe z Elysium navštívili, / šťastně Tebe jen svým ku pracem / za překladatele vyvolili: / vtipný Lessing s věčným Horacem.*“¹³⁴

Důraz na tvůrčí schopnosti dané osobnosti není vyhrazen jen básním, které v oficiálním duchu skládají poklonu významným personám, a to s uvedením plného jména oslavence, včetně obsáhlé řady jeho titulů a funkcí. Dokladem toho, jak mimořádný význam má připomenutí literární činnosti všeobecně, jsou méně obřadné skladby soukromého charakteru. V nich zaznívá odkaz k Umce – Múze jako pravé znamení spřízněnosti a myšlenkové i citové shody mezi přáteli. Tímto způsobem vstupuje i do drobné veršované gratulace J. H. Vindyše, v níž je jméno oslavence zastoupeno šifrou, *K jmenovinám J. L. – 19. března 1813*: „*Tak i Tobě / v každé době / v požehnání / bez přestání / rájský život kvěť, / libě svátek svěť! / Umka pak pěj, / srdce tvé hřej, / dobře se měj!*“¹³⁵ V básni pro Juraje Palkoviče doprovází odkaz k literární a vlastenecké práci dokonce i blahopřání k sňatku,

v starodavní zbyku plisní / Muzy české tuto potřebovati, / a tak mecenátu svému všední bardů pěsní / k Jeho jmenovinám pochlebovati: / vroucí srdce a ne hladký jazyk jedině / má zde opěvati Čecha důstojného...“ *Prvotiny pěkných umění* 5, 1817, č. 3, s. 25.

¹³³ *Prvotiny pěkných umění* 4, 1816, č. 62, s. 485–486.

¹³⁴ Tamtéž, s. 485.

¹³⁵ *Prvotiny pěkných umění* 1, 1813, č. 29, s. 115–116.

rozsáhlou anonymní skladbu zakončenou přípitkem novomanželům, otištěnou roku 1815.¹³⁶

Patetické vyslovení úcty významné osobnosti bylo jen jednou z možností, jak v příležitostné tvorbě uchopit a zdůraznit národní uvědomování české společnosti. Hojnější produkce příležitostných, zvláště blahopřejných básní, postupné utváření a strukturování vlasteneckých kruhů nechtěla pouze sledovat a popisovat, naopak do tohoto procesu sama aktivně vstupovala a podílela se na něm. Aktuálně zaměřenými skladbami bylo možné rychle reagovat na potřebu **NAVÁZÁNÍ NEBO UTVRZENÍ KONTAKTŮ**, na nutnost vyzdvihnout zásluhy osobností literárně i jinak činných před širším čtenářským, v případě almanachů a časopisů zároveň subskribentským okruhem. Prvotní oslovení dané autority veřejného života se přitom dělo i prostřednictvím dedikací některých básní (ne vždy nutně příležitostných) písicím kolegům, například Jana Nejedlého *Vzbuzení k radosti v máji. Šeb. Hněvkovskému*,¹³⁷ ale také osobnostem politického nebo společenského života, mj. Puchmajerova skladba *Dub černoohorský. Píseň Jeho knížecí Osvícenosti Josefovi z Švarcenberku, vévodovi krumlovskému, etc. etc. obětována 19. března 1800*.¹³⁸

Veršované poselství autora adresátovi textu je obsaženo v básni Adama Navrátila *Na A. P...a*, tedy Antonína Puchmajera. Jde o skladbu, v níž absentuje imaginace, jejím předmětem zůstává prosté sdělení a smyslem pokus navázat znovu kontakt s rádcem a učitelem: „*Že tak dlouho již mlčíš, z toho jasně / vidím, čísti že nechceš víc mé básně, / proto zajisté, že snad má až hrůza / zavzněla muza. [...] Tak já s básněmi dál bych nemoh jíti, / kdybych od tebe opuštěn měl býti, / jenžs mne v cizině s řečí českou spojil, / srdce mé spojil.*“¹³⁹ Tuto Navrátilovu báseň lze řadit

¹³⁶ *Vysoce učenému pánu, panu Jiřímu Palkovičovi a urozené panně Krystyně Podhradské de NEMES-PODHRAGY, novomanželům. V [Senici] dne 14ho září 1815: „Tu jest můj pohár! vzhůru bratři z Tatry, / vzhůru Slováci od Fatry i Matry, / Čechové i Moravci (– každý musí –) / Poláci! Rusi! // Vznešený Palkovič svůj snátek slaví, / vzhůru za Jeho bříňkněme si zdraví! / S Krystynkou, nech, v rozkoších toho světa / tráví svá léta! // Nu, živ buď s krásnou Tynkou převešele: / vzývám srdečně Boha, ať Vám stele / samé v cestu Vašeho živobyti / růže a kvítí! // Dlouho! – vždy vesele a šťastně žíte: / než Vy, pane, jenž naši žádost víte, / hledte němě otevřít Muzy usta, / [nechat] pjeje zhusta!“ Prvotiny pěkných umění 3, 1815, č. 52, s. 323.*

¹³⁷ PUCHMAJER, A. J. (ed.): *Nové básně*. Praha 1802, s. 44–46.

¹³⁸ Tamtéž, s. 47–52.

¹³⁹ PUCHMAJER, A. J. (ed.): *Nové básně*. Praha 1814, s. 135–136.

k příležitostné tvorbě typu veršovaného dopisu, vzkazu, prosby. Nelze ji však ztotožnit s náročným žánrem básnického listu, jež v témže dílu almanachu reprezentuje báseň Antonína Marka, nazvaná *Marek Jungmannovi*, s podtitulem *Psaní básniřské*.¹⁴⁰

Výměna veršovaných zpráv mezi přáteli nebyla omezena tematicky a mohla spoléhat také na značnou volnost ve výběru výrazových prostředků k dosažení osobního tónu. S různou mírou důvěrnosti si přátelé mezi sebou sdělovali praktické vzkazy, osobní vzpomínky či žertovné narážky často sporné umělecké hodnoty, jejichž přítomnost na stránkách časopisu nebo almanachu odrážela dobovou situaci vlasteneckých kruhů: spojovaly autory i čtenáře v jediném výlučném, ohraničeném společenství, jež podobné texty vyžadovalo a dokázalo jim porozumět. Z pohledu časopisecké praxe však současně ilustrují situaci, kdy mimoliterární hodnota příspěvku bránila jakékoli přísnější selekci textů.

Příkladem mohou být dvě básně Jana Záborského. První z nich, *Na V. J. ** 22. dubna 1797*, je refrémem proložené přání-zdravice, psané v lehkém, žertovném tónu, které naráží na konkrétní skutečnost, do detailu známou ovšem jen autorovi a oslovenému příteli.¹⁴¹ Druhá z básní, *List na J. N. *****, představuje drobnou děkovnou skladbu, původně zřejmě určenou k předání s dárkem. Její příslušnost k aktuální poezii je zcela zřejmá: „*Bratříčku / Jeničku! / Za dvounoční spánek / na tvé sofě, Janek / vděčně obětuje ti / tyto korotvičky tři. / Za tu třetí ale / jednou nenadále / na sofě si povolit, / musíš ještě dovolit / bratrovi upřímnému, / Jankovi Záborskému.*“¹⁴²

Básně, kterými se autoři příležitostné poezie obraceli k příteli nebo známému, s nímž sdíleli určitou událost, byli do ní zasvěceni, nebo jí dokonce byli osobně přítomni, mohly být publikovány bez uvedení jména básníka či pod šifrou, aniž by šlo o skutečnou anonymitu. Čím je popisovaný děj osobnější a vztah pisatele i osloveného člověka bližší, tím víc zřejmě postrádalo smysl vypisovat celé

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 116–119.

¹⁴¹ „*Kyžby po mé jiti chtělo! / Zajistěť by Tobě mělo / vždy se dařit, příteli! / jako vzejtří neděli. // Zejtra budeš pěkně kázat; / farníci tě budou vázat / (Ach, jak milé vázání!) / láskou za Tvé kázání. [...] Tuť se povyrazíš s nimi / všelikými žerty ctnými; / tu se všecka zapije / tmavá... Hypochondryje.*“ PUCHMAJER, A. J. (ed.): *Nové básně*, Praha 1798, s. 44.

¹⁴² Tamtéž, s. 74.

autorovo jméno. Zároveň mohlo jít o gesto vyjadřující skromnost: původce textu není důležitý, pozornost se plně obrací k oslavenci.

Štěpán Leška, významný autor příležitostné poezie, v roce 1797 takto vydal nepaginovaný dvojlist s básní, v níž oslavil sňatek svého přítele Karla Vojtěchovského s Dorotou Jiskrovou.¹⁴³ Svě vlastní příjmení nahradil pouze iniciálou L., jež tvoří součást názvu skladby. (Jen o rok později přitom přinesl Puchmajerův almanach *Nové básně* několik Leškových epigramů, běžně označených jménem autora.) Monogramem F. S. je podepsána *Píseň pánu, panu Josefovi Wimmrovi, vlastenci milému, na důkaz vážnosti a šetrnosti obětována od F. S...y, dne 19. března 1802* ([s. l.] 1802). Autorem na dvojlistu otištěné skladby k jmeninám je František Sychra. Obě zmíněné básně spojuje typ adresáta – vždy je to osoba, k níž má autor blízký osobní vztah, zaručující, že šifra místo podpisu bude příjemcem a okruhem jeho nejbližších rozluštna.

Podpis chybí také v případě, kdy je původce textu jako mluvčí zahrnut do větší skupiny zúčastněných. Například Bohuslav Tablic, který své příležitostné básně vydával jako drobné tisky již v průběhu prvního desetiletí 19. století,¹⁴⁴ neuváděl ve skladbách vyjadřujících účast nad úmrtím ani ve veršovaných gratulacích novomanželům své jméno. Přesto básně nevycházely anonymně. Údaj zakomponovaný v názvu básně (*od skalických přátel obětováno; od nitranských přátel obětované*) odkazoval k širšímu plénu původců a připomínal prostý fakt, že báseň vydaná vlastním nákladem jako samostatný tisk představuje i v tomto ohledu dar, přičemž dárkem je kromě hmotných nákladů na tisk rovněž text sám o sobě. V básni D. Krudimu¹⁴⁵ je Tablicovo autorství uvedeno, také zde však

¹⁴³ LEŠKA, Š.: *Jiskra lásky, kterouž v srdci svém měl poctivý a šlechetný vdovec Karel Vojtěchovský, soused novostrašnický, roznícená a v plamen lásky proměněná, když sobě poctivou a ctnostmi pohlaví svého ozdobenou pannu Dorotu Jiskrovou ze vsi Libiše za manželku zvolil, dne pak 17ho ledna 1797 svadební veselí strojil; při kteréžto příležitosti s vinšováním všeho dobrého vesele mu zpíval jeden lidský přítel*L. Prešpurk 1797.

¹⁴⁴ *Popelu mnohováženě a šlechetné matróny, paní Alžběty Brodské, mnohováženého a slovného muže pana Pavla Mayera, sv. kr. města Skalice perceptora, upřímné manželce L. P. 1803 dne 9. června v K. P. v Modře zesnulé, od skalických přátel oBěTováno*. Uherská Skalice [b. d.]; *Zlaté poutko, dvěma novomanželům, dvojctihodnému a vysoce učenému pánu, panu Ondřejovi Wengeryckému, [...] a urozené a cnostlivé panně Johanně z Poleřeky, v čas jejich svadebního veselí L. P. 1803. dne 26. dubna, od nitranských přátel obětované*. Uherská Skalice [b. d.].

¹⁴⁵ *Dva zpěvy, kteréž důstojnému a vznešeně dvojctihodnému pánu, panu Danieli Krudimu, sl. přešpurské evangel. a v. círk. nejpřednějšímu sl. b. kazateli, a vel. bratrstva přešpurského výborně zasloužilému seniorovi, když roku 1802. dne 12. ledna za superintendenta předdunajského okolí,*

autor vystupuje jako zástupce blíže neurčeného seskupení donátorů (*svým a velebného duchovenstva jménem obětoval Bohuslav Tablic*).

Oproti tomu plným jménem autora je opatřen leták obsahující báseň *Na den narození nejmocnějšího a nejjasnějšího císaře římského, též dědičného rakouského, a krále českého, Františka II., v Praze 12. den měsíce února, léta 1805 od Františka Tomsy* ([s. l.] 1805). Její účel však již přesahuje osobní rovinu, je projevem loajality k panovníkovi a kromě sdělení náklonnosti může implikovat zároveň jistá očekávání autora, směřující k další veřejné tvorbě.

Anonymita kromě původce textu zasahuje také adresáty básní, osobnosti, jimž byly oslavné skladby určeny. Užívání plného jména nebo šifry působí nahodile, pravděpodobným motivem „utajení“ identity osloveného člověka může být jeho osobní vůle nevystupovat na veřejnosti, také ovšem může jít o pouhou hru.

Dobovou praxi naznačují *Prvotiny pěkných umění*. Otiskují převážně básně adresné, které už uvedením plného jména oslovené osobnosti (zahrnujícího obvykle také akademický nebo šlechtický titul včetně predikátu) vyslovují autorovu úctu k ní. Jen malá část textů zachovává adresáta v anonymitě, která je však mnohdy jen zdánlivá a nezaručuje diskretnost; do značné míry ohraničený okruh autorů, z jejichž řad velmi často vycházejí i adresáti textů, způsobuje, že jméno zastoupené šifrou zůstává pro zasvěceného čtenáře čitelné, stejně jako šifra nebo pseudonym označující autora básně. (*K jménovinám. V**še.: V lukách, v lese / radost, pokoj utěšený at' ti nese. / Všude, kde se / s umkou vodiš, překvapi tě plese! V Litomyšli, dne 2ho dubna 1813. M. Z. P.*).¹⁴⁶

Současně se v dobovém tisku objevují také básně, které mohl kdokoli převzít a při soukromé, rodinné slavnosti s jejich pomocí naplnit diktát dobové společenské konvence. Na stránkách *Prvotin* je reprezentuje mj. přání *K jménovinám své paní mateře od synáčka*, podepsané pouze šifrou (*Od někdy pouhého Němce W. F.*).¹⁴⁷

věším počtem hlasův zvolen a posvěcen byl, svým a veleb. duchovenstva jménem obětoval Bohuslav Tablic. Vacov 1802.

¹⁴⁶ *Prvotiny pěkných umění* 1, 1813, č. 3, s. 12.

¹⁴⁷ „Rozmilá matko, já v rozkoši plynu; / neb se zas vrátila vděčnému synu / šťastná ta hodina, v kteréž by svou / vyjevil uctivost nevymluvnou. // Ach, jak mé srdce dnes radostně tluče! / Pro tebe, maminko! jedině tluče; / vždyť pak ty slabost mou podporuješ, / vím, že i kyžbu (žádost) mou

Skutečné „univerzální“ blahopřejné básně, jejichž jedinečnost je záměrně setřena proto, že již předem počítaly s různými možnými adresáty, však za svými čtenáři a uživateli směřovaly nikoli prostřednictvím periodik, ale v knižně vydávaných ucelených sbornících, tzv. blahopřejnicích neboli gratulantech. Více než sbírkami veršů byly tyto svazky společenskými manuály, rovnocennými různým praktickým příručkám pro školu a domácnost. Gratulantům se blíže věnujeme v samostatné studii.¹⁴⁸

2. Dvacátá léta 19. století. Etablovaná tvorba v literární a společenské komunikaci

Dvacátá léta 19. století znamenala pro příležitostnou básnickou tvorbu vývojově důležité období. Verbální vyjádření citů a náklonnosti k blízkým lidem či vyslovení loajality panujícím nebo vůbec superiorním osobám se etablovalo jako nedílná součást společenského styku v mnoha oblastech soukromého i veřejného života. Veršovaný text byl v takovém případě vnímán jako vhodný, nezřídka dokonce vyžadovaný způsob vyjádření, ať již šlo o formu ústní, nebo písemnou. Autorem veršované gratulace se mohl stát téměř kdokoli: vedle renomovaných tvůrců se okruh autorů příležitostných textů rozšířil o početnou skupinu laiků, neusilujících o literární uznání, ale bezpečně následujících společenské konvence své doby.

Posun poetického žánru od literatury směrem ke společenské zvyklosti se v tomto období nejvýrazněji projevil vydáváním prvních jazykově českých gratulantů, tedy souborných příruček blahopřejné poezie a vzorových promluv k oslavencům, zejména členům rodiny a příbuzným, případně učitelům a vychovatelům. Vlastní autorský počín editora takovéto příručky se překrýval s činností sběratelskou, s přejímáním vhodných textů z děl jiných autorů. V následujících desetiletích se móda gratulačních příruček projevila naplno a nad původní tvorbou v nich

nezavrheš. // Nežádám jiného, než aby nebe / rajskou vždy rozkoší blažilo tebe; / tíše by žití tvé odplynulo, / nikdy by hoře ho nezkalilo.“ Prvotiny pěkných umění 1, 1813, č. 45, s. 183.

¹⁴⁸ VÍTOVÁ, A.: Malí gratulanti. K podobě a úloze sbírek veršovaných přání v 19. století. In: Schreiberová, J. – Brožová, V. (eds.): *Dítě, dětství a literatura, Literární archiv 48*, Praha 2016.

převážily kolekce z různých zdrojů sebraných textů, systematicky roztříděných podle tematického zaměření (narozeniny, Nový rok apod.) a podle adresáta. Existence gratulantů následovala a dále rozvíjela představu, že malá rodinná slavnost, stejně jako veřejná oslava vyžadují veršem proslovené blahopřání, které ráz události, a zejména osobu oslavence posouvají do vyšší společenské roviny. Vystoupit s veršovanou promluvou za pomoci těchto příruček mohl (a měl) každý, bez ohledu na své literární nadání.

2.1 Proměny publikačního prostoru pro příležitostnou poezii ve dvacátých letech

V podobě literárních textů, respektujících požadavek umělecké hodnoty a jisté originality, nacházela příležitostná poezie ve dvacátých letech publikační prostor v plném spektru dobových možností. Není náhodné, že rozmach příležitostné tvorby, převážně lehké a společensko-zábavné, nebo v podobě projevů loajality, nastává v době výrazných cenzurních zásahů, namířených například i vůči reedici či souhrnnému vydání děl dříve publikovaných (Puchmajer) a současně v době, kdy pozornost společnosti má být záměrně odvedena od závažných otázek k poklidným zábavám, řízeným koloběhem církevních svátků, přičemž toto „zklidnění“ je vydáváno za potřebnou „rekonvalescenci“ po napjatém období napoleonských válek.¹⁴⁹ Aktivní působení cenzury přitom příležitostné tvorbě paradoxně pomáhalo vstoupit do veřejného publikačního prostoru, a to především v podobě skladeb oslavujících při různých událostech císaře, případně šlechtice nebo duchovní, kteří zastávali významné funkce v rámci aparátu monarchie.

Autoři tzv. první novočeské školy básnické, stejně jako básníci mladší generace ve svých sbírkách z dvacátých let převážně otiskovali svou předchozí víceletou tvorbu, v řadě případů již dříve publikovanou v almanaších. Ve dvacátých letech samostatné sbírky nebo výběry sestavené ze svých starších prací postupně vydali například Šebestián Hněvkovský (*Básně drobné* 1820), Jan Kollár (*Básně* 1821), František Dobromysl Trnka (*Vesna* 1821), Josef Vlastimil Kamarýt (*Smíšené básně* 1822), František Ladislav Čelakovský (*Smíšené básně* 1822), Josef

¹⁴⁹ Srov. KOČÍ, J.: *České národní obrození*. Praha 1978, s. 277–278.

Krasoslav Chmelenský (*Básně* 1823), Matěj Josef Sychra (*Maličkosti v řeči vázané* 1823), Jan Sudimír Šnajdr (*Okus v básnění českém I.* 1823), Jan Baptista Vladyka (*Hyacinty* 1825), František Alexandr Rokos (*Básně* 1827); také další autoři měli pro obdobné soubory dostatek textů, jejich vydání však aktuálně nemohli uskutečnit, mj. z finančních důvodů (Vojtěch Nejedlý).

Pojetí, které jazykově českou podobu textu nadřazovalo jeho umělecké hodnotě, přitom stále bránilo přísnějšímu výběru textů; básnické sbírky vznikaly bez významově či vývojově podložené kompozice. Ta byla často podřízena ryze formálním hlediskům: vyčleňovaly se například oddíly epigramů (nápísů) nebo znělek jako žánrů výrazně odlišných od další produkce. Výsledkem byl svazek souhrnně mapující autorovu produkci za určité období.¹⁵⁰ Takto koncipované básnické knihy pak obvykle zahrnuly i příležitostnou tvorbu, ať již v podobě jednotlivých textů, nebo menších monotematických oddílů. Aktuálnost básně přestávala mít rozhodující váhu: inspirující událost, která se v průběhu let stala historií nebo téměř zapomenutou epizodou, z dobového pohledu nepředstavovala překážku opětovného otištění skladby. Například do Kamarýtovy sbírky básní vydané v roce 1822 bylo zařazeno blahopřání *K jmenovinám Marince St..vé*,¹⁵¹ v obsahu knihy opatřené vrocením 1815.

V **ALMANAŠÍCH** zaznamenáváme ve dvacátých letech příležitostné básnické skladby pouze sporadicky. V *Almanachu aneb Novoročence*, vydaném roku 1824 v Hradci Králové (o rok dříve přitom stejnojmenný almanach neobsahoval žádný takovýto text), byla otištěna báseň Josefa Myslimíra Ludvíka *Johanám v zámku náhodském; k svátku*.¹⁵² Tato veršovaná gratulace je jediným zástupcem svého žánru v celém almanachu, zatímco skladbu Františka Vetešníka *Eleonoře a Marii, vysoce urozeným slečenkám Pozzo di Borgo. 22 pros. 1818* lze považovat spíše za intimní lyriku.¹⁵³ V roce 1825 byl rovněž ve východočeské metropoli vydán

¹⁵⁰ Sestavování sbírek bez zřetelné kompozice bylo motivováno často také finanční situací, kdy teprve nečekaný příjem v podobě dědictví či mecenátu autorovi umožnil knižní vydání textů rukopisných nebo dříve jednotlivě publikovaných v časopisech, almanaších apod.

¹⁵¹ Kamarýt, J. V.: *Směšené básně*. Praha 1822, s. 75.

¹⁵² *Almanach aneb Novoročenka II.* Hradec Králové 1824, s. 48. „*Přítelkyni, již se v tváři / roztomile srdečná / s líbezností jasnou září, / v těle duše povděčná: / Té vzdy díku vroucí vzdávám, / dobré přání neustávám!*“

¹⁵³ Tamtéž, s. 19.

almanach s názvem *Dennice*. Zde publikoval děkovnou báseň *Cit vděčnosti. Panu [...] doktorovi K. V. Fantovi*¹⁵⁴ Josef Krasoslav Chmelenský. V obou almanaších vystoupila příležitostná skladba jako ojedinělý typ v žánrově značně různorodém souboru, tvořeném nápisy, elegiemi, lyrikou, hádankami i drobnou epikou.

Souběžně se zařazováním příležitostných skladeb do básnických knih a almanachů přetrvává ve dvacátých letech 19. století vydávání této poezie formou **LETÁKOVÝCH TISKŮ**. Hojná produkce tímto způsobem sdělovaných a distribuovaných básní tematicky čerpá z událostí místního či úzce regionálního charakteru (námi podchycené tisky vycházely například v Praze, Plzni, Litomyšli, Slaném, Hradci Králové, Chrudimi nebo Jičíně) a reflektuje obsazování světských i církevních úřadů, učitelské působení konkrétních osob, provozování divadelních her, návštěvy významných osobností apod. Jejich autory se stávaly osobnosti lokálního společenského života, škol nebo církve, které svým verbálním projevem zpravidla reprezentovaly širší skupinu donátorů, uvedenou v titulu skladby.¹⁵⁵

Nejvýraznější uplatnění nacházela příležitostná poezie dvacátých let v **ČASOPISECH**, a to zejména tam, kde skladba a zaměření periodika korespondovaly s jednou ze základních funkcí příležitostných veršovaných skladeb, konkrétně s úmyslem autora glosovat aktuální dění a oslovovat osobnosti kulturního i politického národního života. Tato tvorba proto nejlépe odpovídala profilaci časopisů vytvořených na základě jazykovém a literárním – a současně „*vlastenecky agitačním*“.¹⁵⁶ Příležitostné básně směřovaly prostřednictvím jazykově českých periodik k pozvolna se rozrůstajícímu okruhu čtenářů, jejichž zájem o českou knihu nebo časopis ovšem nebyl motivován pouze zájmem o slovesné umění. Velký společenský význam měla také symbolická

¹⁵⁴ *Dennice*. Hradec Králové 1825, s. 137.

¹⁵⁵ *Výjev důvodné radosti, u příští Jeho biskupské Excellenci [...] pana Aloisia Josefa Krakovského, císařské rakouské říše hraběte z Kolovrat, svobodného pána na Ujezdě, z Boží milosti biskupa královéhradeckého [...] věrných osadníků farních mladočovských, při udělení svátosti biřmování dne 5ho července 1828, učiněný Václavem Novákem, kooperátorem na vinici Páně mladočovské* (Litomyšl 1828); *Vděkové žáků císařského královského gymnázium v Hradci Králové na konci roku školního 1824 prací Václava Kluge, žáka druhé třídy humanitární* (Hradec Králové [b. d.]); *Vítání Jeho Milosti převelebnému, a důstojnému pánu panu Arnoštovi Růžičkovi obce budějovské biskupu druhému z Prahy po obdržaných posvátných biskupův rádech se navracujícímu obětováno od c. k. profesorů na gymnasium v Jindřichově Hradci* ([s. l.] 1816).

¹⁵⁶ HROCH, M.: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha 1999, s. 144.

hodnota těchto svazků, neboť „česky psané časopisy měly samy o sobě – vedle obsahu – vysokou znakovou hodnotu v národní ideologii“.¹⁵⁷ Čtenáři si byli vědomi, že zakoupením a dalším šířením časopisu aktivně podporují národní hnutí, včetně jazykově české literatury.¹⁵⁸ Například mezi předplatiteli časopisu *Čechoslav* byli v roce 1820 již vyrovnaně zastoupeni duchovní i měšťané, úředníci i řemeslníci (konkrétně kaplan, farář, „bohomluvec“, mistr pekařský, knihař, mlynář, obchodník nebo mistr obuvnický).

ČECHOSLAV, zprvu čtrnáctideník, poté týdeník, vycházel za střídavé i společné redakce V. R. Krameria a F. B. Tomsy v letech 1820–1825, v prvních třech ročnících s podtituly „k užitku a kratochvíli“, „pro ušlechťení srdce a mysli“ nebo „pro obveselení“. Periodikum, které slučovalo naučnou, informativní a zábavnou funkci, věnovalo příležitostným skladbám nemalý prostor. Nejhojněji jsou přítom zastoupeny ve druhém ročníku časopisu z roku 1821. Příležitostnou tvorbu zde reprezentuje zhruba dvacet textů, otiskovaných průběžně po celý rok. V rámci jednotlivých čísel jednoznačně převažují případy, kdy je příležitostná báseň situována na titulním listu. Při zachování běžné praxe daného časopisu otevírat nové vydání veršovaným textem vycházela volba příležitostné skladby ze záměru informovat o událostech a výročích spojených s osobnostmi politické a společenské sféry. Současně vydavatel tímto způsobem vyslovoval svůj vztah, podporu, případně loajalitu dané osobnosti, včetně panovníka.

Básně oslavující císaře si všímaly výhradně narozenin mocnáře a jeho státních návštěv v rámci monarchie (např. *Na den narození nejmilostivějšího země pána Františka I. dne 12. unora* od Michala Silorada Patrčky,¹⁵⁹ *Při příchodu J. J. císařských královských Milostí Františka a Karolíny do Prahy dne 13. května* od

¹⁵⁷ SEKERA, M.: Aspekty čtení periodického tisku v procesu politické mobilizace české společnosti. In: BLÁHOVÁ, K. (ed.): *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. Praha 2002, s. 123.

¹⁵⁸ Stav čtenářské obce zachycují seznamy předplatitelů almanachů, sbírek poezie i časopisů, z nichž vyplývá, že již v průběhu prvních tří desetiletí 19. století se skupina abonentů rozšiřovala a její složení bylo pestřejší. M. Hroch shrnuje, že pro vlasteneckou myšlenku „nejpočetnější a nejvlivnější skupinu podporovatelů tvořili opět příslušníci drobné inteligence, světské a duchovní, kteří abonovali české knihy. Vedle toho však lze pozorovat jistý zájem majetnějších kategorií městských řemeslníků“. HROCH, M.: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha 1999, s. 153.

¹⁵⁹ *Čechoslav* 2, 1821, č. 14, s. 49.

Františka Bohumila Tomsy);¹⁶⁰ také tyto texty akcentovaly vlasteneckou tematiku (Josefa Lindy *Hlas českých srdcí k Jejich císařským Velebnostem Františkovi a Karolíně, v milostivém navštívení divadelní hry v českém jazyku*).¹⁶¹

Počtem i významem nad nimi převažují básně určené jedincům činným zejména v oblasti literatury a současně významným osobnostem vlasteneckých kruhů. Jde přitom o verše fungující „uvnitř“ společenství, v nichž autor zpravidla oslovuje svého kolegu nebo přítele. Tematicky se skladby váží k narozeninám a jmeninám (*K jmenovinám důstojného pána pana Václava Čechoroda Pešiny, učené společnosti moravské a slezské o zvelebení rolnictví a známosti země ouda, faráře v Blučině na Moravě*¹⁶² od Josefa Mirovítá Krále), k profesnímu postupu a dosažení postu (*K Josefovi Liboslavovi Zieglerovi při jeho promoci na doktorství bohomluvecké na Universitě pražské dne 8. listopadu 1819. O cti*¹⁶³ od Františka Bohumíra Štěpničky), ke kulturním událostem (*Na obnovené vydání Divadla pana Jana Nep. Štěpánka*,¹⁶⁴ anonymní), vítání přítele či přítelkyně, případně loučení s nimi (*Při odchodu vůbec milovaného vlastence pána pana Jana Hostivita Pospíšila, kr. krajského a biskupského knihlačitele z Prahy do Králové Hradce*¹⁶⁵ nebo *Marynce na cestu*,¹⁶⁶ obě od F. B. Tomsy), ale i osobní návštěvě přítele (anonymní skladba *Příteli – D***i, při navrácení jemu vyprázdňené lahvice*).¹⁶⁷ Elegicky laděné básně vyjadřují poděkování a úctu zemřelým vlastencům (Josefa Václava Filípka *Žalozpěv na důstojného a vysoce učeného pána, pana Antonína Puchmíra, faráře roudnického*).¹⁶⁸ Specifickým typem veřejně publikované korespondence jsou veršované listy, „poslání“, jimž se věnujeme níže.

Čechoslav obecně vytvářel platformu, na niž příležitostná poezie ztrácela ráz neosobní společenské konvence ve prospěch živého veršovaného proslovu, který

¹⁶⁰ *Čechoslav* 5, 1824, č. 20, s. 153.

¹⁶¹ *Čechoslav* 5, 1824, č. 22, s. 176.

¹⁶² *Čechoslav* 6, 1825, č. 39, s. 433–434.

¹⁶³ *Čechoslav* 1, 1820, č. 1/2, s. 2–5.

¹⁶⁴ *Čechoslav* 1, 1820, č. 38/74, s. 297.

¹⁶⁵ *Čechoslav* 3, 1822, č. 24, s. 185.

¹⁶⁶ *Čechoslav* 3, 1822, č. 16, s. 126.

¹⁶⁷ *Čechoslav* 2, 1821, č. 102, s. 407.

¹⁶⁸ *Čechoslav* 2, 1821, č. 32, s. 124.

se v řadě případů přiblížil běžné, přátelské komunikaci lidí spojených osobním přátelstvím nebo společnými názory a zájmy. Veřejně publikované texty však kromě zmíněného adresáta nacházely odezvu také u všech dalších čtenářů, kteří se identifikovali s jejich základním posláním a stávali se tím partnery v autentickém vlasteneckém dialogu.

Souběžně s *Čechoslavem* v letech 1820–1823 vycházel v Praze za redakce Josefa Liboslava Zieglera čtvrtletník **DOBROSLAV** s podtitulem *Rozličné spisy poučujícího a mysl obveselujícího obsahu v řeči nevázané i vázané*. Vzhledem k zaměření časopisu na nově vznikající českou literární produkci bylo přirozené, že se součástí publikované tvorby opakovaně stávaly i texty aktuálně reflektující nejen dobové události a společenský život, ale i literární dění. Produkci blahopřejníků se blížily neadresné gratulační verše, jež mohly posloužit jako vzor při rodinných oslavách: roku 1821 uveřejněná drobná báseň *Děvčeti k narozeninám Františka Liduráda Vámbery*,¹⁶⁹ v níž za povrchním žertem o brzkých vdavkách rezonuje biedermeierovský ideál ženy jako manželky a matky, evokuje svou formou drobný dárek či slovní doprovod k němu. Kontemplací nad nástrahami osudu, kontrastujícími s dětským věkem nevinnosti, a současně poklonou české básnířce byla báseň Karla Sudimíra Šnajdra adresovaná Magdaleně Dobromile Rettigové, rovněž publikující v *Dobroslavu*.¹⁷⁰

Nejčtenější typ příležitostné tvorby zde však představují oslavné básně určené šlechticům (*Přivítání Jeho Excellenci vysoce urozeného pána, pana Františka Antonína hraběte z Kolovratů Libštejnských [...] do města Ousti nad Orlicí dne 20. srpna 1818*, autor Jan Sudiprav Rettig, podepsáno Jan S. Retik, rádčí)¹⁷¹ nebo duchovním (*K jmeninám vysoce důstojného, učeného, velebného pána Josefa Petra Václava Dytrycha [...] od Jeho vděčných posluchačů*¹⁷² nebo M. S. Patrčka

¹⁶⁹ „Dívko milá, / přespanilá! / Oblaž tebe / dobré nebe / na sta let. // V každé době / sypej tobě / v cestu kvítky, / brzy dítky, / muže hned!“ *Dobroslav* 2, 1821, díl 2, sv. 2, s. 144.

¹⁷⁰ Léně Dobromile Retikové po přečtení básně: Na kolébku, v šestém svazku *Dobroslava* na str. 147. *Dobroslav* 2, 1821, díl 2, sv. 4, s. 161–162. Citace ze s. 161: „Tvoje píseň o kolébce / tak líbezně zní, / že bych na vzdor šedým fousům / si hned lehl v ni. // Kdybys mne pak konejšila, / tak bych sladce spal, / že bych do smrti z kolébky / milé nepovstal. // Neboť ovšem jen v kolébce / štěstí přebývá. / Radost, pokoj, utěšení / jen se v ní skrývá.“

¹⁷¹ *Dobroslav* 2, 1821, díl 2, sv. 1, s. 145–147.

¹⁷² *Dobroslav* 3, 1822, díl 3, sv. 3, s. 153–156.

pod šifrou M. S. P. „*Vojtěchovi Slavomilovi Kramériusovi, duchovnímu správci v Hrusicích, vlastencovi a přáteli drahocennému*“).¹⁷³

Příležitostná tvorba účelovým způsobem pronikla i do náročnějšího naukového a beletristického časopisu. První svazek *ČASOPISU ČESKÉHO MUZEA* (ČČM; v letech 1827–1830 vycházel pod názvem *Časopis Společnosti Vlastenského muzeum v Čechách* za redakce Františka Palackého) byl uveden básní Vojtěcha Sedláčka *Hlas Čechie ke slavným jmeninám J. M. císaře Františka I. dne 4. října 1826*.¹⁷⁴ Oslavné jambické verše oficiálního charakteru s vloženou písní „*vděčných Čechů*“ plnily náročnou úlohu zahájení časopisu, v jehož předmluvě byla výslovně stanovena přísná kritéria pro zde publikovanou tvorbu: „*Poesie všelikého způsobu, jak původní, tak i z ciziny přeložené, a vůbec vše co k oboru tak nazvané krásné literatury náleží. A však přísně se na to hleděti bude, aby jen zdařilejší skládání národu našemu touto cestou podávány byly.*“¹⁷⁵ Tentýž ročník ČČM otiskl poté už jen jedinou příležitostnou skladbu obdobného typu, a to Václava Pešiny *Uctivé přání na Moravě se zdržujících Čechů Jeho Excell. vysoce urozenému pánu, p. Ant. Fridr. hrab. Mitrovskému z Nemyšle, odstupujícímu cí. král. gubernátorovi na Moravě a Slezsku* atd.¹⁷⁶

Také v dalších ročnících ČČM měla příležitostná poezie spíše sporadické zastoupení. Druhý ročník roku 1828 otiskl v prvním svazku současně čtyři sonety M. D. Rettigové, věnované osobnostem národního a literárního života.¹⁷⁷ Úryvek z anonymní časoměrné básně *Novomanželům*¹⁷⁸ s údajným vrocením 1682 měl být důkazem oblíbenosti časomíry v 17. století a objevil se ve svazku třetím. Básně *Kvítko na hrob Heleně Tělepněvně z Petrohradu, dne 18. srpna 1828 v Praze zesnulé* (podepsáno V. H., zřejmě Václav Hanka),¹⁷⁹ stejně jako oslavná báseň faráře Josefa Holáaska k červencové návštěvě brněnského biskupa

¹⁷³ *List velebnému pánu Vojtěchovi Slavomilovi Kramériusovi, duchovnímu správci v Hrusicích, vlastencovi a přáteli drahocennému. Dobroslav 3, 1822, díl 3, sv. 1, s. 155–157.*

¹⁷⁴ ČČM 1, 1827, sv. 1, s. 9–12.

¹⁷⁵ ČČM 1, 1827, sv. 1, s. 6.

¹⁷⁶ ČČM 1, 1827, sv. 2, s. 89–90.

¹⁷⁷ ČČM 2, 1828, sv. 1, s. 72–75. Básnička se obracela k Václavu Čechorodu Pešinovi, Dominiku Kynskému, Josefu Holáskovi a Františku Rajmanovi.

¹⁷⁸ ČČM 2, 1828, sv. 3, s. 97–100.

¹⁷⁹ ČČM 2, 1828, sv. 4, s. 8–9.

v jedovnickém okrese,¹⁸⁰ zařazené do čtvrtého svazku zmíněného ročníku, zachycovaly aktuální události. Z pohledu následujících let šlo o výjimečnou koncentraci příležitostných skladeb v naučném časopise, jejich další výskyt tu byl až do námi sledované poloviny století již pouze ojedinělý.

2.2 Emancipace žánru. Příležitostná poezie jako součást společenského styku

V dosavadní obrozenské poezii prostupoval příležitostný ráz různými poetickými žánry a v jejich rámci utvářel jednu z mnohačetných rovin textu. Jungmannova *Slovesnost* roku 1820 shrnuje a zachycuje stav, kdy příležitostná tvorba předchozího desetiletí v konkrétních případech do té míry respektovala přísná pravidla klasických žánrů, že mohla reprezentovat ideální podobu ódy (František Vetešník: *K příteli z vojny k právům se vracujícímu*; Jan Nepomuk Štěpánek: *K zasnoubení Její Jasnosti Ludmily kněžny z Lobkovic, vévodkyně roudnické, s Jeho Osvíceností Prospera Ludvíka, vévody z Ahremberku, z Meppen a Reklinghausen. V Hoříně dne 26. ledna 1819*), hymnu (Antonín Marek: *K jméninám J. bisk. Milosti vysoce důstojného pána, pana Josefa Františka Hurdálka, biskupa litoměřického, dne 19. března 1816*; Vojtěch Sedláček: *Citové Čechů pro krále J. M. Františka I. při uvedení českého jazyka do vyšších škol*), elegie (A. Marek: *U hrobu Fortunata Durycha*) nebo sonetu (Venceslav Svoboda: *Důst. p. Dominikovi Kynskému, svému druhdy laskavému učiteli*).

Jazykově česká poezie publikovaná ve dvacátých letech 19. století stále vykazovala silný důraz na formální dokonalost díla, podporovaný přetrvávajícím vlivem klasicismu. Nově vznikající básnické skladby žánrově a motivicky čerpaly z předchozích období; v literárním kontextu, který utvářela mimo jiné i starší, znovu vydávaná díla, však tento postup nepůsobil anachronicky. Mimoděk tak vzniká dojem, jako by se autoři navyklí určitému směru jen obtížně vzdávali konceptu, který dosud dával jejich dílům jasná pravidla. Pronikající tendence romantismu sice nezůstávaly bez odezvy, práci první novočeské básnické

¹⁸⁰ *Vys. velebnému, vys. urozenému pánu, panu Věnceslavu Urbanovi, rytíři ze Stufferů, milostivému biskupovi brněnskému, c. k. gubern. raddě. Při generální visitaci v okresu jedovnickém držané dne 1. 2. a 3. července r. 1828. ČČM 2, 1828, sv. 4, s. 107–108.*

generace však ovlivňovaly spíš „na povrchu“: projevovaly se nápodobou některých charakteristických rysů romantického pojetí skutečnosti, zatímco podstata výpovědi zůstávala nedotčena.¹⁸¹

Příležitostné tvorbě, která ve zmíněném období stále zřetelněji inklinovala k dodržování předem nastavených pravidel, tento konzervativní přístup umožňoval zachovat si v rámci dobové poezie plnohodnotné postavení v podobě uzuálního, jasně definovatelného žánru. Její působení přitom bylo obousměrné, nebyla jen pasivním odrazem a marginálním územím poezie; naopak ve sledovaném období „...*při plném uvědomění potřeb národní poezie rozšiřuje repertoár poetických témat*“ a současně se v ní „*vedle programových úkolů literatury uplatňují i ty funkce literatury, jež ji spínají s rozmanitými a vcelku prostými životními situacemi.*“¹⁸²

Poslání vlastenecko-agitační, pro obrozenskou literaturu charakteristické, jako jeden ze stěžejních úkolů literatury postupovalo aktuální básnickou tvorbou všude tam, kde autor zdůraznil veřejné působení osobnosti, k níž se text vztahoval. Ústrojně propojení oslavné básně, gratulace k primici a vlastenecké agitace je obsaženo například v básni Františka Bohumila Tomsy, nazvané *Příteli přemilému velebnému panu Antonínu Zichovi při primicii*, jejíž závěrečná strofa zní: „*Církev svěřila Ti poklad svatý, / jejím budiž milencem. / Vlast Ti vzdělat dává mluv svůj zlatý; / Čechům budiž vlastencem – / pečuj valnou obapolně snáhou, / obé budiž svatou Tobě bláhou!*“¹⁸³

Charakter aktuální poezie kromě dobových estetických nároků v rozhodující míře určovalo její mimoliterární, účelové působení. Volba ódy, elegie nebo drobné veršované hříčky proto vyplývala především z toho, komu byla skladba určena, žánrové označení v titulu skladby přitom nebylo závazné; mohlo však naznačovat posun v pojetí a naplnění klasického žánru. Óda se jen výjimečně objevovala s žánrovou specifikací v názvu či podtitulu, a to včetně variant „*píseň ku cti*“ nebo

¹⁸¹ Srov. NOVÁK, A.: *Literatura českého klasicismu obrozenského*. Praha 1933, s. 5.

¹⁸² VODIČKA, F. a kol.: *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Praha 1960, s. 200.

¹⁸³ *Čechoslav 1*, 1820, č. 24/46, s. 185.

„zpěv ku cti“. Změnou v pojmenování vyjadřovala jak typ písňové lyriky, určený přednostně k hlasitému přednesu, tak skutečné, doložené použití konkrétního textu: Josefa Mirovítu Krále *Píseň ku cti Jeho Vznešenosti vysoce urozeného pána, pana Jana Nepom., Římské říše hraběte z Harrachu a Rohrau* [...] byla v nadpisu opatřena dovětkem: *Zpívána při slavnosti dosazování duchovního pastýře, velebného pána Karla Vrány na faru jabloneckou, dne 9. července 1820.*¹⁸⁴ Jde přitom o rozsáhlou jambickou skladbu, složenou ze čtrnácti šestiverší.

V příležitostné poezii dvacátých let představovala óda žánr vyhrazený zvláště šlechticům nebo duchovním, které oslovovala u příležitosti jedinečné události (např. návštěvy určitého místa) nebo tvořila obecněji pojatou oslavnou skladbu, jež adresáta vykreslovala v superlativech, současně s ním však zmiňovala celý šlechtický rod a významné postavy nebo události v jeho dějinách. Výše zmíněná skladba hraběti z Harrachu byla dokonce přednesena při slavnosti, která souvisela s novým obsazením fary, nikoli s hrabětem osobně, a „kronikářské“ pojetí básně tak bylo v dané situaci příhodným připomenutím a projevem úcty k celému rodu jako určujícímu činiteli v dějinách Jablonecka. V časopiseckém vydání byl text písni navíc doplněn jedenácti poznámkami pod čarou, jež vysvětlují nebo zpřesňují popisovaný děj a uvádějí plná jména i funkce zmiňovaných osob.¹⁸⁵

Nápadně podobnou, téměř analogickou stavbu má *Oda Jeho Vznešenosti pánu, panu Leopoldu, sv. Římské říše hraběti Kinskému ze Vchynic a Tetavy* [...], podepsaná Josef Libomír Kerner, farář v Krátonohách,¹⁸⁶ již časopis *Dobroslav* otiskl v následujícím roce 1821. Trochejská rýmovaná skladba v šesti devítiveršových strofách je uvedena metaforou, v níž je rod Kinských přirovnán k „statnému stromu“, v němž nachází útočiště „kníže Oreš“. „Strom“ nese

¹⁸⁴ *Dobroslav* 1, 1820, díl 1, sv. 2, s. [165]–169.

¹⁸⁵ „Že v Neapoli k štěstí lidu všeho / žil Harrach místokrál,⁶⁾ / to dosvědčují skutky vlády jeho, / jak blaze panoval. / Jmě Harrachů se třpytí v Sardinii,⁷⁾ / a čest má pravou v Hispanii.⁸⁾“ – Pozn. 6) Alois Tomáš Raimund Harrach, rytíř zlatého rouna, skutečný tejný rada dvoru rakouského a místokrál v Neapoli 1733. 7) Arnošt Quido, císař. král. komorník, skutečný tejný rada dvoru rakouského, a zplnomocněný dvoru sardinského. 8) Alois Tomáš Raimund Harrach byl vyslancem ve Španělsku. *Dobroslav* 1, 1820, díl 1, sv. 2, s. 167 a 169.

¹⁸⁶ *Dobroslav* 2, 1821, díl 2, sv. 2, s. 129–132. Též Josef Ignác Libomír Kerner. Kromě časopisu *Dobroslav* publikoval své básně např. i v *Almanachu aneb Novoročence* (Hradec Králové 1823).

symboliku věkovitosti, krásy, síly a ochrany. Po úvodní strofě vystavěné na řadě přirovnání přichází v další strofě sled odkazů k historii šlechtického rodu, doplněných vysvětlivkami pod čarou. Třetí strofa vyzdvihuje obecné kladné vlastnosti Kinských, ať už jde o rozhodnost v jednání i bitvách, věrnost, čest, nebo vztah k poddaným. Teprve čtvrtá strofa v pořadí se obrací k osobnosti hraběte Josefa Leopolda Kinského (1764–1831). Šlechtice, který se účastnil bitvy u Lipska a posléze se stal příznivcem českých národních snah (mj. podporoval dramatika V. K. Klicperu), charakterizují verše: „*Dvakrát žiješ, dvakrát kmen Tvůj pučí! / V věku prvním statněs hájil vlast; / v druhém nyní s přerozšafnou péčí / umysl Tvůj tvory míru léčí, / nešťastným pak oslazuje strast.*“¹⁸⁷

K témuž pojetí ódy se svou stavbou hlásí na úvodní straně časopisu situovaná báseň Václava Vaňka *Zpěv ke cti a slavnému uvítání Jeho Milosti pána pana Františka z Pauly Pištěka, z Boží a apoštolské milosti biskupa azotského [...]* u příležitosti hlavní kanonické vizitací v městě Velvarích dne 26. června 1825,¹⁸⁸ kde členění do pravidelných sedmiveršových strof, střídajících se refrémem, v závěru básně dvojnásobně dlouhým, naplňuje představu sborového zpěvu.¹⁸⁹ Vlastním obsahem skladby je heslovitý popis kariérního postupu církevního hodnostáře, v refrénu provázený řadou exaltovaných zvolání.¹⁹⁰ Sepětí aktuální poezie s klasickými žánry bylo podle uvedených příkladů pevné, současně však v této oblasti příležitostná poezie uplatňovala svá pravidla, vycházející z praktického využití oslavných skladeb. Ty vyzdvihovaly určitou osobnost, zároveň však zdůrazňovaly sdělnou, až naučnou stránku textu, určeného nejširšímu publiku.

Příležitostné básně si tak již ve dvacátých letech zřetelně vytvářely vlastní úzus: vyhraňoval se jejich tematický okruh, odrážející soudobou společenskou a politickou situaci, ustaloval se jak soubor užívaných motivů a symbolů, tak

¹⁸⁷ *Dobroslav* 2, 1821, díl 2, sv. 2, s. 130.

¹⁸⁸ *Čechoslav* 6, 1825, č. 29, s. 273–275.

¹⁸⁹ Údaj o skutečném provozování této skladby během slavnosti zde však není zanesen.

¹⁹⁰ „*K ctnosti vésti svého stáda, / k tomu vždy byl odhodlán; / víc však ještě Bůh Naň vkládá, / v řád jest vyšší povolán. / Převelebných důstojníků / Svatovíta kanovníků / v lůnu Je mu přístup dán. // Sbor. Z srdce plyňte, zpěvy vnadné, / k rozmnožení radosti; / hlučně zněte, stroje ladné, / k doplnění blahosti.*“ *Čechoslav* 6, 1825, č. 29, s. 274.

jazykové prostředky určené k jejich vyjádření. Tematické rozpětí příležitostné tvorby dvacátých let shodně s předchozím obdobím zahrnuje verše na uvítanou (na rozloučenou), přání k Novému roku, oslavné skladby při příležitosti uvedení do úřadu, elegie oslavující zemřelé ad. Přidávají se však některá dobová specifika.

Výrazně ubývá básní, které zčásti plní úlohu zpravodajství, současně představují emocionálně vypjaté líčení neštěstí nebo katastrofy. Své kořeny a inspiraci mají jak v kramářské písni, tak v četných mravokárně a didakticky zaměřených humanistických příležitostných básních, které popisovaly přírodní pohromy v konkrétní lokalitě i lidské neštěstí s nimi spojené a tyto události vysvětlovaly jako boží vůli a trest.¹⁹¹ Rozsáhlý požár si ve dvacátých letech 19. století za téma své básně zvolil J. S. Rettig. Skladba nazvaná *Popsání ohně v městečku Kyšperku dne 3. května 1824* (podepsáno Jan Retig)¹⁹² barvitě podává průběh události až k zoufalému konci. „*Palčivého živlu zhoubný hněv*“ zde však nepřichází božím zásahem, není chápán jako odplata, ale jako náhlá, nikým nezaviněná živelná pohroma. Popis zachází s dramatickými výrazovými prostředky, jež zachycují silné zrakové i sluchové vjemy. Zvoláním se skladba obrací k předpokládaným posluchačům či čtenářům („*Patř tam oko lidské, vzhledni blíže...*“) a v závěru se snaží vzbudit lítostivou reakci a soucit s lidmi postiženými katastrofou, vyburcovat k pomoci („*Zbořeniště ejhle v dýmu, v puchu! – [...] Outrpnost vlídná / pro slze citná / k pomoci vzbuzuje.*“). V tomto ohledu se jeví jako bližší kramářské produkci. V *Čechoslavu* je přitom tato báseň zjevem naprosto ojedinělým.¹⁹³

Bližší aktuální tvorbě dvacátých let je anonymně otištěná skladba *Na obnovené vydání Divadla pana Jana Nep. Štěpánka*,¹⁹⁴ pojednávající o úspěchu vlastenecky zaměřeného kulturního počínu. Zde však už nejde o prosté informování; báseň má jednoznačně charakter oslavné skladby a směřuje k vyzdvižení vlasteneckého

¹⁹¹ Viz VIKTORA, V.: Příležitostná poezie – exteriér a citace toponym. In: *K pramenům národní literatury*. Plzeň 2003, s. 89–94.

¹⁹² *Čechoslav* 5, 1824, č. 27, s. 213–214.

¹⁹³ „*Hle tam vzdálenosti od půl noci / červená se obloha co krev! / Táhne strach a hrůza se vši mocí, / palčivého živlu zhoubný hněv. / Dým již se zdvihá, / sem tam se míhá, / krutosti jest to hněv. // Patř tam oko lidské, vzhledni blíže / slzy outrpnosti zkalené! / Sluch mi trne, cítí srce tíže / nehody na lid uvalené. / Lid se tu sbíhá, / nářek se zdvihá / k obloze zbarvené.*“ Tamtěž, s. 213.

¹⁹⁴ *Čechoslav* 1, 1820, č. 38/74, s. 297.

působení zmíněné osobnosti. Proto také verše nezahrnují kompletní sdělení, včetně vysvětlujících podrobností, které jsou následně uvedeny ve dvou poznámkách pod čarou.¹⁹⁵

Naopak výrazný nárůst v celkové produkci příležitostné poezie zaznamenaly ve dvacátých letech básně k jmeninám, méně často též k narozeninám. Tento nepoměr mezi gratulacemi vychází nejspíš ze skutečnosti, že jmeniny mohl k určitému dni připomenout kdokoli, aniž by oslavence blíže znal. Datum narození však bylo přirozeně známo jen nejbližším, přičemž v 19. století se jeho oslava považovala za privátní záležitost a odehrávala se jen v úzkém rodinném kruhu. Pouze v případě zvláště významných a obecně známých osobností se narozeniny spojovaly s veřejnou oslavou, a to nejen v případě panovníka.¹⁹⁶ Nešlo ovšem pouze o předěl mezi soukromým a veřejným prostorem. Menší počet narozeninových gratulací mohl odrážet i obtížné pronikání tohoto typu oslav do rodinného a společenského života vůbec. Ještě ve druhé polovině 19. století se mezi gratulačními příručkami mohlo objevit dílo, které oslavy dne narození považovalo za nepatřičné a při výběru textů je záměrně ignorovalo.¹⁹⁷

¹⁹⁵ „Při svírání vděčby se k nebesům vznesly / v nouzi a těžkostech potěšených, / těch, jejichžto příbytky plamenem klesly, / i z kvapného neštěstí vytržených; / jimž v l a s t e n e c, přemoha ouklady zlostiné, / svým oučinem pomoci obyl milostné. // Hle opět své stvůry nám zjasněné dává / a vlastního užitku nevyhledává. / Ne vzduťm v nich slohem se vypnouti baví, / jen památky vlastenské velebně slaví. – / O Štěpánku drahý! vlast v oblak se vznáší, / Tvé zvěčněné jméno nad hvězdy vynáší!“ Text básně je doplněn dvěma poznámkami pod čarou: *Jediné neunavenému přičinění veleslavného P. J. N. Štěpánka děkuje Thalia česká své opětné uvedení na divadle pražském, [za] čímž mnohé dobročinnosti se dovádějí. – Dobře věda prozřetelný p. vlastenec, že prv v sprostém lidu horlivost roznítiti třeba, má-li národ v mluvu svém dokonalosti [dosíci], své tvůr[ky] každému srozumitelné, a jakousi vážnou čilostí sepsal. Čechoslav 1, 1820, č. 38/74, s. 297.*

¹⁹⁶ Srov. LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha 2010, s. 300.

¹⁹⁷ Ještě v polovině šedesátých let se k slavení narozenin stavěl odmítavě Václav Antonín Crha, a to přímo ve sbírce gratulací, určené pro širokou veřejnost. Ve svých *Blahořečenkách* s podtitulem *Původní český gratulant pro mládež* (Praha 1865) zavrhl přání k narozeninám jako zvyk nepůvodní, převzatý z Německa, kde se ujal po reformaci. Tím více pobízel k oslavám jmenin, spojených se jmény českých patronů: „...u nás není příčiny, abychom upouštěli od památného dne jmenovin, v kterýž den celá církev katolická, a jakž věříme i celá nebesa slaví památku občana nebeského, – a poněvadž dále není ani u nás ve zvyku, aby se i na narozeniny i na jmeniny gratulovalo: bylo by slušno, abychom my Češi setrvali při jmeninách, abychom slavili ty dny, které Staročeši slavívali, v které i svatí patronové čeští, když na světě byli, památku milých svatých Božích poutěmi i zpěvy slavívali. [...] A konečně, co má člověk za zásluhu, že se v ten a ten den narodil, a co pak tak potěšlivého se mu stalo, že přišel na tento strastiplný svět?“ (Předmluva, s. IX).

Tento fakt nic nemění na tom, že gratulační poezie se od dvacátých let 19. století stává nejvýraznější a zároveň nejhojněji zastoupenou oblastí příležitostné tvorby. Ačkoli ji zaznamenáváme i v časopisech uvedeného období, soustřeďuje se již tehdy do specializovaných příruček, tzv. gratulantů či blahopřejníků. Spolu s velkým rozšířením gratulační poezie se již v této době začíná projevovat její nedostatečná originalita, způsobená tlakem společenských konvencí. Snaha podat oslavenci přesně takové přání, jaké se v dané situaci a na určité společenské úrovni očekává, často ústí v bezobsažnost sdělení a nadužívání frází.

Případy, kdy se autor rozhodl vzepřít se zvyklostem blahopřejných skladeb, nejsou četné. Jedním z nich je gratulace *K jmenovinám. Paní A. F. přítelkyni příznivé* od Michala Silorada Patrčky,¹⁹⁸ která obvyklý způsob blahopřání reflektuje a snaží se od něj, navíc s humornou nadsázkou, odlišit: „*Kdyby po mé být dnes chtělo, / tedy by se ještě dnes / všecko štěstí světa sjelo, / zajíc není tak jak pes. // V jeden bych se uzel složil, / koláče jak v poscení, / k nohám Tvým je nesa vložil, / byť i byl až k spocení. // Že pak po mé nechce býti, / byť mne sežrala i zlost, / musím jenom péro vzíti, / psát, co žval snad mnohý host. // Mnoho štěstí, zlata dosti, / mnoho cti a vážnosti, / život prázden želu, zlosti, / oblažený v věčnosti.*“¹⁹⁹ Namísto vyzdvihování obecných ctností a hromadění vzletných veršů volí po nezbytném úvodu výčet hmotných statků, symbolizujících zajištěnou a spokojenou domácnost: „*pěkný bílý domeček*“, „*sady, kde by z květin směsice milé krákoraly všady kačky, husy, slepice*“, „*v domečku pak plno peřin [...], v sklepě množství vína, zvěřin, na půdě pak kávy žok*“, „*z cukru skálu za domečkem*“ atd.

Jiný způsob, jak autorské gratulaci vtisknout ráz originality a osobního sdělení, kontrastujícího formou i obsahem s většinou „běžných“ blahopřání, představuje skladba Josefa Mirovít Krále *K jmenovinám důstojného a vysoce učeného pána pana Josefa Liboslava Zieglera, sv. písem doktora [...] Ke dnu 19. března.*²⁰⁰ Kompozice básně je založena na dialogu básníka J. M. Krále a Múzy, která má přednést oslavenci své přání. Tón je vážný, oslavný, místy až patetický; „*Múza:*

¹⁹⁸ *Čechoslav* 4, 1823, č. 44, s. 349.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ *Čechoslav* 4, 1823, č. 11. s. [81].

*Liboslave! hodens vůdcem býti / bratří k jasnu svaté moudrosti, / na Parnasu českém má se stkvíti / jmě Tvé věčně v záři jasnosti. / Ty! Ty zasluhuješ, by Tvé čelo / tímto laurovým se věncem stkvělo.*²⁰¹ Tím, že autor tuto promluvu vkládá do úst mytické bytosti, nepůsobí styl vyjadřování tak strojeně, jako kdyby je pronášel přímo. V závěru básně se však sám ujímá slova a na vysvětlenou připojuje vysvětlení, proč „za sebe“ musel nechat promluvit ochránkyni umění: *„Múzo! kýž jest možná důstojného / Tvého ochrance dnes s tebou zřít, / ach! kýž přeje osud, k srdci jeho / by dnes moh‘ se vinout Mirovit! / Zjev mu: Mirovit co v srdci cítí, / není možné rýmem vyjádřiti!*²⁰²

2.3 Příležitostná poezie v roli korespondence

Odklon od obřadnosti a frázovitosti básní souvisí také se situací, v níž se národní hnutí nacházelo ve dvacátých letech a která vytvářela vhodné podmínky pro reálný, živý dialog, uskutečňovaný v rámci aktuální poezie publikované v dobovém periodickém tisku. Veršovaná přání nebo zdravice umožňovala autorům glosovat konkrétní události soudobého života a uvádět je do souvislosti se snahami o národní uvědomění. Zároveň vyjadřovala snahu navázat nový, případně obnovit nebo prohloubit stávající kontakt s lidmi z národně uvědomělých kruhů, kteří svým konáním a s pomocí svého vlivu určovali směřování literárních nebo společenských aktivit ve svém regionu. Publikováním v novinách nebo v časopise mohla tento vztah zprostředkovat i stejně smýšlejícím čtenářům. Je přirozené, že v době, kdy se čtenářská obec náročnější jazykově české literatury teprve formovala a jen pomalu rozrůstala, tvořili významnou část recipientů sami vlastenecky smýšlející autoři píšící česky. Užití češtiny bylo samo o sobě příznakové a znalost jazyka, zdaleka ne samozřejmá, byla nutnou podmínkou vstupu do vlastenecké komunity.²⁰³

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Tamtéž, s. 82.

²⁰³ „Vstup do české vlastenecké společnosti byl tak provázen nutností naučit se jazyku. Hovořit česky, tím méně vytvářet českou kulturu a literaturu nebylo pro příslušníky vlastenecké společnosti samozřejmou věcí, ale výsledkem volního aktu, tedy aktu volby. Řada nejvýznamnějších představitelů vlastenecké společnosti se v pozdějších vzpomínkách vyznává z počáteční malé znalosti českého jazyka – od Jungmanna a Šafaříka až po Karla Havlíčka Borovského.“ MACURA, V.: *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*. Jinočany 1995, s. 123.

V polovině dekády prokazatelně fungovalo již „několik center českého národního hnutí, která se zpravidla spontánně soustřeďovala okolo jedné ústřední osobnosti.“²⁰⁴ Tvořilo je volné uskupení učenců a literátů (často z řad katolických duchovních, ale například i úředníků státní správy), usilujících o šíření vlastenecké myšlenky zejména prostřednictvím česky psané beletrie. Zprvu měla tato centra ráz uzavřené a do jisté míry izolované skupiny, jež nastavila vlastní normy chování, platné však také pro vlasteneckou společnost jako celek. „Vlastenecký společenský život vlastně vytvářel náhražku dosud neexistujícího společenského života národního, byl jakýmsi jeho umělým mikrosvětlem, čím umělejší, tím příznakověji českým. Velmi zřetelně se tak vyčleňoval z okolí.“²⁰⁵

Podporu národnímu hnutí, a slovesnému umění zvláště, poskytovaly čtenářské společnosti, které vznikaly při regionálních uskupeních²⁰⁶ a oslovovaly svým působením značný počet zájemců o četbu i sdružování ve vlasteneckých spolcích.²⁰⁷ Podstatnou proměnu fungování těchto neformálních skupin ve dvacátých letech výstižně popisuje J. Lněničková: „Zhruba do poloviny 20. let byl okruh nadšených českých vlastenců poměrně malý a v podstatě se všichni vzájemně znali a podporovali. Vytvářeli si uvnitř svého okruhu i svébytná společenská pravidla a svou příslušnost k českému národnímu hnutí demonstrovali také různými vnějšími znaky.“²⁰⁸ [...] „Od poloviny 20. let docházelo v českém národním hnutí k pozvolnému přechodu od uzavřeného a exkluzivního světa vzdělanců k zveřejnění českých národních snah, a postupně se tak rozšiřoval okruh národně probuzených Čechů.“²⁰⁹

Toto „zveřejnění českých národních snah“ se dělo mimo jiné za přispění jazykově českých společensko-literárních časopisů a významnou měrou se na něm podílela právě příležitostná poezie jako žánr, který na nastalé okolnosti mohl

²⁰⁴ LNĚNIČKOVÁ, J.: *České země v době předbřeznové 1792–1848*. Praha 1999, s. 136.

²⁰⁵ MACURA, V.: *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*. Jinočany 1995, s. 119.

²⁰⁶ Čtenářské spolky rozšiřovaly okruh čtenářů česky psané literatury o členy z řad kněží, úředníků, kupců či řemeslníků. Srov. SUCHÁ, P.: Antonín Puchmajer a Česká čtenářská společnost v Radnicích. In: VYČICHLO, J. – VIKTORA, V. (eds.): *Jeden jazyk naše heslo buď I., Antonín Jaroslav Puchmajer. Sborník příspěvků z vědecké literární konference konané u příležitosti 180. výročí úmrtí [...] Antonína Jaroslava Puchmajera*. Radnice – Plzeň 2001, s. 110.

²⁰⁷ HROCH, M.: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha 1999, s. 213.

²⁰⁸ LNĚNIČKOVÁ, J.: *České země v době předbřeznové 1792–1848*. Praha 1999, s. 136.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 142.

bezprostředně reagovat a aktivně vstupovat do společenského dění. Příležitostně básně se staly vhodným a nanejvýš užitečným prostředkem sdělování názorů a sdílení vzájemných sympatií mezi jednotlivými osobnostmi vlasteneckých kruhů a následně i místními či oblastními centry společenského a literárního života. Šlo přitom o komunikaci veřejnou, a tudíž vyhrazenou nejen jmenovitě uváděným adresátům, ale současně přístupnou co nejširšímu okruhu dalších, blíže neurčených čtenářů. Pro ně byla tato tvorba jak zdrojem informací, tak podnětem k pocitu sounáležitosti s aktéry dialogu a jejich názorovým směřováním.

V některých případech jim autorský počín umožnil vstoupit do intimní sféry přátelství dvou lidí, kteří si svou přízeň projevovali mj. drobnými dárky – a následně veřejným vyslovením díky. V časopise *Poutník slovanský* děkoval Jan S. Rettig svému příteli Josefu M. Ludvíkovi za zaslanou podobenku. Anonymně otištěná báseň sporné umělecké hodnoty skryla v názvu *Sudiprav Myslimírovi. Při obdržení jeho vyobrazení* jména obou aktérů pod jejich vlastenecké pseudonymy.²¹⁰ Text byl pravděpodobně publikován s úmyslem povznést prosté poděkování a uctít dárce. Jindy mohla být důvodem k veřejnému oslovení přítele jeho odmlka v korespondenci: báseň Josefa Bohumila Matějky „*svému příteli Antonínovi P. pod bučkem*“ byla takovou veřejnou výtkou, byť podanou s nadsázkou a humorem, a zároveň pokusem o nápravu a opětovné navázání písemného kontaktu.²¹¹

Příležitostná skladba, v níž autor hodnotil literární práci někoho jiného, v řadě případů nezůstávala bez odezvy. Následující čísla časopisu přinášela analogickým způsobem – formou aktuální básně – sepsanou odpověď, a na stránkách periodika se tak uskutečnil dialog, představující de facto publikovanou korespondenci

²¹⁰ „*Před očima ho tudy mám! / Mileného / výtečného, / vlastenečka mám. // Očko modré, co mi chceš? / S hubičkou svou, / usmívavou / lásku českou chceš? // Ďupkovatá nechťby tvář / Tvoje byla; / přec mi milá / přítele jest tvář. // Obraz svůj mi daruješ / na památku – / v svatém shátku / srdce daruješ. // Na vždy u mě bytu máš, / děláš radost / mou i žalost: / srdce moje máš.*“ *Poutník slovanský* 1, 1826, díl 4., s. 35–36.

²¹¹ „*Ty pak nemáš na tom dosti, / abys vyhrál mozek, kosti / na milém jsi slunýčku; / to tě, ač je parné tuze, / na skrz sotva zahřít může, / leč vylezeš na pícku. // Tam tě hlubé rozjímání, / na přítele zpomínání / ukolíbá v sladký sen. / Potom arcit' nelze psáti, / neboť milej' jest ti spáti. / Když procítneš druhý den [...] Tam si stýskáš na přítele, že ti nic za věky celé / nevzkáže a nepíše. / Piš jen ty prv, Čechu milý! / cos za roční myslil chvíli; / jistě on ti odpíše.*“ Josef Bohumil Matějka svému příteli Antonínovi P. pod bučkem. *Čechoslav* 3, 1822, č. 31, s. 244–245.

zúčastněných autorit. V této formě se příležitostná poezie přibližovala všednodenní komunikaci a ilustrovala tak stav, kdy společenská objednávka ukládala aktuálním básním kromě literárních úkolů také roli zcela pragmatickou: úloha korespondence, ať už vzájemné, nebo jednostranné, jež v textech různého žánrového zabarvení zprostředkovávala kontakt mezi vlastenecky smýšlejícími literáty, byla jedním z jejich konkrétních naplnění.

Pro „veršované dopisy“ stejně jako pro kteroukoli jinou korespondenci byla charakteristická jistá dávka literární stylizace: „...*korespondence je svým způsobem stejná literární fikce jako román. Nestvoří celou osobu ani pisatele, ani adresáta. Pisatel se vždy vůči adresátovi stylizuje a vymezuje. A adresát? Toho vidíme očima pisatele. Tedy jako někoho, do koho pisatel vnesl vlastní mínění o jeho vlastnostech.*“²¹² Obrozené básně v roli dopisů působí v tomto světle jako pečlivě vypracovaný dvojportrét pisatele a adresáta, záměrně podtrhující takové osobnostní rysy, jimž byla připisována mimořádná důležitost pro vlasteneckou a literární práci, což bylo v začátcích národního hnutí v podstatě totéž.²¹³

Jednou z forem této básnické korespondence byly příležitostné skladby čerpající z klasického žánru básnického listu, tzv. *poslání*. Jeho podobu popsali Josef Jungmann v prvním vydání své *Slovesnosti* z roku 1820 a doložil ji několika příklady, které klasický a náročný žánr transformují v živý prostředek přátelského sdělování. Hlavní odlišnost básnického listu (*poslání*) od běžné korespondence Jungmann shledává v jeho obecném zaměření, kdy adresát je chápán jako zástupce celé čtenářské obce, již autor jeho prostřednictvím oslovuje. Čím obecněji jsou „*lidské city, pravdy a vztahy*“²¹⁴ podány, tím větší uměleckou cenu

²¹² DÖRFLOVÁ, Y. – A nos amours! Dopisy hraběte Václava Roberta Kounice Zdice Havlíčkové I. In: SCHREIBEROVÁ, J. (ed.): *Spisovatelé, společnost a noviny v proměnách doby, Literární archiv 38*. Praha 2006, s. 305.

²¹³ „V klasickém období obrozeném se ve vlastenecké společnosti ještě neprosazovaly v takové míře jako později vyloženě ‚vně‘ zaměřené formy činnosti. Vnitřní život vlastenecké skupiny se orientoval na intimnější styk a do značné míry sublimoval do verbální oblasti ‚písemnosti‘.“ MACURA, V.: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany 1995, s. 128.

²¹⁴ JUNGSMANN, J. – *Slovesnost aneb sbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu*. Praha 1820, s. XSLIV.

báseň má. Oproti tomu skutečná osobní korespondence je srozumitelná právě jen tomu, ke komu se pisatel výslovně obrací.

Žánru básnického dopisu, jak jej nastínil Jungmann, odpovídá *Poslání Matyášovi Šimákovi, děkanu slánskému, Čechu slovuťnému!* od Josefa Dobroděje Cynnera ze Slaného, datované 6. září ve Vídni a otištěné v *Čechoslavu* 27. července 1821.²¹⁵ Shoda v žánrovém označení, výslovně uvedeném v názvu básně, není jediným vodítkem, jež poukazuje k básnickému listu. Snaha o umělecké zpodobení výpovědi vkládané do delších veršů, v případě *Poslání Matyášovi Šimákovi* časoměrných, tematické zaměření na vlastenectví²¹⁶ i nápadný patos řadí přítomnou báseň jednoznačně k textům, které Jungmannova *Slovesnost* uvádí jako vzorové pro daný žánr. Pro skladby příležitostné je však stejně významná z toho důvodu, že vzniká jako odezva na konkrétní podnět, jenž vzešel od adresáta listu: „*Tak Tvůj, příteli! list zaslaný mně ze Slánska milého / rozdouval, zplamenil mocně hrudí jinocha; / Tvá slova jádrná zaujímala mocně mysl mou, / přešťastnými city srdce zaleklo moje.*“²¹⁷

Odchýlení se od požadované obecnosti výpovědi a naopak příklon k vyjádření citů jedinečnému subjektu – příjemci dopisu – báseň částečně přibližuje typu textů užívaných v adresné, přátelské komunikaci vlastenců a literátů na stránkách dobových periodik: „*Národnost, a vřelou, k výtečné češtině lásku / horlivě rozmnožuješ ve středu mých zmiletých. / Srdce mladých Slánských rozhřátí k máteři něžné, / rád pečuješ druhu můj, dík tobě plápolavý.*“²¹⁸ Ambivalence Cynnerovy básně dokládá v dané době obvyklé žánrové prolínání a je zřejmě výsledkem souběžné snahy o navázání osobního kontaktu i úsilí o artistní podání, jež osobní sdělení povyšuje na umělecké dílo hodné zájmu širšího čtenářského okruhu. Nejde přitom o pokus ojedinělý. Báseň spojující obě tendence otiskl o deset let později také *ČČM*. Pod názvem *List J. J. - - - ml.* se zde objevila anonymní časoměrná báseň s datací „*Z Teplíce v červenci 1825*“.²¹⁹ Jde

²¹⁵ *Čechoslav* 2, 1821, č. 60, s. 227.

²¹⁶ „*Aj! naše vlast milená, zdvihá své týmě pokleslé / tvář se její jasní, právo její pamuje. / Česká Múza lepá sídlí v ctných zase chrámích / a krasotou Vesny stkví se její podoba.*“ Tamtéž.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ *ČČM* 5, 1831, sv. IV., s. 356–357.

o skutečný veršovaný „dopis“ vzdálenému příteli, výslovně vyžadující odpověď: „Přijmi tuto veselou novinu, a potěš mne podobnou; / můjtě Slavík odletěl, a není, kdo by více těšil mne. / Lidným bloudě nyní městem, mním býti na poušti; / smutně hledím, co labuť, po vodách ana vesluje pustých.“²²⁰

Básnická korespondence otiskovaná v časopisech prvních desetiletí 19. století se však nerealizovala pouze v žánru básnického listu čili poslání. Měla – dokonce častěji – podobu volněji vystavěných a civilněji laděných básní bez přemíry patosu. Také tyto texty vycházely převážně z vlastenecké tematiky a soustředily se hlavně k zachycení literárního i praktického působení obou aktérů písemného dialogu. Vyjádření přátelských citů a potřebné podpory i povzbuzení k budoucí tvorbě tvoří osu těchto skladeb, jež zaznamenávají přátelské, společenské i profesní kontakty českých vlastenců. Tyto texty lze proto považovat za jeden z projevů utvářející se vlastenecké etikety, o níž hovoří V. Macura.²²¹ Uveřejňování více či méně osobních sdělení přátelům na stránkách literárně-společenských časopisů se přitom jen zdánlivě jeví jako protipól osobní, „neveřejné“ korespondence. Vždyť i ta, pokud nešlo o listy vyložené intimního rázu, zpravidla předpokládala hlasité čtení v kruhu rodiny či přátel, přičemž tento způsob sdílení dopisů přetrvával ještě ve 20. století.

Příležitostné básně, které tímto způsobem tvoří doplňující protějšek prozaické korespondence vlasteneckých kruhů, skutečně zachovávaly stěžejní zákonitosti dopisování. V úvodu přímo, v některých skladbách však značně obřadně, oslovují adresáta, obsahují zřetelně formulované jádro sdělení, v závěru pak směřují k rozloučení, pozdravu nebo akcentovanému zvolání, jež bylo vzkazem příjemci listu. Pracovaly s faktickým odloučením pisatele od příjemce, které mělo být právě prostřednictvím psaní překonáno. Distance se projevuje tím, že pisatel informoval adresáta o sobě: sdělil místo svého pobytu, ale i svůj momentální stav či náladu. Zároveň na základě trvajících osobních známostí či předchozích přátelských kontaktů předjímal okolnosti související s osobou toho, komu byl dopis určen, vedl s ním dialog. Zdvořilost, povýšená mnohdy až k opěvování a patosu, je

²²⁰ Tamtéž, s. 357.

²²¹ MACURA, V.: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany 1995, s. 124–127.

jednou ze základních vlastností této básnické korespondence, avšak není prvkem, jenž by ji zásadně odlišoval od běžné prozaické písemné komunikace první poloviny 19. století. Ta nesla rovněž mnohé známky obřadnosti a patetického tónu, a to dokonce i v korespondenci rodinné.²²²

V básni *Marek Sedláčkovi z Hrubé Skály do Plzně* autor podle svých slov poprvé otevřeně zve přítelem člověka, kterého obdivoval už dříve jako českého básníka. V jeho přátelství a přízni vidí útočiště před nepochopením svých současníků.²²³ Skladba *F. B. Tomsa příteli svému F. A. Rokosovi z Turnova do Lodenice* (s podtitulem *V prázdninách*) představuje přátelské sloky ve chvíli odloučení. Autor v nich vyslovuje důvěru v opětovné shledání a budoucnost spatřuje ve společné práci pro krajany, „bratry“.²²⁴ V *Listu velebnému pánu Vojtěchovi Slavomilovi Kramériusovi, duchovnímu správci v Hrusicích, vlastencovi a příteli drahocennému*, podepsaném iniciálami M. S. P. (Michal Silorad Patrčka) pisatel ujišťuje adresáta o stálosti svých citů a svého přesvědčení: „*O mne neměj, milý Bratříčku! / strach, že kdy jen zchladnu trošičku.*“²²⁵

Vzájemná komunikace proběhla na stránkách *Dobroslava* mezi M. D. Rettigovou a K. S. Šnajdrem. Skladbou *Léně Dobromile Retikové po přečtení básně: Na kolébku*, v šestém svazku *Dobroslava* na str. 147.²²⁶ se autor pochvalně vyjádřil o díle ústeckoorlické básnířky. Slova určená ženě umělkyni, podaná v trochejských čtyřveršových strofách, vyznívají jako přátelský pozdrav

²²² Srov. například korespondenci rodiny Hekovy z let 1814–1816, představenou ve výboru *F. V. Hek píše synovi* (ed. J. Dostál, Praha 1940) s úvodním slovem Josefa Dostála, který právě na tento rys korespondence upozorňuje. Přes méně okázalé, živější vsuvky matky či dcery nepůsobí celkový rigorózní styl dopisů v soudobém měřítku nepatřičně; naopak psaní syna, Františka Adama, jsou dokonce adresáty chválena a pokládána za známku duševní vyspělosti pisatele.

²²³ „*Protož stůj jak tobě libo k mému boku / vždy co věrný přítel, věrný druh / v tichém, v bouřném živobyčí toku / směj se na nás směnně přízně duch. / I když zvrhlé Čechů pokolení / jízlivě se na nás osupí; / a když za své trudné přičinění / nenajdem leč lehkovážnost potupy, / tehda uteku se ku příteli svému / srdce k srdci něžně přičině / povlovím duchu hořem skličnému / stoje na bezpečně přátelů svých vyšině.*“ *Čechoslav* 1, 1820, č. 10/19, s. 73.

²²⁴ „*Vlast milá někdy snad ouřad nám svěří, / rozdílých starostí za uklad dá; / srdce však naše po jednom jen měří / cíli, jenž pro ni se blaženým zdá. – // K štěstí uváděti bratry své milé, / smutnému ochotně utěchou být: / tito jsou v ustavu svaté nám cíle, / nábožnost, pravdu i zákony ctít.*“ *Čechoslav* 1, 1820, č. 36/70, s. 281.

²²⁵ *Dobroslav* 3, 1822, díl 3, sv. 1, s. 155–157.

²²⁶ *Dobroslav* 2, 1821, díl 2, sv. 4, s. 161–162.

a žertovná hříčka zároveň.²²⁷ V tomtéž čísle časopisu bezprostředně následuje Rettigové báseň *Karlu Sudimíru Šneidrovi po přečtení jeho jeremiády 1817*,²²⁸ autorka reaguje na obsah skladby, v níž Šnajdr lituje uprchlého mládí, krásy a síly. Rada básníkovi, aby se obrátil k Múzám, ústí v závěrečné strofy: *Tvoje krása nesmrtelná bude / v básnířském, nám drahém, slohu tvém; / pokud čitelnost mítí bude / která dívka v outlém srdci svém. // Nikdy ale hrob tvůj věncovati / bude českých dívek krásný sbor. / V onom světě – tebe kolébati / bude – přítelkyně věrná z hor.*²²⁹ Z citovaných textů vyplývá, že básně-dopisy v sobě přirozeným způsobem spojují oba póly charakteristické pro dobový písemný styk: představují současně „náhradu za osobní kontakt s adresátem“ i „druh literární práce“.²³⁰

Jedním z úkolů komunikace autorů na časopiseckých stránkách bylo mj. představit čtenářům českou literární scénu, upozornit na její existenci a na některé z autorů jmenovitě, byť se jejich charakteristika odbývala vždy víceméně bez rozlišení, stále ve stejných intencích. Obměnu tak „zvnějšku“ přinášely různé příležitosti k napsání veršovaného vzkazu. O přátelství a vlastenecké aktivitě se tak ujišťuje autor anonymní básně *Dopis k novému roku. D-ý Strejčkovi*, která je jednak novoročním přáním a jednak výzvou k zasílání literárních příspěvků do českého tisku: *Všecko k svému cíli spěchá, / změna světa jest utěcha; / i čas čině mocný krok / rychle nový sešle rok. / K němuž nejen z obyčeje, / jak když mrštný vítr věje – / přeji vám k utěšení, / vše dobrého zdaření! / Máme-li však se těšiti, / city spolehně si vzděliti: / Svazek náš buď přátelský, / jazyk náš mluv vlastenský; / česky mluvm, česky hrejme, / česky pišme, čtème, pějme; / věrně vlasti služme své, / česká at' nám věrnost tkve. / Tím i vlast Vás pozdravuje, / o Váš dárek usiluje, / za něž české noviny / osladí Vám hodiny.*²³¹

V příležitostné poezii se projevilo také přání vlasteneckých kruhů získat do svých řad ženu spisovatelku. Odráželo se v něm „*utváření české kultury jako ‚ideálu‘*

²²⁷ Citace viz pozn. pod čarou č. 171, s. 87.

²²⁸ *Dobroslav* 2, 1821, díl 2, sv. 4, s. 163–165.

²²⁹ *Dobroslav* 2, 1821, díl 2, sv. 4, s. 165; datováno v Oustí nad Orlicí dne 3. července 1821.

²³⁰ WIMMER, S. – Psaní pro sebe a osobní dopis. In: JANÁČKOVÁ, J. – MACUROVÁ, A. – ŘÍMALOVÁ, L. – WIMMER, S. – BAKOVÁ, H. (eds.): *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*. Praha 2001, s. 79.

²³¹ *Čechoslav* 4, 1823, č. 1, s. 7.

*i jako ‚hry‘ na plně rozvinutou kulturu plně rozvinutého sociálního organismu*²³² a s ním související možnost, či spíše nutnost mystifikace. Jde o známý případ Žofie Jandové, mystifikaci F. L. Čelakovského. Básnička natolik hodnověrně vstoupila do českého literárního života, že její tvorba, publikovaná v časopisech *Čechoslav* i *Dobroslav*, vyvolala tamtéž básnickou odezvu.²³³ Je otázkou, nakolik byly tyto veršované poklony skutečným vzdáním holdu „ženě spisovatelce“, a nakolik byly – zvláště v případě J. K. Chmelenského – vědomým podpořením vlasteneckého mýtu. J. Jakubec upozornil na skutečnost, že autorem sonetu Žofie Jandové s názvem *Josefovi Chmelenskému*²³⁴ je s největší pravděpodobností sám adresát.

Souhrnně lze dvacátá léta 19. století označit za období, jež bylo pro vývoj příležitostné, a zejména gratulační poezie mimořádně příznivé. Novočeské básnictví dospělo po fázi „pokusů“, založených z velké části na napodobení antických, německých či francouzských vzorů, a prozodických sporů do stadia, kdy společné úsilí o nalezení jednotné koncepce česky psané literatury ustoupilo tvorbě více osobní, žánrově i tematicky pestřejší, nevázané tak pevně formálními pravidly, nezbytnými pro dokonalost díla. Současně se společenský vývoj ve vlasteneckém prostředí posunul od jednotlivců ke skupinám: od izolovaně působících výrazných osobností národního života se vlastenecké aktivity přesouvají k neformálním uskupením regionálních literárních kroužků, ale i spolkům v podobě čtenářských společností, jež hledají kontakt s širším, podobně zaměřeným společenstvím. Vlastenecké festivity získávají veřejný ráz a stejně jako vydávaná periodika mají potenciál oslovit další názorově spřízněné osoby.

V tomto literárním a společenském prostředí nachází příležitostná tvorba své dvojí místo: jako slovesný výtvar obrací pozornost k novým skutečnostem a hledá dobově odpovídající prostředky k jejich vyjádření. Vytváří posléze svůj vlastní úzus a vymezuje tím hranice svébytného žánru obrozené poezie,

²³² MACURA, V.: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany 1995, s. 109.

²³³ Mystifikaci podpořil například K. S. Šnajdr svým sonetem *Žofii Jandové po přečtení roztomilé básně: Dívka bdící, v Dobroslavu*, v sv. 8. str. 90, datovaným 6. prosince 1821. *Dobroslav* 1822, díl 3, sv. 2, s. 80.

²³⁴ *Čechoslav* 4, 1823, č. 2, s. 10.

charakterizovaného tematicky a formálně, ale i po stránce účelové, mimoliterární. Z pohledu společenského vývoje se příležitostná poezie stává důležitým kontaktním a komunikačním prvkem jak uvnitř vlasteneckých kruhů, tak – prostřednictvím časopisecky publikovaných děl – i mimo toto zprvu úzce vymezené uskupení. V poměru účelové oficiality vyjadřující loajalitu a živé, na vnější podněty bezprostředně reagující produkce se ve zmíněném období ještě výrazně přiklání k druhému z těchto dvou pólů.

3. Třicátá a čtyřicátá léta 19. století. Konzervativní žánr ve službách společenských zvyklostí a stereotypů

V závěru dvacátých let 19. století a začátkem let třicátých se pro společenské dění i literární život stává určující pozvolná proměna v chápání vlastenectví, které se již etablovalo jako obecně známý pojem s jednoznačným obsahem. V přetrvávajícím teritoriálním i v progresivnějším jazykovém pojetí vlastenectví se pozornost soustředila na hledání nových forem manifestace národního uvědomění a citění. Kontaktní úloha příležitostných básní, které zprostředkovávaly živou komunikaci autorů se čtenáři i mezi sebou navzájem, vlivem tohoto vývoje ustupovala ve třicátých a zejména čtyřicátých letech do pozadí. Básně obsahující skutečné osobní sdělení byly vystřídány skladbami, jež směřovaly k neosobní promluvě, k oficiálnímu projevu vděčnosti a loajality. Zatímco na začátku 19. století byla nápadná podobnost textů výsledkem hledání ideální formy, jež se uskutečňovalo nápodobou vzorových textů, s blížící se polovinou století je již projevem ustálenosti, „kodifikace“ žánru a s ní související vnitřní vyprázdněnosti sdělení. To, co mohlo být v úvodní fázi ještě věcí citu, je nyní rutinní povinností.

V tvorbě osobností starší generace – a současně stále činných reprezentantů regionálních vlasteneckých a literárních center – přesto i nadále přetrvávala zřejmá potřeba oslovovat okruh blízkých spolupracovníků a přátel prostřednictvím časopisecky publikovaných básní. Na sklonku dvacátých let M.

D. Rettigová vedle oslavné básně na den narození císaře Františka I.²³⁵ publikovala v *Časopise Společnosti Vlastenského muzeum v Čechách* také sonety, určené několika osobnostem východočeského literárního okruhu, s nimiž autorku pojil přátelský vztah.²³⁶ Familiární tón veršů adresovaných V. Pešinovi, obsažený mimo jiné v podtitulu básně (*Prosba, by strejček brzy psal*), v následujících letech již takřka nenašel uplatnění.²³⁷

Bez ohledu na citovaný případ byla tvorba třicátých a čtyřicátých let ve srovnání s předchozí dekadou 19. století přece jen více jednostranná a zpravidla nepředpokládala reakci osloveného člověka. Vzájemnou komunikaci osob provázaných rodinnými, přátelskými i profesními svazky vystřídala promluva s větší distancí, prezentovaná nejširšímu okruhu čtenářů. Rozmluva dvou autorů, K. M. D. Villaniho a Johany Š., vedená ještě v roce 1843 v několika číslech *České včely*, byla proto už čistě iluzorní a příznačně vyznívala popřením osobního vztahu a setrváním „básnířky“ v anonymitě.²³⁸

Knižně vydávaná poezie zahrnuje ve třicátých letech soubory dříve publikované tvorby autorů puchmajerovské generace, například Jana Nejedlého (*Básně*, 1836), Vojtěcha Nejedlého (dva svazky *Básní* v roce 1833) nebo Antonína Jaroslava Puchmajera (*Fialky*, 1833). Sbírkou veršů dále vydali v chronologickém pořadí Martin Alexander Příbyl (psáno též Příbil), Karel Sudimír Šnajdr, František Jaroslav Vacek Kamenický nebo Václav Věnceslav Ráb. Výpravné a rozměrné

²³⁵ RETTIGOVÁ, M. D.: Znělka na veleslavný den zrozenin Otce národu českého, Františka, císaře rakouského a krále Čechům velmi milého. 12. unora, 1829. *ČČM* 3, 1829, sv. 2, s. [3].

²³⁶ Viz také s. 88. „Znělky, publikované v r. 1828 v *Musejníku*, jedna věnovaná právě Pešinovi, další D. Kynskému a blanskému faráři J. Holáskovi, mají svůj původ právě v zájezdu do Blučiny na podzim 1826.“ JOHANIDES, J.: *Magdalena Dobromila Rettigová*. Rychnov nad Kněžnou 1995, s. 189.

²³⁷ „Protož žádám, strejčku veledrahý! / Brzy zašli malý lístek jen, / učiň jeden večer veleblahý! // Osladiš mi lístkem celý den, / okrásiš ním též můj noční sen: / Chop se tedy péra, strejčku drahý!“ RETTIGOVÁ, M. D.: Václavovi Čechorodu Pešinovi, faráři v Lučině na Moravě. *Prosba, by strejček brzy psal*. *ČČM* 2, 1828, sv. 1, s. 72.

²³⁸ Roku 1843 v 10. ročníku *České včely* proběhl v číslech 1, 6, 15 a 24 veršovaný dialog mezi Karlem Marií Drahotínem Villaním a autorkou, jež se podepsala šifrou Johana Š.: „Známtě Vaše četné ctnosti, / viděl jsem Vás mnohdykrát; – / pryč s tou Vaší soukromností! / Měla jste se podepsat! // Nevíte, že první věno / Češek Češkou býti jest? / Pište jindy celé jméno, / dobývejte Českám čest!“ VILLANI, K. M. D.: Johanně Š. *Česká včela* 10, 1843, č. 15, s. 57 – „Pravíte, že znáte mne? / Toť bajka jen! / Mnohdykrát jste viděl mne? / To pouhý sen! [...] Jméno mé mám podepsat, / veřejnosti je podat? / To, prosím, nežádejte! / Maličkost jest práce má, / slabá, jak mijiící stín, / neposoudí každý snad / tak vlídně ji, – jak Drahotín.“ an. [šifra Johana Š.], *Vlastenci mně váženému*. *Česká včela* 10, 1843, č. 24, s. 93.

historické fresky V. Nejedlého (*Karel IV., Otokar, Václav, Vratislav*), publikované v tomto desetiletí, působily ve srovnání s nově vznikající tvorbou jiných autorů již poněkud anachronicky. Kromě nich zaznamenala básnická tvorba třicátých let několik zásadních, stylově různorodých autorských počinů: v roce 1832 byla vydána Kollárova *Slávy dcera*. Náročnou filozofující poezii souborně vydal František Matouš Klácel (dva svazky *Lyrických básní* a *Básní* v letech 1836 a 1837), v roce 1836 poprvé vyšel Máchův *Máj*, Čelakovského ohlasová poezie v prvním souboru již roku 1829 (*Ohlas písní ruských*), *Ohlas písní českých* v roce 1840. Rostoucí obliba deklamovanky jako zábavné, společenské veršované formy se projevila v několika navazujících svazečcích *Deklamovánek a písní*, které v letech 1837–1847 napsal a uspořádal František Jaromír Rubeš. O rok dříve stejnojmenný soubor připravil Josef Burgerstein, z roku 1841 jsou *Deklamovanky* Václava Klimenta Klicpery. Žánrově pestřejší výbor z vlastní tvorby vydali ve čtyřicátých letech v časové posloupnosti například Jan Slavomír Tomíček, František Hajniš, Šebestián Hněvkovský, Boleslav Jablonský, Karel Sabina, Vincenc Furch, Karel Alois Vinařický, Jan z Hvězdy, Karel Maria Drahotín Villani, F. J. Vacek Kamenický, Simeon Karel Macháček, Václav Jaromír Pícek aj. Příležitostná poezie pronikla do knižních souborů jen výjimečně, nejčastěji jako relikv dřívejší tvorby, včleněný do autorského výboru mapujícího delší časové období (např. u Jana Nejedlého).

3.1 Příležitostná poezie v časopisecké praxi třicátých a čtyřicátých let

Krátce před polovinou století byly stále běžnou, i když už spíše marginální součástí knižní produkce **LETÁKOVÉ TISKY**. Příležitostné poezii nicméně vyhovovaly svou technicky nenáročnou úpravou a malým rozsahem, což umožňovalo snazší a rychlejší zpracování a nakonec i jednodušší distribuci tiskoviny s dobově aktuálním textem. Jan Pravoslav Koubek tímto způsobem uveřejnil několik svých skladeb. Například *Díkůčinění vděčných Čechů Jeho Majestátnosti, nejjasnějšímu pánu, panu Ferdinandovi I., [...], za darování Pražanům od J. Majest. v pražském chrámu Páně týnském postavené sochy sv. bratří Cyrilla a Methodia, apoštolův slovanských* vyšlo s podtitulem *Báseň*

historická roku 1844 na čtrnácti stranách jako drobný tisk;²³⁹ osmistránková *Oda na otevření holomoucko-pražské c. k. státní železná dráhy dne 20. srpna 1845* byla vydána o rok později²⁴⁰ a *Tryzna za duši básníkovu s podtitulem Báseň na smrt Mikoláše Lenaua, zemřelého dne 23. srpna 1850*, věnovaná Josefu Čejkovi, Karlu Vodvářkovi a Václavu Nebeskému, „přátelům rozmilým a vroucím ctitelům Lenauovým“, byla otištěna na osmi stranách ve zmíněném roce 1850.

ALMANACHY ve třicátých a čtyřicátých letech nevěnovaly příležitostné tvorbě větší pozornost. To platí pro *Vesnu. Almanach pro kvetoucí svět* (ed. B. Jablonský pod vlastním jménem Karel Tupý) z let 1838 a 1839, almanach *Horník* (1844 a 1845, ed. Petr Miloslav Veselský) a převážnou měrou také pro almanach *Zora* (1835), kde se objevily dva texty Michala Godry, jejichž žánrové zařazení je však spíše sporné (*Lúčení panny s věncem panenským [...] bl. a ct. panně Z. S. ** [...] obětovaná a Procházka v záhradním lesíčku [...] dne 6. ledna 1830*).

Společenská úloha příležitostné poezie, která ve třicátých a čtyřicátých letech převládala nad literární hodnotou těchto textů, způsobila zřetelnou početní převahu aktuální a adresné tvorby v periodicky vydávaných tiskovinách, především v **ČASOPISECH** obecně kulturního zaměření, které pravidelně otiskovaly beletristické příspěvky, včetně poezie, a snažily se o reflexi soudobého společenského a politického dění.

Způsob, jakým byly uvítací, gratulační, smuteční a podobné básně do časopiseckého čísla zařazeny, nebyl již v této době nahodilý, vždy respektoval nepsaná pravidla, založená na projevu úcty a loajality k osobám, jež byly v básních oslavovány. Události národního či státního významu a skladby věnované společensky exponovaným osobám²⁴¹ zaujímaly na titulním listu výhradní místo a v souladu s důležitostí tématu je provázelo typograficky výrazné provedení nadpisu; pro zvlášť slavnostní příležitosti se užívalo velkoryse rozvrženého ornamentálního písma. Naopak báseň neokázale situovaná na titulním listu, zpravidla spolu s dalšími příspěvky, nebo včleněná dovnitř čísla

²³⁹ V roce 1847 byla tato báseň otištěna v *ČČM*, jako úvodní text druhého svazku na s. [115]–126.

²⁴⁰ Báseň vyšla také v časopise *Květy*, roč. 12, 1845, č. 101, s. 401.

²⁴¹ Zařazení na titulní list periodika se jeví jako vhodné, ne-li přímo závazné u básní určených císaři, majiteli panství, donátorovi nebo významné osobnosti vědeckého či kulturního života.

zaznamenávala děje lokálního charakteru a osobnosti, jejichž působení mělo regionální nebo úzce oborový dosah (hudebník P. M. Mildner, botanik Václav Seidl). Objevovaly se mezi nimi blahopřání, smuteční skladby, přátelské „vzkazy“ v podobě akrostich nebo veršované proslovy k místním slavnostem, včetně školních. Běžnou praxí bylo také včlenění příležitostné básně do obsáhlejšího publicistického textu; jako součást stálé rubriky se vyskytovaly například v Domácí kronice časopisu *Květy*. Slučovaly tak svou básnickou formou funkci *uměleckou*, svým aktuálním obsahem funkci *zpravodajskou* a svým konkrétním zacílením funkci *komunikační a společenskou*.²⁴²

Kulturně-společenské listy typu *Čechoslava* nebo *Dobroslava*, jež ve dvacátých letech fungovaly jako platforma pro komunikaci úzkých vlasteneckých kruhů, mnohdy provázaných rodinnými a přátelskými vazbami, byla v letech třicátých a čtyřicátých nahrazena moderněji koncipovanými listy, oslovujícími mnohem širší a názorově diferenciovanější čtenářskou obec. Ta vytvářela prostor pro fungování (byť mnohdy krátkodobé) řady rozdílně zaměřených periodik. „Střední vrstva“²⁴³ čtenářů, již charakterizovala dobrá znalost češtiny, alespoň elementární vzdělání, relativně snadný přístup ke knihám a časopisům a v neposlední řadě též vnitřní spřízněnost s dobově aktuálními myšlenkami a ideály, stejně jako živý zájem o společenské dění, přitom měla v rámci tohoto okruhu velký podíl. Osobnosti uměleckého a veřejného života v úloze redaktorů a stálých přispěvatelů periodik však současně usilovaly o vytvoření takového typu časopisu, který by obstál v konkurenci německojazyčných listů a vyhovoval i vzdělanějším recipientům.²⁴⁴

Časopisy, v nichž se příležitostná básnická tvorba neobjevovala, buď poezii netiskly vůbec (*Poutník*, *Světozor*), nebo poskytovaly veršovanému slovu minimum prostoru (např. *Pražský posel*, *Ranní list* aj.), případně se zabývaly převážně antickým básnictvím a překladovou poezií (*Krok*).

²⁴² Na souvislost krásné literatury a publicistiky upozornil V. Macura s odkazem na polemický ráz česky psané literatury ve funkci obran národního jazyka a na pozdější pronikání publicistiky do deklamovávky, společenské písně i do některých prozaických útvarů. Srov. MACURA, V.: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany 1995, s. 15.

²⁴³ TUREČEK, D.: *Česká literatura národního obrození*. České Budějovice 1995, s. 58.

²⁴⁴ KUSÁKOVÁ, L.: *Literární kultura a českojazyčný periodický tisk (1830–1850)*. Praha 2012, s. 31.

Z předešlého desetiletí vstoupil do literárního dění třicátých let *Časopis Společnosti Vlastenského muzeum v Čechách* (1827–1830), od roku 1831 (do roku 1853) pod změněným názvem **ČASOPIS ČESKÉHO MUZEUM** (dále *ČČM*), vycházející čtyřikrát (1827–1845, od 1849) až šestkrát (1846–1847) ročně; pouze v roce 1848 bylo vydáno celkem devět čísel časopisu. *ČČM* ve značné šíři zahrnul poezii i prózu, kritiku a aktuální informace ze společenského, kulturního i politického dění a články naučné, stejně jako odborné stati z různých vědních oborů. Příležitostnému básnictví se věnoval pouze okrajově.²⁴⁵

V roce 1832 zde vyšla báseň F. L. Čelakovského *Jasně osvícenému Rudolfovi knížeti Kinskému ze Vchynic a Tetova etc.*,²⁴⁶ vlastenecky smýšlejícímu šlechtici, jednomu ze zakladatelů Matice české a významnému podporovateli Národního muzea. Rozsáhlá časoměrná skladba členěná do čtyř zpěvů a doplněná bohatým poznámkovým aparátem, který objasňuje historické souvislosti dějin rodu Kinských, představuje komplikovaný text obřadného tónu s antickými reminiscencemi. Tato oslavná báseň sice následuje úkoly příležitostné poezie, avšak vysokým stylem a náročností vybočuje z řady dobových textů analogického zaměření. O čtyři roky později zachytil úmrtí téhož šlechtice (27. 1. 1836) J. K. Chmelenský v básni *Slzy na hrobu Rudolfa knížete Kinského, ze Vchynic a Tetova*.²⁴⁷ Pět zpěvů sestávajících z pravidelných čtyřveršových strof tvoří žalozpěv s ústřední metaforou knížete – slunce ozařujícího krajinu.²⁴⁸ Mezi první a druhou skladbou knížeti Kinskému nezařadil *ČČM* žádnou jinou příležitostnou báseň. Kinský ale nebyl v průběhu let jedinou vlastenecky smýšlející osobností, již časopis věnoval vzpomínku formou příležitostné básně: mj. v roce 1839 se objevila skladba *Věvec na hrob Jeho Exc. Kašpara hraběte z Šternberka od J. Hulakovského*.²⁴⁹

²⁴⁵ V roce 1829 zde M. D. Rettigová publikovala báseň s názvem *Znělka na veleslavný den zrozenin Otce národu českého, Františka, císaře rakouského a krále Čechům velmi milého*. 12. unora, 1829. *ČČM* 3, 1829, sv. 2, s. [3].

²⁴⁶ *ČČM* 6, 1832, sv. 1, s. [3]–10.

²⁴⁷ *ČČM* 10, 1836, sv. 1, s. [3]–5.

²⁴⁸ *Na otčinu v skvělém davu / rádo slunce myslívá, / svoje záře přes Šumavu / nejpěknější posílá. // Na paláce-li jen svítí? – / Chyšky, chrámy Uměn všech / blaho jeho světla cítí, / jím vše plesá, co je Čech! // Také slunce nezachází, / aspoň zajít nemá víc; / kdož rád do tmy čiré vchází, / zvyklý hledět jemu v líc? Tamtéž, s. 5.*

²⁴⁹ *ČČM* 13, 1839, sv. 3, s. 338–348.

Vzácnější výskyt příležitostných básní v ČČM přitom neznamená, že by toto odvětví poezie bylo v odborně zaměřeném časopisu považováno za žánrově nevhodné, redaktoři k jeho zařazení však evidentně přistupovali pouze v případě, kdy bylo nutné obřadným způsobem vyzdvihnout výjimečný děj. Aktuálními událostmi inspirované veršované skladby se v tomto listu proto obracejí k závažným událostem a tématům. Úvodním textem třetího svazku časopisu v roce 1839 se stala báseň F. L. Čelakovského *Panu Josefovi Jungmannovi při dokončení Slovníka českého*,²⁵⁰ čtvrtý svazek téhož ročníku otevřela skladba F. J. Vacka Kamenického *U hrobu mé matky*,²⁵¹ koncipovaná jako osobní zpověď a úvaha nad smrtí blízkého člověka. Třetí svazek roku 1843 zahájila báseň B. Jablonského *Výjev citů po uzdravení se Jeho c. k. Výsosti, nejosvěcenějšího arciknížete Františka Karla*.²⁵²

Rejstřík ČČM dokládá, že básně s časovým námětem nebyly vždy nutně považovány za příležitostné, naopak některým skladbám obecnějšího obsahu, méně svázaného s konkrétní událostí se dostalo tohoto pojmenování. Pozice příležitostné poezie v ČČM tím však není nijak zasažena. Například selanka Ludovíta Štúra *Jaromír a Květoň*,²⁵³ věnovaná Janu Holému, je zde označena jako příležitostná, zatímco skladba Jaroslava Langera *Hraběnce *** na památku*²⁵⁴ nese označení *Písň, lyrické a popisné básně*. Koubkovo *Díkůčinění vděčných Čechů Jeho Majestátnosti, nejjasnějšímu pánu, panu Ferdinandovi I., [...] za darování pražanům od J. Majest. v pražském chrámu Páně týnském postavené sochy sv. bratří Cyrilla a Methodia, apoštolův slovanských*,²⁵⁵ které je spojením historické epiky a děkovné básně donátorovi, je v rejstříku časopisu označeno jako *Báseň historická*. Jestli o žánrovém zařazení básně rozhodoval autor podle vlastního uvážení, nebo zda bylo v obsahu připojeno na základě úvahy redaktora, který dal přednost nejsilněji pociťované významové rovině textu, není zřejmé.

²⁵⁰ ČČM 13, 1839, sv. 3, s. 267–268.

²⁵¹ ČČM 13, 1839, sv. 4, s. 395–399.

²⁵² ČČM 17, 1843, sv. 3, s. 323–324.

²⁵³ ČČM 14, 1840, sv. 2, s. 176–181.

²⁵⁴ ČČM 18, 1844, sv. 1, s. 12–16.

²⁵⁵ ČČM 21, 1847, díl 1, sv. 2, s. [115]–126.

S podtitulem *Všeobecný zábavník* vycházel v letech 1830–1831 beletristický a naučný časopis s proměnlivou periodicitou **ČECHOSLAV**. V tomto periodiku je poezie zastoupena milostnými a žertovnými básněmi, epigramy nebo hádankami. Jde převážně o básnickou tvorbu lehčího, zábavného typu; objevila se zde však i historická epika (Tomíčková *Raisa*)²⁵⁶ nebo vlastenecká a přírodní lyrika (Langerovy *České lesy*,²⁵⁷ *Přátelství a láska k vlasti* Jana Formánka pod pseudonymem Č. F. Činoveský²⁵⁸ nebo Šveinera báseň *Mladým spoluvlastencům*).²⁵⁹ Příležitostnou poezii reprezentují pouze ojedinělé skladby, shodně zařazené ve svazku 6 z roku 1831, a to anonymně otištěná báseň *Žel na hrobě přítele A. ... J... (Ze Šolajského)*²⁶⁰ a *Přání příteli v máji zrozenému*²⁶¹ od Františka Plačka, později autora oslavných příležitostných skladeb (*Hymna korunního prince Rudolfa*, 1879) a básní věnovaných určitým lokalitám (*Křivoklatský Běleč, kde jsem se narodil 20. dubna 1809*, 1881). Plačkova gratulace je ovšem formulována natolik obecně, že stěží předpokládá jediného, konkrétního adresáta a řadí se tak spíše ke skladbám vhodným k převzetí nebo *napodobení libovolným řečníkem nebo pisatelem*.

Do nové dekády vkročil rovněž týdeník **JINDY A NYNÍ** (1828–1833), který roku 1834 našel bezprostřední pokračování v časopise *Květy české*, od roku 1835 přejmenovaném na **KVĚTY** (týdenní periodicitu byla v letech 1842–1843 nahrazena dvěma, v letech 1844–1848 třemi čísly týdně). Převážně literární obsah *Květů* doplňovaly recenze, časové zprávy i naučné články různého zaměření, s převahou textů orientovaných na kulturní dějiny. Skladba příležitostné poezie otiskované v *Květech* sestává z básní oficiálního rázu, mezi nimiž převažují oslavné texty na osobnosti vlasteneckého okruhu. Opakovaně se vyskytují básně oslavující Josefa Jungmanna, významný podíl mezi příležitostnými texty na stránkách *Květů* mají také skladby věnované císaři a jeho rodině. Menší měrou jsou v roli adresátů básní zastoupeni šlechtici, k nimž mohli mít autoři bližší vztah

²⁵⁶ TOMÍČEK, J. S.: *Raisa*. *Čechoslav* 2, 1831, sv. 3, s. 57–60.

²⁵⁷ LANGER, J. J.: *České lesy*. *Čechoslav* 2, 1831, sv. 5, s. [3]–4.

²⁵⁸ ČINOVESKÝ, Č. F.: *Přátelství a láska k vlasti*. *Čechoslav* 2, 1831, sv. 5, s. 32.

²⁵⁹ ŠVEINER, [?]: *Mladým spoluvlastencům*. *Čechoslav* 2, 1831, sv. 5, s. 6.

²⁶⁰ *Čechoslav* 2, 1831, sv. 6, s. 28–29.

²⁶¹ „*Hled! a Tebe v spanilosti / krásný zrodil máj, / uvedl matce k radosti / Tebe v žití ráj. / By Tvůj život v každé době / máj byl růžový, / to srdečně přeju Tobě, / kvítku májový.*“ PLAČEK, F.: *Přání příteli v máji zrozenému*. *Čechoslav* 1, 1831, sv. 6, s. 43.

ať už v podobě osobního přátelství, nebo jako příjemci mecenátu či jako poddaní vyjadřující vrchnosti svou náklonnost a podporu.

Gratulace bez širšího společenského přesahu, určené nejužšímu rodinnému kruhu a blízkým přátelům, se ve třicátých a čtyřicátých letech v časopisech publikují spíše vzácně. V *Květech* tento typ reprezentuje báseň *Blahorodné paní Marii R. z Adelshofen*, kterou oslavenkyni věnoval její manžel.²⁶²

Události, k nimž se texty v tomto společenském časopise vztahují, lze rozčlenit do již pevně ustálených tematických okruhů: jsou to svátky a narozeniny, skon a výročí úmrtí, uvedení do úřadu, oficiální cesty a návštěvy apod. Během několika ročníků se k veřejným oslavám odlišného typu obracely jenom jednotlivé skladby. Patří sem například *Oda na otevření holomoucko-pražské c. k. státní železnice dráhy dne 20. srpna 1845* od J. P. Koubka,²⁶³ anonymní *Píseň zpívaná při slavnosti otevření měšťanské besedy*²⁶⁴ nebo *Hlasy studentské legie litomyšlské při svěcení práporu od měšťanských dcer věnované. Dne 21. května 1848*,²⁶⁵ publikované rovněž bez uvedení autora.

Společným rysem příležitostných básní v *Květech* je jejich důraz na aktuálnost sdělení – nově vzniklé texty se zpravidla nevracejí ke starším záležitostem, ani sem nejsou zařazovány básně napsané v minulosti a zmiňující historické události. Naopak sledují převážně skutečnosti nové, právě probíhající. Například mezi zmíněným slavnostním zahájením provozu železniční trati a otištěním ódy, která jej opěvuje, uběhly pouhé tři dny. Aktuální poezie představuje v této podobě žánr blízký časovému komentáři, je citově podbarveným zpravodajstvím o událostech obecnějšího dosahu. Ohlédnutím zpět jsou básně-vzpomínky, uváděné slovy „památce“ či „na památku“, „u hrobu“ apod. (např. B. Peška: *Nad hrobem Šebestiana Hněvkovského, Květy 1847, č. 69, s. 273*).

²⁶² an. [šifra Ludvík R. s. J. J. R. v. Ř.]: „Marie má! ty milovnice ctnosti, / jenž mravům krásným život oddáváš, / jenž s myslí zbožnou, skromné ve tichosti / milosrdenství skutky konáváš; // Ty choti ctná, před nížto klam umírá, / v jejímžto srdci stálá věrnost dlí, / z jejíhož oka upřímnost vždy zírá, / na jejíž tváři laskavost se skví; // Marie má! ve blahém radování / vždy věku svého slasti požívej; / mně pak, o líbezná! až do skonání / své drahé srdce věrně zachovej.“ *Květy* 5, 1838, č. 43, s. 343.

²⁶³ *Květy* 12, 1845, č. 101, s. 401.

²⁶⁴ *Květy* 13, 1846, č. 15, s. 57.

²⁶⁵ *Květy* 15, 1848, č. 67, s. 283.

Veršovanou podobu měly v *Květech* také proslovy na začátku nového kalendářního roku, novoročenky, které byly publikovány ve více ročnících, i když nikoli se závaznou pravidelností. Jde o skladby vážné, se sklonem k patosu a zdůrazňující duchovní rozměr konce starého a začátku nového údobí. Zbožnost, ctnost, stejně jako idea vlastenectví a slovanské vzájemnosti jsou ústředními tématy těchto textů. V roce 1835 byl otištěn *Zpěv Čechů při Novém roce* (podepsáno šifrou L. K.),²⁶⁶ ideje slovanství a sbratření zazněly roku 1837 v básni *Hlas Čechoslovana k Novému roku*, kterou přímo pro *Květy* napsal B. Jablonský pod vlastním jménem Karel Tupý;²⁶⁷ rok 1838 patřil novoročenke *Nový rok* od V. S. Štulce:²⁶⁸ jde o patetický romantický výjev, zachycující myšlenku zbožnosti a slovanské vzájemnosti. Josef Novák, hrnčíř, je podepsán pod textem *Prostý Čech bratrům Moravanům a Slovákům k Novému roku z r. 1839*.²⁶⁹ V roce 1843 otiskl Václav Nebeský svou filozoficko-náboženskou skladbu s názvem *K Novému roku*,²⁷⁰ báseň Františka Květa *Starý a nový rok*,²⁷¹ zařazená roku 1847, představuje alegorický výjev s odkazem k mytické postavě kněžně Libuše.

Od všech výše zmíněných oficiálních a neosobních básní se v *Květech* odlišují dva texty, které měly konkrétního adresáta a byly publikovány pod souhrnným názvem *Do památníku*. Šifrou B. P. jsou podepsány dvě básně: první určená *V. Svat. Št...ovi*²⁷² a druhá *Břet. T...vi*.²⁷³ Jména s výpustkami, jev velmi častý zejména v tvorbě puchmajerovské generace, naznačují bližší vztah autora k oslovenému a jsou nápovědou pro spřízněný okruh přátel mezi čtenáři.

²⁶⁶ *Květy* 2, 1835, č. 1, s. 1.

²⁶⁷ *Nuž, vy zdoby synů Slávy, / jimžto muza má se koří; / v jichžto srdcích klamu prázdných / Bohu, vlasti obět hoří: // Vám, jež mocný svazek lásky / v pevném drží sjednocení – / vám ve věnci z Květů našich / nejvřelejší pozdravení!* *Květy* 4, 1837, č. 1, s. 3.

²⁶⁸ *Květy* 5, 1838, č. 1, s. 3–4.

²⁶⁹ *Květy* 6, 1839, č. 2, s. 14.

²⁷⁰ *Květy* 10, 1843, č. 1, s. 1.

²⁷¹ *Květy* 14, 1847, č. 1, s. 1.

²⁷² „*Nestelou se růže nám po dráze, / jížto k cíli ctnému putujem; / ledva přes jedny že sstupujem, / strašnější zas děsejí nás hráze. [...] Ale pevná budiž vůle naše; / ruce sobě podadouce bratné / nedáme se odstrašiti plaše; / obstojíme – skály nevyvratné!*“ *Květy* 4, 1837, Příloha ku Květům č. 9, 4. 5., s. 35.

²⁷³ „*Dvě hvězdy, po nebeské dráze / za jedním sluncem putující – / Dva zdroje, spolu v jedno moře / se vroucí touhou spěchající – / konejme ranní života pouť. / Tam jedné hvězdy skvělá tvář / vylívá v cestu družky zář, / tu zase v ranní vidět době / z potůčka čista dech se pnout; / vstupuje zhůru, pak níže a níže, / až vzdušný co půlvěvec druhy víže; / a oba žijí, až pak v časném hrobě / v objetí zemrou k věčnu žití.*“ Tamtéž.

Beletrie a příspěvky vzdělávacího charakteru vytvářely obsah časopisu *ČESKÁ VČELA*, jednou (později dvakrát) týdně vydávané přílohy *Pražských novin*, která v roce 1834 nahradila původní *Rozličnosti Pražských novin* (1826–1833). Ve třicátých i čtyřicátých letech 19. století právě tento časopis v sobě soustředil převažující podíl blahopřejné tvorby ve srovnání s jinými, souběžně vydávanými periodiky. Pokud šlo o zařazování poezie, aktuálně zaměřené básně v *České včele* vždy fungovaly v souladu s praxí jednotlivých ročníků časopisu: například první ročník uvádí každé číslo básnickým textem, ať už příležitostnou skladbou, nebo sonetem, baladou, epigramem ad. Ročník druhý není v tomto postupu důsledný, teprve básně určené panovníkovi vrací veršované slovo zpět na titulní stránku. V roce 1836 se objevují ilustrace doplněné textem, který plní podobnou úlohu jako příležitostná skladba: má přinést informace o významné osobnosti a současně ji oslat. ²⁷⁴ Od roku 1837 je poezie v *České včele* vysazována latinkou, všechny další texty však zůstávají u švabachu. Báseň na titulním listu se stává tradicí, která přetrvává i v dalších ročnících.

Tematicky se příležitostná tvorba otiskovaná v *České včele* neodlišuje od dobového úzu. Vedle tvorby oficiálního charakteru, vyslovující loajalitu a úctu vládnoucímu rodu monarchie, stejně jako dalším šlechtickým rodům, církevním autoritám a osobnostem vlasteneckých kruhů, zařazoval časopis také básně osobního vyznění, adresované přátelům a známým, jejichž jména se skrývala pod monogramem nebo šifrou. Význam a dosah oficiálních a „soukromých“ zdravic či přání se odrážel ve způsobu, jakým byla báseň začleněna do konkrétního čísla časopisu: V roce 1835 přinesla *Česká včela* na titulním listu *Přivítání J. Msti. císaře a krále Ferdinanda I. do Českých Budějovic* od Františka Dobromila Kamarýta, ²⁷⁵ zatímco uvnitř čísla byla otištěna báseň J. H. Tichého s názvem *Mé přání V. P-vi (pl. t.) (Ke dni 28. září)*. Jde o gratulaci k jmeninám přítele, ²⁷⁶

²⁷⁴ V prvním čísle 3. ročníku z 5. 1. 1836 byl vyobrazen Kabinet císaře Františka. Ilustraci doprovází text, který začíná slovy: „Nelze nám lépe započítí třetí ročník „České Včely“ leč vyobrazením tohoto kabinetu, v němž tolikéře důkazy moudrosti vladarské a lásky vlastenecké na jevo dal zvěčněný mocnár, jehož ztrátu lonského roku jsme oplakávali. František počal své panování za těžkých časů, z nichž ale za čtvrt století vítězně vystoupil, navrátiv nejen svým národům, ale i celé Evropě pokoj.“ atd.

²⁷⁵ *Česká včela* 2, 1835, č. 38, s. 297.

²⁷⁶ „Přijmi přání – není, jaké bývá, / s ústy srdce když se rozdělí – / to však duch můj velmi nesmělý / v srdci Tobě jako perlu skrývá: // Blaho jen, co vždýcky cenu mívá, / po němž touží

věnovanou s největší pravděpodobností faráři Václavu Alexandru Pohanovi,²⁷⁷ přispěvateli českých časopisů a mj. autorovi sbírky příležitostných veršů pro děti *Květný věneček školním dítkám ku slavnostem uvitý* (1838).

Osobní sdělení je vysloveno v přání *Matince J. B. dne 19. března*²⁷⁸ od Josefa V. Breišla nebo *P. Jos. Maršálkovi na horách ratiborských*²⁷⁹ autora Václava Jaromíra Picka a dále ve skladbách koncipovaných jako zápis do památníku (srov. například J. H. Tichý: *M. P-vě do knihy památní: „K lístkům daným na památku tobě / můj i připoj psaný srdečně; / a až žítí budeš výtečně, / přečti jej a zpomeneš hned sobě, / že kdo vlídný jest a bohabojný / všude najde přátel počet hojný.“*)²⁸⁰ Drobná skladba Josefa Šuldovského *K jmenovinám Marinčiným*, publikovaná v *České včele* 29. 11. 1836, která reaguje na aktuální mariánský svátek 21. listopadu, výslovně nepojmenovává určitou osobu, a není tedy vyloučeno, že měla oslovit širší okruh adresátek téhož jména.²⁸¹

Osobní gratulace připouštěly různé nuance, s vážností proslovený výraz úcty střídal lehčí až žertovný tón. Prvnímu jmenovanému typu odpovídá například přání *Vysoce ctěné vlastenkyni paní Josefě Kl** dne 19. března 1838* od J. Šuldovského: *„V útrokách co srdce kryje, / při dnešní vše slavnosti / v přání citem vřelým vije, / v přání plné vroucnosti. / Tolik ať k Vám – to mé přání – / blaženosti vždy se sklání, / jakovou já pocítím, / slout-li Vaším synem smím.“*²⁸² Patos bývá v básních, jež mají zachytit city k blízkému člověku, provázen sentimentem, jako v *Přání sirotka ke dni 19. března. (J. H.....ovi.)*, podepsaném šifrou F. T...ovský: *„Jest-li komu, mně zajisté / pramen teče slasti čisté / sluncem dnešním ze všech ran, / teče do – zlěčených ran. // A ten lékař, daný nebem, / vy*

rozum dospělý, / to ať Tobě Tvorce udělí, / jehož stále duše moje vzývá. // Jak jsi začal péčí z nebe vzatou, / v církvi pracuj k dobru svěřených; / práci však ať šťastně přečkáš svatou, / bych Tě, majícího Simeona léta, / símě kvítků Tebou sázených / viděl sbírat šedivého kmeta.“ *Česká včela* 2, 1835, č. 38, s. 300–301.

²⁷⁷ Tichý mu věnoval např. také báseň K odchodu od svého (p. t.) pana faráře Václava Alex. Pohana z Poříče do Benešova (Dne 9. unora 1837), otištěnou 4. dubna 1837 v *České včele*.

²⁷⁸ *Česká včela* 8, 1841, č. 23, s. 89.

²⁷⁹ *Česká včela* 8, 1841, č. 24, s. 93.

²⁸⁰ *Česká včela* 5, 1838, č. 5, s. 33.

²⁸¹ *„Tam když na východu slunce září, / otvírajíc k jmenovinám den, / s jasnou vzdechne věrný jinoch tváří: / „Jitro milé! nebud' její sen; / vůkol lůžka sej jí vonné kvítí, / ať jí vůně vane příjemně, / a mně milost její mile svítí; – / rci jí pozdravení ode mne!“* ŠULDOVSKÝ, J.: *K jmenovinám Marinčiným*. *Česká včela* 3, 1836, č. 48, s. 383.

²⁸² *Česká včela* 5, 1838, č. 11, s. 81.

*jste! – Vy, jenž chlebem / daříc sirotečka svým, / druhým rodičem jste mým! // Malý, slabý, v prvním kvěť – / sám a sám já stanul v světě –; / vaše tu mne rameno / zchytlo, a vše zmlazeno.*²⁸³

Uctivý, avšak současně lehký tón má *Přání archaeologické. Přednešeno p. Em. Petříkovi, inspektoru páteckému*, podepsané šifrou B. J., v němž mimo jiné zazní verše: „*Prodluž Bůh Váš zásluh-plný věk, / aby pozdní ještě potomek / s úctou zřel na Vaši Milost / jak na vzácnou starobylost. // Dlouho nenarod' se umělec, jenž by za cíl měl a za konec, / se slzami na svém líci / pro Vás tvořit popelnici.*“²⁸⁴ Působení osobnosti ve veřejném životě však vůbec nevylučuje možnost, že text, který je jí věnován, si ponechá privátní charakter, bez zmínek o profesních záležitostech a společenských aktivitách oslavence. Tímto způsobem koncipoval své svatební přání Janu Erazimu Vocelovi, činnému ve vědě i umění, Petr Miloslav Veselský: „*K Tvůrci se obrací veškeré zraky / s prosbou, by odstranil všeliké mraky, / oblažil radostí života doby, / v početí umořil všeliké zloby, / vás by vždy milostně pojila páska: / Věrnost a láska!*“²⁸⁵

Na předělu neformálního osobního sdělení a oficiálního textu stály skladby, které vyslovovaly společné přání určité skupiny gratulantů jednotlivci ze svého středu. *Česká včela* v tomto případě poskytla prostor tvorbě typické pro letákové tisky vydávané vlastním nákladem, reprezentující v předchozích desetiletích určitý typ daru či obětiny. V časopise je tato tvorba vyhrazena osobám s pedagogickým či kněžským působením, jako například báseň *Cit vděčnosti vysoce váženému a veleučenému pánu, pánu Václavovi K. Klicperovi, cís. král profesoru humanitních tříd, projevený od jeho žáků, z královéhradeckého gymnasium vystupujících, dne 3. srpna 1842*, podepsaná Marek Mokrovinský,²⁸⁶ nebo

²⁸³ *Česká včela* 9, 1842, č. 21, s. 81.

²⁸⁴ „*Známo mi o Vaší Milosti, / že jste přítel starožitnosti; / na to chci dnes ohled bráti, / když Vám budu k svátku přát. // Dejte Vám ten, jenž odměňuje cnost, / staré zdraví, starou veselost / a ty staré časy zlaté, / na něž nejradč zpomínáte.*“ *Česká včela* 14, 1847, č. 41, s. 161.

²⁸⁵ Ke sňatku blahorodého pána J. E. Vocela se slečnou B. J. Štětkovou na Horách Kutných dne 12. listopadu 1843. *Česká včela* 10, 1843, č. 92, s. 365.

²⁸⁶ „*...kdož v outlé myslí jinošstva / českého lásku k vlasti ne v plápoly rozněcuje // bouřné, než ve světlo tiché, jenžto předesudků / ztrávilš mhu, zdejší mu cíl / zjasňuje též povinnost? // Přírody ač vlnadné tvory, mrtvé však to duševně, vlastního ze zřídla kdože / čerpaje, obživuje // jiskrou Pleridek nebeskou i Promethea takto / předčí? Ty, Tys to, vlast jehož, / slzy radosti roníc, // svým vděčným zve synem.*“ *Česká včela* 9, 1842, č. 69, s. 273.

anonymní skladba J. Jungmannovi k jmeninám od „vděčných žáků gymnasiálních 1843“²⁸⁷ apod.

Kontaktní a komunikační funkce příležitostné poezie, která vrchol svého působení zaznamenala v časopisech dvacátých let 19. století, pokračuje v *České včele* například v tvorbě Karla Marii Drahotína Villaniho. Báseň *Odpověď na dopis přítele svého* formou osobního sdělení zaznamenává autorův přístup k vlastní tvorbě: „Nech mne bratře s svou žádostí / česky pro tě – pro vlast psát; / neb já látky, ni vtipnosti / nemám, básníkem se stát. [...] Mám-li lidské ohavnosti, / či nebeské, krásné ctnosti, / či přítele nevěrnost, / nebo vlastní obraznost / na ten papír hoditi? // Aneb mám-li směle krásti, / a tak k hanbě svoji vlasti / z cizích plodův loviti? / O! to nechci, a příčinou / tou nebudu potud psát, / až se z hlavy mé vyvinou / plody vlastní – potom rád!“²⁸⁸

Obecně lze konstatovat, že ve třicátých a čtyřicátých letech nezaznamenal vývoj příležitostné poezie výraznější posun, který by zásadně pozměnil tvar a fungování tohoto odvětví básnictví. Proměny měly spíše charakter zesílení či oslabení určitého rysu, vycházejícího z převládající inklinace příležitostných skladeb v daném období. V situaci, kdy byla tato tvorba již převážně záležitostí periodických tiskovin, dokládá kromě výše zmíněných *Květů* také *Česká včela* fakt, že největší důraz byl kladen na aktuálnost publikovaných skladeb. Otištění oslavné básně proto dělilo od data konání popisované události často jen několik dnů.

Dne 27. listopadu 1838 bylo uveřejněno *Uvítání vysoce osvíceného nejdůstojnějšího pána pana Josefa Nováka, arcibiskupa zárenského, v Jindřichově Hradci*.²⁸⁹ Poznámka pod čarou, kterou opatřil autor básně Jan Tomáš Nováček a datoval ji 17. října 1838, zachycuje vznik i předchozí slavnostní vydání textu: „Minulý týden navštívil vysoce osvícený a nejdůstojnější pan arcibiskup zárenský

²⁸⁷ „Zdráv bud' bdělý Umek pěstíteli, / Tys ve chrámu vlasti první kněz, / zdráv bud' chloubou naše, zdráv přáteli! / Tebe slaví dnešního dne ples. – / V bájích ještě spaly naše Muzy, / národ zničen byl i jeho čest, / v zkříšení se rozpáčili druzí, / Tys je zbudi! to Tvá Sláva jest!“ an.: City vděčnosti a lásky k jmeninám blahorodého a vysoce učeného pána pana Josefa Jungmanna [...] vděčných žáků gymnasiálních 1843. *Česká včela* 10, 1843, č. 25, s. 97.

²⁸⁸ *Česká včela* 6, 1839, č. 105, s. 417.

²⁸⁹ *Česká včela* 5, 1838, č. 48, s. 377–378.

v Dalmacii, Josef Novák, svého přítele a někdejšího spoluprofesora budějovického a bohosloveckého ustavu, nynějšího pana probošta, arcikněze a vikáře jindřicho-hradeckého Vojtěcha Juhna. Potěšitelná to udalost! nejvyšší důstojnost nezrušila předešlou lásku přátelskou. Při té příležitosti byla panu arcibiskupovi přítomná báseň, krásná práce Landfraso vské knihtiskárny, podána.²⁹⁰ Dokonce ani časový odstup v řádu týdnů nelze považovat za výrazné zdržení v porovnání s dřívější praxí, kdy se v časopisech objevovaly ohlasy událostí dávno minulých.²⁹¹ Báseň *Na Karla. Ku slavnosti zasvěcení řetězového mostu v Praze, dne 4. listopadu 1841* (autor L. Wiršinga) byla otištěna 30. listopadu 1841;²⁹² dne 3. 12. 1841 se k události vrátila ještě skladba *Nový řetězový most pražský. Poděkování Jeho Excellenci nejvyššímu purkrabí Karlovi hraběti Chotkovi z Chotkova a Vojnína, atd. atd. atd.*, podepsaná pouze příjmením Berger.²⁹³

Časovou básní, která v závěru třicátých let získala v České včele pevné místo, byla novoročenka. Skladba *Česká včela k Čechovi o Novém roce* od V. J. Pícky, otištěná 1. ledna 1839, rekapituluje činnost časopisu a užívá při tom příznačně metaforu včely: „*Po šestnácti krajích českých, / na lučinách městských, veských / sbírám s velkou ochotností / hojných pro sebe sladkostí [...] Ráda vážím cestu sobě, / bych poskytla medu tobě.*“²⁹⁴ Obdobný postup volí J. V. Havlíček v novoročenke publikované 3. 1. 1840 s názvem *Čtenářům České včely k Novému roku 1840*: „*Z kalicha těch kvítků jen / laskavým čtenářům čistého, / buďsi hořkého, buď sladkého / nápoj vezdy naměřen. / Sedmý rok již v rozmarném*

²⁹⁰ Jiný způsob, jakým se příležitostně básně mohly dostat na stránky časopisu, představuje skladba M. Štembery City vděčnosti, oddanosti a lásky, projevené na den slavnosti stříbrné svatby nejosvícenějších manžel Karla Egona knížete z Fürstenbergů atd. atd. a Amalie kněžny z Fürstenbergů atd. v Krušovicích dne 19. dubna 1843, od věrných služebníků a poddaných. V poznámce pod čarou se uvádí: „*Toho samého dne nesla mě cesta přes Krušovice (v Rakovnicku), an se právě v zámecké kapli služby Boží konaly; po skončených službách Božích se tato píseň, kterouž pan Jan Stach do hudby zdařile uvedl, zpívala. Vlastenecký výjev mě radostně překvapil, a já myslím se mnohému zavděčiti, když tuto píseň zde veřejně podávám. L.*“ *Česká včela* 10, 1843, č. 47, s. 185–186.

²⁹¹ Srov. zde s. 70–72.

²⁹² *Česká včela* 8, 1841, č. 96, s. 381–382.

²⁹³ „*Dobrotivý pane, drahý! / Jaké díky za tu lásku? / Růžnou tuto přijmi pásku. / Drahý pane! jaké díky / za štedrotu, lásku, snahu, / Tvou žes tak ozdobil Prahu?*“ Berger, [?]: *Nový řetězový most pražský. Poděkování Jeho Excellenci nejvyššímu purkrabí Karlovi hraběti Chotkovi z Chotkova a Vojnína, atd. atd. atd.* *Česká včela* 8, 1841, č. 97, s. 385.

²⁹⁴ PÍCKA, V. J.: *Česká včela k Čechovi o Novém roce.* *Česká včela* 6, 1839, č. 1, s. 1.

*bzučení / zdárným synům a dcerám hodným / u věrného v otčinách
prodlení / sladí trpké doby šeptem svým.*²⁹⁵ Na Nový rok 1841 vyšel sonet *Na
Českou včelu k Novému roku 1. ledna 1841* od J. H. Tichého,²⁹⁶ 4. ledna 1842
přinesl časopis Bergerovu báseň *Včela* s podtitulem *Novoroční přivítání*.²⁹⁷
Společenskou glosou byla novoročenka z 3. ledna 1843, nazvaná *K Novému roku
1843. Krásnému pohlaví: „Smíme nyní pověditi: / ,Styděla se krásná pleť / řečí
českou promluvit,‘ – / co jest arcit’ jinak ted’ – // Ta tam doba! přešly časy – /
věnujmež jim trudu vzdech; / líbě znějí sester hlasy, / k Češce se ted’ vine Čech.*²⁹⁸

3.2 Příležitostná poezie jako odraz vlastenecké ideologie a měšťanské morálky

Třicátá a čtyřicátá léta 19. století představují v české literární historii období, kdy byla novočeská poezie již v zásadě konstituována. Jazyková problematika, v úvodní etapě obrození vystupující jako nutná a zároveň nejistá volba mezi češtinou a jazyky vyspělejších literatur a později zdůrazněná jednoznačným programem Jungmannovy generace, byla v základních obrysech vyřešena. Uzavíralo se tak období, kdy básnická tvorba měla za úkol doložit konkrétními pokusy správnost a oprávněnost jazykové koncepce a kdy literární dílo bylo předurčeno především k plnění úkolů výchovných, vzdělávacích (osvětových) i jazykově a vlastenecky agitačních.

Význam básnického díla se přestal měřit jeho jazykovou podobou a jeho schopností naplnit požadovaný žánrový a metrický ideál. Současně rostl důraz na individualitu autora, originalitu díla v moderním smyslu slova a jeho uměleckou hodnotu. V poezii docházelo k postupnému opouštění klasicistních norem vycházejících z antických vzorů, ačkoli užití národního jazyka stejně jako úsilí o obsahové i formální naplnění zvoleného žánru, včetně volby metrického základu veršovaného textu, v sobě nadále nesly zásadní význam dalece přesahující výlučně literární oblast. Podobu díla začíná určovat na jedné straně romantismus,

²⁹⁵ HAVLÍČEK, J. V.: Čtenářům České včely k Novému roku 1840. *Česká včela* 7, 1840, č. 1, s. 1.

²⁹⁶ TICHÝ, J.: Na Českou včelu k Novému roku. *Česká včela* 8, 1841, č. 1, s. 1.

²⁹⁷ BERGER, [?]: Včela. Novoroční přivítání. *Česká včela* 9, 1842, č. 1, s. 1.

²⁹⁸ VILLANI, K. M. D.: K Novému roku 1843. Krásnému pohlaví. *Česká včela* 10, 1843, č. 1, s. 1.

ať už příklonem k zásadnější úloze tvůrčího subjektu, nebo inspirací v lidové slovesnosti, na straně druhé zesiluje vliv ideově protichůdného *biedermeieru*, projevující se inklinováním díla k „ušlechtilé zábavě“,²⁹⁹ jež propojila výchovu a poučení. Svá díla stále ještě tvořili a publikovali příslušníci jungmannovského okruhu, ale současně s nimi i mladší autoři nastupující generace.

Příležitostné básnictví se za této situace stále viditelněji rozcházelo s dobovým kánonem básnické tvorby a směřovalo k verbálně vyjádřené společenské zvyklosti. Krátce před polovinou století vykazovaly příležitostné básně značnou ustálenost ve volbě tématu i sklon k ustálenému způsobu vyjadřování. Víceméně uzavřený, neměnný soubor námětů zahrnoval skladby k narozeninám a jmeninám, smuteční básně při úmrtí (případně jeho výročí), oslavu korunovace nebo uvedení do úřadu, verše určené ke slavnosti (městské i školní), k uvítání návštěvy či rozloučení před cestou, texty děkovné, do památníku, při uzdravení, a konečně novoročenky a řídce zastoupené veršované vzkazy příteli nebo gratulace novomanželům.

Důraz byl kladen na požadovaný, očekávatelný obsah, a stejně tak na závazný způsob jeho podání. Skladba výrazových prostředků již evidentně podléhala určitým zvyklostem a především u oficialit, které v příležitostné tvorbě třicátých a čtyřicátých let převažovaly, ústila ve frázovitost až manýru. Vztah autora k adresátovi byl vyjádřen jako zřejmá podřízenost ve smyslu společenském, v rámci církevní hierarchie nebo školského systému apod. Za původce textů jsou často kolektivně označeni studenti, poddaní, věřící či ctitelé, případně se konkrétní básník s touto skupinou jasně identifikuje, hovoří jako její zástupce,³⁰⁰ avšak může se stavět i do role mluvčího celého národa.³⁰¹

²⁹⁹ JANÁČKOVÁ, J.: *Romantismus – biedermeier*. In: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha 2008, s. 208.

³⁰⁰ „*Já však sám se neraduji, / raduješ se, kdo Vás zná; / já jen svůj cit připojuji / k lásce, jež Vám plápolá.*“ KYNSKÝ, D. F. [šifra D. K.]: Slova vděčnosti a přátelství. Na den 10. června, narození p. p. Václava Hlavy. *Česká včela* 10, 1843, č. 54, s. 213.

³⁰¹ „*Tedy chvála ať na větrů křídle / dnes pronikne vlastní veškerou. / Po horách i v nízkém Čechů sídle / ať se zvuky její odezvou; / celou vlastní probud' se cit vřelý: / ‚Zdráv buď Chotek!‘ plesej národ celý.*“ PICHL, J. B.: Píseň slávy Jeho Excellencí vysoce urozenému pánu, panu Karlovi Chotkovi, hraběti z Chotkova a Vojnína [...] obcí pražskou za příležitosti Jeho slavných jmenovin a otevření mostu řetězového v Praze dne 4. listopadu 1841 vděčně obětována. *Česká včela* 8, 1841, č. 91, s. 362.

V nadpisech básní se v různých variantách opakují slova či sousloví typu „city vděčnosti (a lásky)“, „výlev citů“, „citové lásky“, „slova lásky (největší úcty / vděčnosti a přátelství)“, která nejenže přesně definují žánr příležitostné poezie, ale zároveň naznačují relaci básníka a osobnosti, jíž je skladba určena. Oslovení této osobnosti vyznívá buď neutrálně, v rámci běžné společenské konvence, například slovy „drahý pane“ pro Maxmiliána knížete z Fürstenbergu,³⁰² „velectěný pane“ pro Václava Hlavu³⁰³ nebo šlechtickým titulem „drahý kníže“, „kníže ctěný“ v básni pro Karla knížete ze Schwarzenbergu.³⁰⁴ Se zesíleným důrazem na výjimečné postavení oslavence vůči gratulantům volí básník pojmenování „Otec drahý“ v přání Janu Ottovi, gymnaziálnímu profesoru, od jeho žáků,³⁰⁵ oslovení „drahý Mistře“ pro J. S. Presla od jeho ctitelů³⁰⁶ či „chloubu naše“ pro J. Jungmanna.³⁰⁷ Epiteta „Slunce“ a „Jasná hvězda“ doprovázejí jméno strahovského opata Jeronýma Josefa Zeidlera.³⁰⁸ Bližší, osobní vztah proniká do titulování jen zřídka: J. Palkoviče autor oslovuje „drahý kmete“.³⁰⁹

Výraz úcty k oslavenci kromě oslovení ovlivňuje celou stavbu básně a projevuje se v užívání víceméně ustáleného okruhu motivů, které častým opakováním vytvářejí konvenční motivický repertoár blahopřejné poezie. Často užívanou metaforou je obraz lidskou rukou vzdělané, kultivované přírody jako paralely životního díla. Obliba tohoto přirovnání spočívá kromě nabízející se věcné souvislosti také v dobové náklonnosti k „úpravné, obdělávané krajině“, kterou

³⁰² KOUBEK, J. P.: K rozeninám Jeho Osvícenosti, vysoce urozeného pána, pana Maxmil. knížete z Fürstenberga, velkovévodského bádenského rytmistra v pluku dragonů Jeho král. Výsosti velkovévody panujícího atd. atd. *Květy* 10, 1843, č. 34, s. 133.

³⁰³ KYNSKÝ, D. F. [šifra D. K.]: Slova vděčnosti a přátelství. Na den 10. června, narození p. p. Václava Hlavy. *Česká včela* 10, 1843, č. 54, s. 213.

³⁰⁴ an.: Ke jmeninám J. Osvícenosti, vys. uroz. pána, pana Karla knížete ze Šwarzenberka. Od J. O. poddaných panství vorlického. *Květy* 10, 1843, č. 104, s. 417.

³⁰⁵ an.: City vděčnosti k slavným jmeninám velectihodného pána pana Jana Otta, c. kr. profesora gramatikálních tříd na staroměstském gymnasiu v Praze. *Česká včela* 9, 1842, č. 48, s. 189.

³⁰⁶ an.: Ke jmeninám Jana Svatopluka Presla, věnováno od jeho ctitelů. *Česká včela* 14, 1847, č. 104, s. 413.

³⁰⁷ an.: City vděčnosti a lásky k jmeninám blahorodého a vysoce učeného pána pana Josefa Jungmanna [...] vděčných žáků gymnasiálních 1843. *Česká včela* 10, 1843, č. 25, s. 97.

³⁰⁸ TUPÝ, K. E.: Slova lásky. K jmeninám veledůstojného a vysoce učeného pána pana Jeronýma Jos. Zeidlera, opata strahovského a preláta Země české. *Květy* 4, 1837, č. 40, s. 313–314.

³⁰⁹ FURCH, V.: Velkomožnému, důstojnému pánu panu Jiřímu Palkovičovi, veřejnému profesoru řeči a literatury českoslovanské na ústavu břetislavském, na den jeho jmenovin Moravané. *Květy* 8, 1841, č. 17, s. 129.

Vojtěch Jiráť vyzdvihl jako jeden z charakteristických rysů *biedermeieru*.³¹⁰ Mnohoznačnost téhož motivu je umožněna synkretickou povahou *biedermeieru*, jenž různorodé vlivy a směry slučuje „*ne estetickým programem, nýbrž náladou a kulturou doby*“.³¹¹

Oslavovanému jedinci se zpravidla připisuje role pěstitele a výsledky tohoto působení, spočívajícího v péči a trpělivosti, jsou analogií ke květům nebo k plodům. Tento motiv se typicky váže k osobnostem s pedagogickou působností; objevuje se např. v přání k jmeninám Jiřího Palkoviče: „*U velikém živlů boji / vnadný kvítek, rukou Tvoji / pěstovaný, zdárně kvete*“,³¹² kde je „*kvítkem*“ míněna „*láska k vlasti*“. Pěstování jako metafora pro výchovu a vzdělávání se stává základním stavebním prvkem básně věnované Josefu Jungmannovi: „*Věrný zahradník byls Uměn říše, / pěstila strom mnohý ruka Tvá, / kterýž své haluze pne do výše / a teď květ a vůni rozsílá. / Jeho šumot jméno žehná Tvoje, / splnit se mu sladký jara sen; / plodem bude krásnit větve svoje / v tento slavný pěstiteli den!*“³¹³

Také v malířství a užitém umění se projevuje záliba v úpravně aranžovaných květinových a rostlinných motivech, příklon ke kultivované, mírné přírodě má zase vliv na krajinotvorbu a parkovou úpravu městských prostranství i šlechtických sídel.³¹⁴ V literatuře však navíc souzní s dobovou symbolikou květin v rámci hodnotového systému utvářející se národní společnosti. Specifika květomluvy v obrozenské literatuře i související představu vlasti a národní literatury jako zahrady, tedy „*uzavřeného mikrokosmu pěstovaných hodnot*“, podrobil detailnímu rozboru V. Macura.³¹⁵

³¹⁰ JIRÁT, V.: Český a německý *biedermeier*. In: *Portréty a studie*. Praha 1978, s. 546.

³¹¹ JIRÁT, V.: Lyrika českého obrození. In: *Portréty a studie*. Praha 1978, s. 29.

³¹² FURCH, V.: Velkomožnému, důstojnému panu panu Jiřímu Palkovičovi, veřejnému profesoru řeči a literatury československé na ústavu břeťislavském, na den jeho jmenovin Moravané. *Květy* 8, 1841, č. 17, s. 129.

³¹³ an.: City vděčnosti a lásky k jmeninám blahorodého a vysoce učeného pána pana Josefa Jungmanna [...] vděčných žáků gymnasiálních 1843. *Česká včela* 10, 1843, č. 25, s. 97.

³¹⁴ RAK, J. – VLNAS, V.: Libosad českého *biedermeieru*. In: VONDRÁČEK, R. (ed.): *Biedermeier. Umění a kultura v českých zemích 1814–1848*. Praha 2008, s. 41.

³¹⁵ MACURA, V.: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany 1995, s. 28 a související.

V příležitostných verších k životním jubileím vytvářejí obrazy z rostlinné říše nejen vhodnou analogii k vědeckému, kulturnímu a vzdělávacímu působení konkrétních osobností; prostřednictvím těchto motivů je příležitostná tvorba provázána s lyrikou českého národního obrození, a dokonce se stěžejními principy fungování české literatury daného období jako celku. V jiném oblíbeném motivu veršovaných gratulací, v pletení věnců oslavenci (případně sypání kvítí na cestu), lze rovněž spatřovat biedermeierovskou zálibu v květinových aranžmá.³¹⁶

Rostlinné a květinové motivy tvoří součást celkového obrazu, jaký ve třicátých a čtyřicátých letech příležitostná poezie, především v oblasti blahopřejné tvorby, poskytuje. Poselství gratulací spočívá ve zdůraznění vlastností a ideálů vycházejících z hodnotové soustavy biedermeieru. Pozitivní význam mají pojmy klid, mír nebo tiché štěstí, protiklad k nim tvoří bouře v širším významu slova. V přání *Ku jmeninám Jeho Velebnosti pánu panu Hynkovi Čáslavskému, (p. t.) velezasloužilému děkanovi benešovskému* vyslovil toto směřování k ideálu poklidného štěstí J. H. Tichý: „*Jako potok doly májovými, / jichž nivy každá bouře mine, / tichounce se mezi sady vine, / pestrým kvítím hojně prosetými; // tak ať Tobě mezi upřímnými, / jejichž láska ne tak lehce hyne, / tvého žití pramen tiše plyne / k moři slastí břehy radostnými.*“³¹⁷ S vyjádřením zbožnosti a obvyklou formou modlitby propojil svou gratulaci *K jmeninám slovutného a vysoce učeného pána, pana Josefa Jungmanna [...] dne 19. března 1846 A. S. Krása*: „*Nechť nižádná bouř osudu zlého / nerozvlní klidnost oka Tvého [...] Ty pak, mocný na výsostech Pane, / oč prosíme, nech ať též se stane – / Dej mu v tichém, míruplném štěstí / ještě dlouhý, blahý život vésti.*“³¹⁸

V převaze idylických obrazů tvoří výjimku báseň *Věž plzenská bleskem ztrávená dne 6. unora 1835* s podtitulem *Báseň složená od profesora Vojtěcha Sedláčka, a v plzenském divadle dne 22. unora b. r. deklamovaná od p. Böcka,*³¹⁹ která svým tématem i pojetím působí anachronicky a podobně jako některé skladby z let

³¹⁶ VĚTVIČKA, V.: Jak poznamenalo období mezi léty 1815–1848 (případně 1820–1845) botaniku sensu latissimo. In: LORENZOVA, H. – PETRASOVA, T. (eds.): *Biedermeier v českých zemích*. Praha 2004, s. 146.

³¹⁷ „...se vší uctivostí podal dne 31. července 1841 Josef Tichý“; *Česká včela* 8, 1841, č. 71, s. 281.

³¹⁸ *Květy* 13, 1846, č. 33, s. 129.

³¹⁹ *Česká včela* 2, 1835, č. 8, s. 63–64.

dvacátých odkazuje k humanistické literární tradici lokálně zaměřených básní o přírodních pohromách i ke kramářské písni, orientované na zpravodajství o zločinech či katastrofických událostech.³²⁰ Ve shodě s tvorbou humanistickou zachycuje Sedláčkova báseň požár plzeňské věže dílem jako boží zásah („*Však kam ruka Páně sáhla, / rozpadlo se dílo v zříceniny*“), nikoli však pomstu – a vzápětí i pomoc nachází u božské prozřetelnosti („*V tom pak ruka boží kyne, / oheň svou se hmotou dusí*“). Do dění však zapojuje také lidské zachránce („*Smělost vojska srdnatého, / snažnost věrných měštěninů, / zachovaly sobě města svého / a chrám svatý Hospodinu.*“)³²¹ a uzavírá se výzvou k básníkovým současníkům, před nimiž stojí úkol obnovit stavbu poničenou požárem („*Předkové co způsobili, / to vy také vykonáte: / oni velcí muži byli, / i vy jim se vyrovnáte.*“).³²² Na dramatickém, barvitém popisu události se podílel jak nedávný silný zážitek autora (mezi požárem a napsáním básně uplynuly zhruba dva týdny), tak velmi pravděpodobně i předpoklad, že skladba bude veřejně přednášena před širším plénem – k tomu ostatně směřuje i zmíněný „agitační“ závěr.

V oblasti veršovaných gratulací spěje časopisecká praxe třicátých a čtyřicátých let k pozvolnému a přirozenému završení stavu, k němuž autoři i vydavatelé směřovali již dříve: distribuce blahopřejných básní se začíná viditelně dělit na sféru soukromou a veřejnou. V předchozích desetiletích patřil otevřený a zároveň prestižní prostor časopisů a almanachů převážně takovým básním pro přátele a příbuzné, jejichž adresát byl z různých důvodů, které se častěji navzájem prolínaly, veřejně známou osobou: působil jako vlastenecky a zvláště literárně činná osobnost, jako duchovní, učenec nebo pedagog, byl mecenášem nebo propagátorem české literatury a vědy apod. Básně, přirozeným způsobem slučující soukromé sdělení s poukazem na veřejné působení oslavence, se za tohoto stavu v časopisech objevovaly souběžně s texty výlučně osobního a rodinného charakteru.³²³ Na formální sféru zacílená tvorba však s blížící se polovinou století získávala stále silnější zastoupení, zatímco básně svou povahou privátní, rodinné

³²⁰ Srov. s. 93; J. S. Rettig: *Popsání ohně v městečku Kyšperku dne 3. května 1824.*

³²¹ *Česká včela* 2, 1835, č. 8, s. 63.

³²² Tamtéž, s. 64.

³²³ V roce 1813 otiskly *Prvotiny pěkných umění* například báseň *K jmenovinám své paní matere od synáčka*, podepsanou šifrou V. F.

a přátelské, působily v kontextu oslavných skladeb na mocnáře, literáty a mecenáše již poněkud nepatříčně.

Z beletristicky koncipovaných listů sice nebyly zcela vyloučeny, příčinou řidšího zastoupení textů, které inklinovaly více k privátnímu sdělení nebo naopak k neadresnému a příliš obecnému vyznění, mohl být důraz na mimoliterární úkoly příležitostných básní v rámci dobové publicistiky. Jednoznačnou převahu zde nabývají texty věnované konkrétním osobnostem, jejichž pozice je v poměru k okolí vždy něčím výjimečná, je mu různými způsoby nadřazená, aniž by obsahovaly dříve obvyklou přátelskou rovinu básnického monologu. V celé oblasti příležitostné tvorby vykazují právě tyto poněkud strojené skladby největší napětí mezi tvůrčím činem usilujícím o originalitu a úmyslným či bezděčným sklonem k přejímání dobově etablovaných postupů.

Ustálila se také role, kterou příležitostná poezie v rámci periodik zastávala. Popisnost a doslovnost mnohých aktuálních básní, které – jakkoli ornamentálním způsobem – podávaly zprávu o aktuální společenské nebo politické události, posouvala tyto texty v rámci dobového tisku do oblasti umělecké publicistiky. V závislosti na tématu suplovaly příležitostné skladby žánr literární glosy či kritiky, ale také medailonu k jubileu, nekrologu ad.

Báseň k svátku, veřejné slavnosti nebo výročí nejednou plnila úlohu veršovaného úvodníku čísla – její podstatou bylo určitý děj nejen oslavit, ale také o něm v základních obrysech informovat, připomenout jej čtenářům. Sdělnou funkci příležitostné poezie dokládá například dvojí otištění gratulace F. M. Klácela k padesátinám preláta augustiniánského kláštera v Brně Cyrila Františka Nappa (nar. 6. října 1792).³²⁴ Identický text se objevil téměř současně jak v *Květech* (19. 10. 1842), tak v *České včele* (4. 11. 1842), v obou případech na titulním listu, aby čtenáře informoval o nedávno proběhlém jubileu. Umělecká hodnota Klácelovy

³²⁴ KLÁCEL, F. M.: Vysoce důstojnému, blahorodnému pánu, panu Cyrillovi Františkovi Nappovi, rytíři císař. kr. rakouského Leopoldova řádu, opatu a prelátu augustiniánského kláštera u sv. Tomáše na Starém Brně a t. d. na slavnost padesátého dne narození 5tého října 1842. *Květy* 9, 1842, č. 83, s. 327 a *Česká včela* 9, 1842, č. 88, s. 349.

básně, v dobovém kontextu nijak výjimečné, sama o sobě jistě nebyla důvodem k opakovanému publikování textu.

Svou formou se veršované gratulace pokoušely naplnit dobovou představu o veřejném slavnostním proslovu, který byl nedílnou součástí národní slavnosti, ať už se vázala k jakémukoli prostředí či události. Tradičně v případě školních ceremonií, jež předpokládaly kolektivní vystoupení gratulantů, mohly příležitostně básně vyvolávat představu písně, nebo dokonce sborového zpěvu s odlišenými jednotlivými party; nápěv, pokud vůbec existoval, nemusel být součástí publikované skladby. Reálným předobrazem těchto básní byla divadelní představení nebo výstupy ochotníků a školní mládeže, jaké se odehrávaly v rámci lokálních nebo školních slavností, například u příležitosti narozenin císaře, školní inspekce a zkoušek apod.

S titulem *Slavnost narozenin nejmilostivějšího zeměpána Ferdinanda V. v královském krajském městě Berouně*³²⁵ otiskla *Česká včela* v roce 1842 zprávu o provozovaném divadelním kusu, včetně citace textu, v němž zahradník rozmlouvá s bohyní Flórou – Květenou a který je založen na metafoře panovníka jako vzácné květiny.³²⁶ Podobu dramatického výstupu několika postav s vlasteneckou symbolikou, doplněného sborovým partem, dal svému *Přání nejjasnějšímu císaři a králi...* arcivévoda František Karel. Nechal v něm vystoupit Čecha, Lecha, sv. Víta, Vlast, Slávu a řadu dalších alegorických postav a božstev: Uměnu, Živěnu, Vděčnost, Lásku aj.³²⁷

³²⁵ an.: Slavnost narozenin nejmilostivějšího zeměpána Ferdinanda V. v královském krajském městě Berouně. *Česká včela* 9, 1842, č. 39 a č. 40, s. 155 a 158.

³²⁶ „Zahradník. Která jest to? Rci, bohyně kvítí, / která krásná ze všech jirínek? / Kým bych mohl i já tu samu mítí! / Dejž mi od ní malý kořínek. // Květena. I co žádáš? Kdyť i v zemi tvojí / české květina ta vsazená, / před pět léty pro vznešenost svojí / korunou byla obdařená!“ an.: Slavnost narozenin nejmilostivějšího zeměpána Ferdinanda V. v královském krajském městě Berouně. *Česká včela* 9, 1842, č. 39, s. 155.

³²⁷ FRANTIŠEK KAREL HABSBURSKO-LOTRINSKÝ: Přání nejjasnějšímu císaři a králi, mému nejmilostivějšímu i nejlaskavějšímu pánu a panu otci. *Květy* 7, 1840, č. 32, s. 249–251. Otištěno také v almanachu Zora (1835). Citace ze s. 250: „Uměna. Nímť se šlechtí jazyk váš, / Nímť se zmáhá umění, / obě denně výš se cení. // Štěstěna. Nímť vám štěstí, blaho pochází, / Ním to, že vás miji nesnázi. // Živěna. Ním jen všeho dosti máte, / Ním vše, čeho požíváte – / chleba, zboží, statků důstatek, / všecko vaše jmění i nábytek. // Vděčnost. Slavtež všickni tento dnešní den, / nebť vši František slávy hoden!“

Intimnější podobu vykazovala přání, jež se svou stavbou blížila modlitbě. Ani tato ve třicátých a čtyřicátých letech neztrácela oblibu. Celistvou formu modlitby, v níž autor nepromlouvá k oslavenkyni, ale obrací se k Bohu, aby pro ni vyprosil přízeň a požehnání, představuje například báseň *Citové v den jmenovin Její Osvícenosti vysoce urozené paní Anny hraběnky z Harrachu a z Rohrova...* od Josefa Mirovít Krále.³²⁸ Skladba ve čtyřech strofách vzývá Boha („Pane“, „Bože“, „Hospodine“, „Otče“) a v závěru každé z nich refrénovitě opakuje jméno šlechtičny; v poslední strofě autor rozšiřuje svou prosbu na celý šlechtický rod Harrachů.³²⁹ V textech určených šlechticům jde o obvyklé zakončení, jak dokládá i anonymní báseň *Ke jmeninám J. Osvícenosti, vys. uroz. pána, pana Karla knížete ze Švarcenberka. Od J. O. poddaných panství vorlického.*³³⁰

Běžným postupem bylo v blahopřejných skladbách uvedeného období spojení modlitby s veršovanou gratulací. Forma charakteristická pro modlitbu se uplatnila zpravidla v závěrečné strofě, a to v prosbě, aby Bůh splnil oslavenci vše, co mu gratulanti přejí, nebo v prostém poručení do boží vůle;³³¹ obdobným způsobem ale prosba k Bohu vstupovala v jiných případech i do dalších částí básně, do kterékoli její strofy, včetně úvodní. Naopak výhradně na konec básně byl umístován dovětek, který byl dle četnosti výskytu i vzhledem k neměnnému začlenění v rámci kompozice tradiční součástí veršovaného přání, jakkoli zde ze současného pohledu může působit poněkud nepřipadně, až překvapivě: V souvislosti s narozeninami i jmeninami autoři připomínali nejen okolnosti a děje „pozemského“ života dotyčné osobnosti, ale překračovali hranici i k jejímu životu posmrtnému, předjímalí vlastně úmrtí oslavence.

³²⁸ KRÁL, J. M.: *Citové v den jmenovin Její Osvícenosti vysoce urozené paní Anny hraběnky z Harrachu a z Rohrova, rozené kněžny z Lobkowicz, vévodkyně z Roudnice, hvězdokřížného řádu dámě a t. d. – projevení mládeží školní na Branné. Květy 7, 1840, č. 37, s. 294.*

³²⁹ „Žehnej, Otče! s nadhvězdňého / sídla z Harrachova kmen, / by jsa s kmenem velslavného / Lobkowicze zasnouben, / ke cti, slávě jména tvého / přehojně byl zúrodněn! / Bože, žehnej velslavného / kmene z Harrachova rod!“ Tamtéž.

³³⁰ „I choť Tvoji milovanou, / i Tvou matku upřímnou, / měj vždy nebe pod ochranou, / bdíc nad Vaší rodinou, / bratry Tvé a dítky drahé, / všechny zachraň vlasti blahé!“ an.: *Ke jmeninám J. Osvícenosti, vys. uroz. pána, pana Karla knížete ze Švarcenberka. Od J. O. poddaných panství vorlického. Květy 10, 1843, č. 104, s. 417.*

³³¹ „S tímto poroučím Vás celého / do ochrany Boha starého, / on ošetřuj Vaše stáří, / ať se Vám v něm dobře daří.“ JABLONSKÝ, B. [šifra B. J.]: *Přání archaeologické. Předneseno p. Em. Petříkovi, inspektoru páteckému. Česká včela 14, 1847, č. 41, s. 161.*

V již zmíněné Klácelově básni prelátu Nappovi se upomínka na blížící se konec života dává do přímého kontrastu s trvalým Nappovým odkazem v „*nekonečné paměti*“ a „*věčném životě*“ národa.³³² V básni J. H. Tichého pro Karolínu, kněžnu z Lobkovicz, zaznívá závěrečné přání jako nutné završení a zasloužená odměna za ctnostný pozemský život.³³³ Také J. P. Koubek připomíná v poslední strofě své básně Maxmiliánovi knížeti z Fürstenbergu okamžik, kdy se setká „*s duchem*“ svého slavného praděda, Karla Egona knížete z Fürstenbergu.³³⁴ Ve zmínce o nevyhnutelném konci života, vyslovené v souvislosti s oslavou svátku, nebo dokonce dne narození, i v akcentu posmrtné blaženosti, která má čerpat z vykonaných skutků, zaznívá ve veršovaných gratulacích religiozita, opět s barokními kořeny, avšak i pokora, nevýbojné podrobení se autoritě a vyššímu řádu, jež vychází z hodnotového systému *biedermeieru*.

3.3 Smuteční básně projevem národních a slovanských idejí

Soustředění k odkazu a „posmrtnému životu“ pro národ významného jedince mělo v 19. století však ještě jiný důvod. Není náhodné, že v předbřeznové době se velkému zájmu těšily smuteční básně a že příležitostné skladby mapující úmrtí čelných osobností vlasteneckých kruhů patřily k hojně publikovaným textům v dobových časopisech. Důvod tohoto zájmu o funerální záležitosti objasňuje Jiří Rak: „*Život veřejně činného národního pracovníka – „vlastence“ – byl v 19. věku z velké části pod kontrolou veřejnosti. Svou národní příslušnost byl nucen*

³³² „*A však národ nekonečnou pamět má, / věčný život v jeho žilách plyne – / aj tak, kam živému proudu nebe kyne, / tam, vlastenče, slyne kapka Tvá. // Proto nelekej Tě šedonosný den, / ať si krev chladnější tělo již probíhá; / marně křehkost po věčnosti síhá, / a to druhé bez toho jen chvílky sen.*“ KLÁCEL, F. M.: Vysoce důstojnému, blahorodnému pánu, panu Cyrillovi Františkovi Nappovi, rytíři cí. kr. rakouského Leopoldova řádu, opatu a prelátu augustiniánského kláštera u sv. Tomáše na starém Brně a t. d. na slavnost padesátého dne narození 5tého října 1842. *Česká včela* 9, č. 88, s. 349; *Květy* 9, 1842, č. 83, s. 327.

³³³ „*Zbožné myslí, šlechetnosti zdobě, / outrpné a štědré ruce k trpícím / vzdělal Tvorce vzhledem svým vše řídícím / za odměnu rozkoš věčnou v sobě; / a tak ztvrdil, tenkrát že ještě cnost, / svět když rozkotá se, čeká blaženost. // Protož, kněžno drahá! zvuky moje / zmizí jako páry slabé počátky, / po mě lyře nebude víc památky; / a s Tvým duchem krásné cnosti Tvoje, / až již pro ně blaha nebude mít zem, / blaženějších přijme jiných rájů lem.*“ TICHÝ, J. H.: K jmenovinám Její Jasnosti vysoce urozené paní paní Karolíny kněžny z Lobkovicz, vévodkyně na Roudnici, rozené hraběnky Vrbovy z Freudenthalu, dámy z paláce a hvězdokřížového řádu a t. d. 4ho listopadu 1842. *Květy* 9, 1842, č. 91, s. 359.

³³⁴ KOUBEK, J. P.: K rozeninám Jeho Osvícenosti, vysoce urozeného pána, pana Maxmil. knížete z Fürstenberga, velkovévodského bádenského rytmistra v pluku dragonů Jeho král. Výsosti velkovévody panujícího atd. atd. *Květy* 10, 1843, č. 34, s. 133.

*projevovat chováním, oblékáním, návštěvou určitých hostinců... [...] Skutečně veřejným majetkem se pak vlastenec stával okamžikem své smrti – pohřeb, nápis na hrobě, pomník – to vše bylo zaměřeno k jedinému cíli: v osobě zesnulého symbolizovat ideální vlastenecké i národní ctnosti.*³³⁵

Ačkoli nejvýraznější zájem o manifestační pohřby vůdčích osobností spadá do druhé poloviny století, nevyhýbal se ani době starší. Zcela mimořádný ohlas vyvolala smrt Josefa Jungmanna 14. listopadu 1847. Jeho pohřeb se již neobešel bez „*vlastenecké symboliky*“.³³⁶ Tato událost se také výrazně promítla do dobového tisku, kde důležitá úloha reflektovat osobnost a skon buditele připadla právě příležitostné poezii. Havlíčkova *Česká včela* věnovala Jungmannovi 16. listopadu na titulním listu obsáhlý nekrolog spolu s výzvou k účasti na pohřbu a k vystavění pomníku – mohyly v jeho rodných Hudlicích. Dne 19. listopadu, dva dny po pohřbu, otiskla *Česká včela*, opět na titulním listu, báseň J. P. Koubka s názvem *Otcova smrt*.³³⁷ *ČČM* tuto událost zaznamenal v úvodu druhého dílu, sv. 6 ve veršované skladbě *U hrobu J. Jungmanna. 17. listopadu 1847*, podepsané šifrou V.,³³⁸ která se v třinácti pravidelných čtyřveršových strofách s citovým zaujetím ohlíží za posledním rozloučením na olšanském hřbitově.

Opakovaně se k Jungmannovu úmrtí vracely *Květy*. Smuteční oznámení otiskly pod záhlavím titulního listu 16. 11. 1847 a v následujících číslech publikovaly několik smutečních příležitostných skladeb: *Slza na hrobě Josefa Jungmanna* od Václava Hanky,³³⁹ *Ohlas želu ode Mže pro Jos. Jungmanna* od J. Pícky,³⁴⁰ Kollárův sonet *Zalkání nad smrtí Jungmannovou*³⁴¹ nebo báseň *Žalozpěv věrné Plzně nad hrobem Josefa Jungmanna*, signovanou šifrou S.³⁴²

³³⁵ RAK, J.: Pohřeb jako národní manifestace. In LORENZOVÁ, H. – PETRASOVÁ, T. (eds.): *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Praha 2001, s. 57.

³³⁶ Srov. tamtéž, s. 58.

³³⁷ KOUBEK, J. P.: *Otcova smrt*. *Česká včela* 14, 1847, č. 93, s. 369.

³³⁸ an. [šifra V.]: *U hrobu J. Jungmanna. 17. listopadu 1847*. *ČČM* 21, 1847, díl 2, sv. 6, s. [569]–571.

³³⁹ HANKA, V.: *Slza na hrobě Josefa Jungmanna*. *Květy* 14, 1847, č. 138, s. 549.

³⁴⁰ PÍCEK, V. J.: *Ohlas želu ode Mže pro Jos. Jungmanna*. *Květy* 14, 1847, č. 142, s. 565.

³⁴¹ KOLLÁR, J.: *Zalkání nad smrtí Jungmannovou*. *Květy* 14, 1847, č. 153, s. 609.

³⁴² an. [šifra S.]: *Žalozpěv věrné Plzně nad hrobem Josefa Jungmanna*. *Květy* 14, 1847, č. 144, s. 573.

Ve všech zmíněných případech jde o bezprostřední odezvu na právě probíhající události, nikoli o časově nepodmíněné rozjímání nad odchodem nebo odkazem určitého člověka. Fakultativně se na vzniku a podobě těchto básní mohl podílet blízký autorův vztah k zemřelému a v souvislosti s ním pocit osobní ztráty i niterně prožívaný smutek, přesto základním společným znakem otištěných skladeb je jejich oficialita, ráz řečnického výstupu před širším plénem. Reagují totiž na aktuální společenskou objednávku, nebo s ní alespoň počítají jako s nutným kontextem recepce díla, otištěného v daný okamžik a v daných historických souvislostech na stránkách časopisu. Lyrický subjekt v takové básni-zprávě ustupuje stranou před zobecněním a jistou formalizací výpovědi: neboť všichni čtenáři zemřelého v různé míře „znali“ a uznávali, jeho činnost měla konkrétní dopad na jejich osobní život nebo ovlivňovala jejich názory – ti všichni jsou tedy v jistém smyslu pozůstalými. Tímto způsobem je nakonec autoři smutečních básně také chápou i oslovují.

Projekce důvěrné, rodinné vazby do fungování celého společenství má své kořeny v komplexu vlasteneckých ideálů i v ustálených výrazových prostředcích vlastenecké lyriky. Výraz „vlast“ je tu synonymem slova „matka“. Pojmenování „otec“ podle V. Macury konkrétně u Josefa Jungmanna označovalo „významné nadřazení Jungmanna ostatním členům vlastenecké společnosti (bratřím a sestram), jeho umístění na stejnou hodnotovou rovinu s obecnými svátostmi typu vlast (matka)“.³⁴³ Vyzdvižení otcovské role současně rezonuje v prostředí *biedermeieru*, jemuž je rodinná sounáležitost ústředním tématem mezilidských vztahů a v němž má vztah dětí k rodičům, zejména však k otci, podobu téměř nábožné oddanosti. Postavení otce v kruhu rodiny odpovídá obecnějšímu symbolickému významu otcovství jako instituci vůdčí a ochranné. Všeobecná vážnost přiznávaná patriarchátu je konečně dobře čitelná mj. z dobových rodinných portrétů, na nichž postava otce tvoří vrchol pomyslné vztahové „pyramidy“.³⁴⁴ Otcovské atributy se v příležitostné poezii vázaly k předním

³⁴³ MACURA, V.: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany 1995, s. 88.

³⁴⁴ „Das mag im allgemeinen die Familiensituation richtig schildern, wenn auch manches *Biedermeier-Familien-porträt* ein eher mildes Bild des sozialen Zusammenhangs vermittelt. Die patriarchale Pyramide mit dem Vater als erhöhtem Mittelpunkt ist [...] gewahrt, und die Mutter

osobnostem národního života obecně. Konvenčním prostředkem však byly především v poezii věnované šlechticům, donátorům a v neposlední řadě panovníkům na habsburském trůnu.

Ve smutečních básních určených Josefu Jungmannovi tak zcela přirozeně vzniká paralela rodinné vazby, jež čerpá ze dvou zdrojů: z vlastenecké „mytologie“ a z ní vycházející rétoriky na jedné straně – a z platné společenské normy na straně druhé. Je-li Jungmann nazýván „otcem“, jeho následovníci jsou označeni jako „sirotci“.³⁴⁵ Ani v tomto případě nejde o náhodné pojmenování; motiv osiření je v poezii přinejmenším první poloviny 19. století neobyčejně nosný, v této práci mu však nemůžeme věnovat hlubší pozornost.

V souboru smutečních básní k Jungmannovu skonu se však uplatnilo také odlišné, vlastenecky a slavjanofilsky orientované schéma obrozenských textů, v němž Jungmann vystupuje v úloze syna, zatímco matkou je vlast, případně „Sláva“, synekdocha „totum pro parte“, v tomto kontextu označující širší, avšak zřetelně vymezenou skupinu stejně smýšlejících aktérů i sympatizujících vrstev vlasteneckých kruhů.³⁴⁶ Protiváhu lidské ztrátě vytváří v příležitostných básních – veršovaných nekrolozích – vědomí názorové návaznosti a odhodlání či slib rozvíjet Jungmannův odkaz. Nesmrtelnost obsažená v díle vědce a spisovatele vstupuje do jungmannovských smutečních básní metaforou sadby a plodu,³⁴⁷ tento obvyklý motiv liturgií i barokního básnictví je v obrozenských příležitostných verších hojně využíván pro naznačení závažnosti zakladatelských

schaut freundlich und ergeben unter Haube und Schläfenlocken auf den Betrachter.“ WEBER-KELLERMANN, I.: *Frauenleben in 19. Jahrhundert*. München 1998, s. 53.

³⁴⁵ „*Otče, otče, proč jsi nás opustil?! / Anděl smrti křídlem svým zašustil / nad největším srdcem Slávie; [...] Teď sirotci na Tvém hrobě klečí, / proudem slzí ránu srdce léčí, / ta však pálí – čas ji nezhojí;*“ PICEK, V. J.: Ohlas želu ode Mže pro Jos. Jungmanna. *Květy* 14, 1847, č. 142, s. 565.

³⁴⁶ „*Po ubledlé tváři slzy plynou, / slzy hořké s očí matčiných, / žalostné se z prsou vzdechy vinou / smutkem neskonalým zouzených: / Vlast úpí nad ztrátou syna svého, / nade všechny syny vznešeného, / jenž ji nade všecko miloval, / celý život svůj jí věnoval.*“ an. [šifra S.]: Žalozpěv věrně Plzně nad hrobem Josefa Jungmanna. *Květy* 14, 1847, č. 144, s. 573 nebo: „*O ty prachu! hodný, aby máter / Sláva mohly mu skopila / z Krkonošů, Uralu a Tater;*“ KOLLÁR, J.: Zalkání nad smrtí Jungmannovou. *Květy* 14, 1847, č. 153, s. 609.

³⁴⁷ „*Jungmannovi nebe jinak přeje, / viděť plody úsilnosti své: / zevšad úrodnější vláha věje, / símě pučí, raší, metá, tkve.*“ HANKA, V.: Slza na hrobě Josefa Jungmanna. *Květy* 14, 1847, č. 138, s. 549 nebo: „*Obletuj, ty vlasti strážče svatý, / národnosti Tebou strom ujatý, / posil těch, jenž strom ten pěstí dál.*“ PICEK, V. J.: Ohlas želu ode Mže pro Jos. Jungmanna. *Květy* 14, 1847, č. 142, s. 565.

počinů a souvisí s odkazem baroka, přetrvávajícím v básnictví českého biedermeieru, kterému se ve své práci o náhrobní poezii věnovala H. Lorenzová.³⁴⁸

Jako reakce na událost státního významu, jakou bylo úmrtí císaře Františka I. dne 2. března 1835, vznikaly roku 1835 pro česká periodika aktuální básně – nekrology, jež měly přirozeně slavnostní a formální vyznění. Je otázkou, nakolik zároveň odrážely reálný vztah obyvatel království k panovníkovi, po léta utvářený spontánním uctíváním a až důvěrnou náklonností, jež se projevovala mj. i v četných příležitostných skladbách.³⁴⁹ Zásadní zvrat v hodnocení Františkovy vlády nastal teprve později, v souvislosti s politickými změnami po roce 1848. Pro třicátá léta byl ovšem stále určující obraz dobrého panovníka, zobrazovaného symbolicky v rodinném kruhu. Toto zpodobnění „ztělesňovalo současně ideální společenství mnohem početnější rodiny národů mocnářství, nad jejímž blahem rovněž starostlivě bdí panovník jako její dobrý otec. Obyvatelé Rakouska mají proto jeho otcovské péči přenechat starost o veřejné dění, a za to, že se mohou věnovat svým drobným nevinným radostem, jsou zeměpánů povinováni láskou a poslušností.“³⁵⁰

Z těchto důvodů dominuje zavedenému okruhu motivů a ustálených metafor v příležitostné tvorbě „král-otec“ jako obrozenský epitheton constans. Výhradně jako „král“, „král-otec“ nebo „otec vlasti“ je František I. pojmenován ve všech zmíněných původních básních, pouze v překladu z portugalštiny se objevuje císařský titul, jež české skladby v obou významných dobových časopisech zcela

³⁴⁸ LORENZOVÁ, H.: *Hra na krásný život. Estetika v českých zemích mezi lety 1760–1860*. Praha 2005, 185–196.

³⁴⁹ K císařovým narozeninám vznikla např. tato skladba: „...každým rokem / vryl se obraz královského / Otce v prsa dětí živěji. / Vidíte je na kolenou / kolkola tu rozprostřeny? / V oku svítí slza blahosti, / páže k nebi pozdvihují, / ze srdce jim vchází jeden hlas: / ‚Zachovej nám, Hospodine! / ušetři nám otce krále! / Krví českých srdcí zakrop / kořen jeho života. / Z Jeho žití vplývá síla / v nejvěrnější Jeho lid; / a lid věrný v Něm se kochá, / stavi v Něm své spásy sloup.‘ / A ty kyneš, duchu strážný? / Pojala tě Čechů modlitba? – / Dlouho bude zelenati / Čechům habsburský (sic) ten svatý dub! / co jim blaha Přemyslovci, / a co Karel lidumilý / v zlatém věku dali, radostném: / Františkem je navráceno, / potvrzeno vděčným Čechům / spravedlivým Františkem!“ an.: Na den 12. unora. *Jindy a nyní* 5, 1833, č. 7, s. 49–50.

³⁵⁰ RAK, J. – VLNAS, V.: Libosad českého biedermeieru. In: VONDRÁČEK, R. (ed.): *Biedermeier. Umění a kultura v českých zemích 1814–1848*. Praha 2008, s. 49.

pomíjejí.³⁵¹ Signifikantní je rovněž zaměření na osobní, zejména morální vlastnosti panovníka a jejich adorace. Až na nepatrné náznaky se přitom přechází jeho účast v mezinárodní politice i válečných konfliktech, včetně napoleonských válek,³⁵² a nahrazena je povšechným obrazem císaře a krále jako ctitele a ochránitele míru. Odhlédnutí od „velkých dějin“ a příklon k obecně lidskému působení panovníka umožňuje vstoupit také jisté míře intimity, projevující se v zaznamenání jeho nemoci a posledních chvil.³⁵³

Příležitostné básně ke skonu panovníka otištěné na titulních stranách *České včely* a *Květů* tak sice uspokojují požadavek oficiálního rozloučení s reálnou historickou osobností, v zásadě však vytvářejí svůj vlastní obraz panovníka, nevybočující z ideálního pojmu vlasti a národa. Je to sentimentální podobizna, jež nese rysy blízkosti až důvěrnosti a přirozeně zapadá do „ideologického konstruktů malého národa“,³⁵⁴ jehož panovník pak není císařem a bojovníkem, ale právě oním mírumilovným královským otcem vlasti. Poetika vlasteneckého romantismu a myšlenkové i výrazové prvky *biedermeieru* jsou základními znaky těchto příležitostných skladeb a pevně je začleňují do střední, umělecky náročnější, avšak neexperimentující vrstvy poezie vrcholné fáze národního obrození.³⁵⁵

Jako ohlasy na skon císaře Františka I. uveřejnila *Česká včela* 21. dubna 1835 *Zpěvy smutku*, dva veršované oddíly autorů J. K. Chmelenského³⁵⁶ a K. A. Vinařického.³⁵⁷ Dne 2. června se časopis k události znovu vrátil desetiveršovou skladbou, jež – podle úvodního slova – byla redakci zaslána v portugalštině a současně v českém překladu. Báseň *A ultima noite de Justo – Poslední noc Spravedlivého* je anonymní, vodítkem ke zjištění autora mají být připojené tři

³⁵¹ „Na madrugada do outro dia / achouse o Imperador morto.“ – „Po půlnoci dne druhého / mrtev jest nalezen císař.“ an. [šifra J. S.]: *A ultima noite de Justo – Poslední noc Spravedlivého*. *Česká včela* 2, 1835, č. 22, s. 169.

³⁵² „Svobody nám dobyl pevné, / zhouby Franků zbavil nás.“ VILÍMEK, [?]: Truchlozpěv při úmrtí nejjasnějšího zeměpána Františka I., císaře rakouského. *Květy* 2, 1835, č. 14, s. 133.

³⁵³ „Tak posléz ani lék hledaný ve tvorstva celého / říši ni oslavených výzpyty léčitelův, / péče ni tvá, choti nejlepší, Karolino, a matko, / ačkoliv otce jsi nám snažně ošetřovala, / prosby ni lidstva vřelé odvrátit vůli nemohly / Neskonaleho věkův od věku ustavenou.“ VINAŘICKÝ, K. A.: *Zpěvy smutku II*. *Česká včela* 2, 1835, č. 16, s. 122.

³⁵⁴ MACURA, V.: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany 1995, s. 166.

³⁵⁵ VODIČKA, F.: *Počátky krásné prózy novočeské*. Jinočany 1994, 327–328.

³⁵⁶ CHMELENSKÝ, J. K.: *Zpěvy smutku I*. *Česká včela* 2, 1835, č. 16, s. 121.

³⁵⁷ VINAŘICKÝ, K. A.: *Zpěvy smutku II*. *Česká včela* 2, 1835, č. 16, s. 121–122.

verše.³⁵⁸ Bez patosu a básnických figur se domýšlí posledních chvil panovníka, který „do posledního okamžení / modlil se k Bohu za své národy“.³⁵⁹

Ve zmíněných *Zpěvech smutku* dvou různých autorů nacházíme shodné rysy, vystihující nepsaná, nicméně závazná pravidla žánru. V obou básních – jedné sylabotónické a druhé časoměrné – se projevuje totožný postup při líčení události a jejích následků, stejně jako ohraničený výběr motivů, který vychází z obřadného tónu básní k úmrtí císaře a krále. Svědčí o přesně formulované společenské objednávce a také o přísných nárocích na takový typ textu, jimž se oba autoři snažili vyhovět. V obou skladbách se uplatňuje obvyklá metafora otce a dětí. V básni K. A. Vinařického opakovaně zaznívá zvolání: „*František usnul Otec!*“ Úloha otce nejen překrývá, ale dokonce převyšuje roli panovnickou: „*My ho všickni jen co otce znali, / šarlatem se nechtěl líbiti; / bysme jej co dítky milovali: / tím své tělo jen chtěl zdobiti*“;³⁶⁰ „*Líbezná byla Pánu nebes lidu láska ku králi, / láska, jakou jedině dítky se k otci vinou.*“³⁶¹

Náznačkem je v úvodech obou básní shodně načrtnuta smuteční atmosféra („*zahaleny v černou záclonu*“ – „*obtažené smutkem*“, „*černě palác oděný*“) a s důkladnou popisností jsou jmenovány země, národy, u Vinařického také instituce a společenské stavy, účastné na truchlení.³⁶² Shodné je také užití první osoby množného čísla a navzdory tomu znatelný odstup daný tím, že lyrický subjekt nevkládá do textu vlastní citovou účast, ale zaznamenává, co v dané chvíli cítí „*miliony*“.³⁶³ Jiný typ smuteční básně představuje Vilímkův *Truchlozpěv při*

³⁵⁸ „Na konec připsány byly ještě následující řádky: ‚Chtěl-li by kdo věděti, kdož asi Čech ten jest, který lká pro svého krále v řeči, v níž pěl veleslavný Camoens, tedy věz: Za něj stál jsem u Aspernu a Lipska; / na něj myslil jsem za dalekým mořem; pro něj nyní lkám ve drahé vlasti.‘“ an. [šifra J. S.]: A ultima noite de Justo – Poslední noc Spravedlivého. *Česká včela* 2, 1835, č. 22, s. 169.

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ CHMELENSKÝ, J. K.: Zpěvy smutku I. *Česká včela* 2, 1835, č. 16, s. 121.

³⁶¹ VINAŘICKÝ, K. A.: Zpěvy smutku II. *Česká včela* 2, 1835, č. 16, s. 121.

³⁶² „*Trůnu i vlasti stráž si udatné vojsko naříká: / Sláva a heslo naše, František usnul Otec! / Zasvěcená uměním úpí těmi nářeky mládež: / Světlo a slunce naše, František usnul Otec! / Průmyslný měšťan ve své rukodilně vzpomíná: / Obchodu obživitel, František usnul Otec! / Poklidné rolník ve chaloupce obýváje kvílí: / Míru milovný, ach! František usnul Otec!*“ VINAŘICKÝ, K. A.: Zpěvy smutku II. *Česká včela* 2, 1835, č. 16, s. 121.

³⁶³ Ještě první číslo následujícího ročníku *České včely*, vydané 5. ledna 1836, se k osobnosti zesnulého císaře vrátilo na titulním listu rytinou s popiskem *Kabinet císaře Františka* a výkladovým textem, který rekapituluje průběh Františkova panování a pozastavuje se především u vztahu k poddaným.

úmrtí nejjasnějšího zeměpána Františka I., císaře rakouského, otištěný na úvodní straně časopisu *Květy* dne 2. dubna 1835.³⁶⁴ Po způsobu litanie se obrací k Bohu a jmenuje oblasti, v nichž císař uplatnil svoji mírumilovnost a šlechtnost. Také zde se klade největší důraz na vztah k poddaným.

Závěrem můžeme shrnout, že od třicátých let 19. století směřuje příležitostná tvorba v českojazyčných periodikách k textům s veřejným dosahem, naopak opouští pole poezie zacílené na privátní rodinné a přátelské kruhy. Nejen citované veršované smuteční „proslovy“ však naznačují, že i v neosobní, oficiální rovině usiluje tato poezie tradičními prostředky o vytváření dojmu soudržnosti, obrazu živého, i když uzavřeného společenství, které v základních obrysech kopíruje rodinné vazby a hierarchii. Po formální stránce příležitostné skladby i v tomto období dostojí požadavku slavnostní, až patetické promluvy, verše zdůrazní výjimečnost popisovaného děje nebo osobnosti. Obligatorní a stále více zjevná pravidla této dvojdomé oblasti básnictví i společenského styku spolu s citovou vzdáleností osoby autora od adresáta sdělení vedou v konečném důsledku ke zploštění a uniformitě textů, které neosobní ráz nahrazují ustálenými motivy a zavedenými výrazovými prostředky.

Tyto společné znaky příležitostných textů, užívané s cílem naplnit určitá kritéria stanovená dobovou společenskou normou, stejně jako recepce založená na zvyku čtenářů a po desetiletí upevňovaném úzu použití příležitostných skladeb nám umožňují považovat příležitostnou poezii za samostatný a zavedený žánr poezie 19. století.

³⁶⁴ VILÍMEK, [?]: Truchlozpěv při úmrtí nejjasnějšího zeměpána Františka I., císaře rakouského. *Květy* 2, 1835, č. 14, 2. 4., s. 133.

V. ZÁVĚR

V přítomné disertační práci jsme se pokusili prostřednictvím tří časově navazujících vývojových etap příležitostné poezie doložit, že v českém písemnictví první poloviny 19. století se tato tvorba konstitovala v samostatný, závaznými pravidly vymezený literární žánr, který šíře jeho tematického záběru předurčovala k tomu, aby doprovázel převážnou většinu festivů veřejného i soukromého života.

Ve svém konkrétním zacílení a jisté služebnosti se tento žánr na první pohled rozcházel s obecnou tendencí novočeské poezie, která spočívala v osamostatnění veršovaného slova, které mělo být uměním, světem pro sebe sama, nikoli pouhým ornamentálním verbálním doprovodem reálných dějů a praktikovaných činností. Vojtěch Jirát dokonce nazval vnitřní přesvědčení obrozených autorů „*vírou v dějinný význam jejich básnických činů*“ a hlavní jejich přínos shledal v „*pochopení pro svéprávnost poezie*“, jež se takto vyvazovala z úkolů příslušejících oblastem všedního života, ze služby „*kostelu, morálce, praktickým potřebám*“.³⁶⁵ A přesto v jejich díle rovnocenně existovala oblast, která naopak kladla zásadní důraz na různorodé úkoly směřující vně literatury a která vznikala právě na základě těchto konkrétních zadání.

Příležitostné básně zohledňovaly vliv mimoliterárních skutečností, diktovaných soudobým kulturním děním i politickou situací. Konkrétní podoba textů se však odvíjela také od aktuálních úkolů poezie, v případě příležitostného básnictví jmenovitě od jeho společenské a osvětové funkce. Od veršovaných textů pro „praktické potřeby“ se však příležitostné básně přece jen v důležitém ohledu liší: vždy byly v první řadě uměleckým počinem, s tímto záměrem vznikaly a snažily se mu zvolenými prostředky co možná nejlépe dostat. Reálné události nebo ceremonii nesloužily a nepodřizovaly se jí. Naopak jí svou přítomností a svou vlastní – ať už skutečnou, nebo domnělou – uměleckou hodnotou hodlaly pozdvihnout, dát jí ráz děje slavnostního, důstojného a neopakovatelného.

³⁶⁵ JIRÁT, V.: *Lyrika českého obrození*. Praha 1940, s. VII.

Pravidla žánru uplatňovaná v první polovině 19. století vycházela z tradice příležitostných textů klasické antické literatury a básnictví epochy humanismu, definitivně však byla formována nároky na nově vznikající národní jazykově českou literaturu. Příležitostná poezie daného období dokázala v obsáhlém konvolutu textů absorbovat a vzájemně propojit různorodé zdroje, od zvyklostí kramářské písně až po klasické postupy ódy či elegie, vždy však tyto inspirace podřizovala vlastním konzervativním nárokům, daným stále silněji pocíťovaným tlakem společenské konvence.

Umístění příležitostné poezie v rámci vertikálně chápaného literárního pole tak nakonec určovala pravidla, kterými se její složitý inspirační a formální konglomerát řídil, aby výsledným textem naplnil představu oslavné básně pro určitou příležitost, aby dosáhl ideálu, který se však častým opakováním transformoval ve stereotyp.

Tato rutina staví příležitostnou poezii pomyslný „strop“: jestliže měl autor vůli a dostatek schopností vytvořit text kvalitnější a umělecky hodnotnější, než byla většina dobové příležitostné produkce, dostával se již de facto za hranice žánru a mimoděk se tím nejčastěji přiblížil ódě nebo elegii. Ve své ustálené, praxí stvrzené podobě je tak příležitostná poezie skutečnou poezií středu: usiluje o uměleckou formu vyjádření, ale nepouští se do tvůrčího experimentování; naopak dokáže být i maximálně zjednodušená, až naivně prostá, ale ani pak nedovolí svým vyzněním utlumit slavnostní ráz příležitosti, kterou doprovází. Je uměřená ve volbě vyjadřovacích prostředků podle adresáta, jehož přímo oslovuje.

Tvorba svázaná přísnými pravidly nicméně v rámci sledovaného období zaznamenává určitý vývoj, jež lze charakterizovat s přihlédnutím k formálním proměnám žánru, stejně jako poukázáním na posuny v jeho společenské funkci. První dvě desetiletí 19. století ukazují příležitostnou poezii jako jeden z mnoha pokusů, jak naplnit požadavky novočeského básnictví příklonem k tradičním existujícím formám. Souvislost příležitostné poezie s elegií, ódou nebo epigramem na jedné straně a s produkcí jarmarečního typu na straně druhé je zřetelná. Básně často plní úlohu zpravodajství, ať už informováním o „nové“ události, nebo shrnutím důležitého dění za celé uplynulé období. Texty věnované

osobnostem zahrnují jak projevy úcty a loajality k šlechticům a duchovním, tak radostné ohlasy úspěchů na poli národní literatury a vědy.

V období dvacátých let 19. století dochází k ustálení pravidel pro příležitostné básnictví a současně k zintimnění této tvorby. V rámci první poloviny století jde o „zlatou éru“ příležitostné poezie: vzniká velké množství textů, které především na stránkách kulturně-společenských časopisů zprostředkovávají kontakt mezi jednotlivci i regionálními vlasteneckými centry, nahrazují korespondenci zúčastněných a vytvářejí v pravém slova smyslu dialog.

Ve třicátých a čtyřicátých letech již můžeme hovořit o kodifikaci příležitostné poezie, přesněji jejích stálých motivů a ověřených výrazových prostředků. Tato ustálenost formy však vede současně k jejímu vyprázdnění. Přestože starší generace autorů stále považuje tyto skladby za možný prostředek vzájemné komunikace, z celkového pohledu dochází k oddělení veřejné a privátní sféry pro příležitostné básně. Časopisecky publikované texty závazným způsobem sdělují loajalitu osobnostem politického a veřejného života, jde však již o prázdnou, ve svém vývoji stagnující oficialitu.

Ve chvíli, kdy příležitostná poezie ztrácí svoji aktuální dobovou úlohu, kdy přestává aktivně fungovat v literárním, a zejména společenském diskursu, stává se v různých svých mladších podobách objektem ustrnulým a mění se v zploštělý výraz společenské konvence, případně v živější formě je východiskem pro parodii a nadsázku.

Přímočarou změnu pozitivní evaluace příležitostných skladeb, zejména oslavných básní, v době jejich vzniku v pozdější negativní přijetí mladšími generacemi přitom můžeme vyloučit. Tyto básně se spíše postupně vytrácely ze středu zájmu jak autorů, tak čtenářů. Důležitost jejich úlohy byla postupně zmenšována v souladu s měnící se situací nejen společenskou a politickou, ale též jazykovou a literární. Příležitostné básně hodnotící historickou situaci prizmatem vlasteneckého zaujetí a udržující kontakt mezi stejně smýšlejícími básníky a čtenáři či mezi autory navzájem ustupovaly novým způsobům básnického vyjádření i komunikace. Nebyly přitom přímo zavrženy, ale „přežily se“. To pro

jejich pozdější zhodnocení není právě příznivé, neboť „mezi nadšeně kladným a prudce záporným hodnocením není tak velká propast jako mezi oběma těmito způsoby hodnocení a lhostejností“.³⁶⁶

Příležitostná poezie si nikdy nečinila nárok na neomezenou platnost. Vznik těchto básní sami autoři vnímali jako záležitost časovou, živou v právě probíhající přítomnosti, a uvědomovali si dokonce určitou „služebnost“ této tvorby. Zároveň však psali s přesvědčením, že konají důležitý čin pro vlastenecké kruhy i pro národní literaturu. Soubory jevů či jednotlivé prvky, jež jsou v příležitostných básních nadčasové, jež existují a promlouvají ke čtenáři nezávisle na vnější měnící se historické situaci a proměňující se estetické normě, zakládají jednu společnou vlastnost těchto textů: Je to záměrné vytváření chtěného obrazu skutečnosti, eliminujícího veškeré záporné konotace. Ať v rovině rodinné, přátelské, společenské či politické, vždy směřují k vyzdvižení pozitivních vlastností a vztahů, a vytvářejí tak od reality odtržený svět, fiktivní podobu národního společenství, v němž všechny ideály a cíle docházejí posléze svého naplnění. Vytváření idealizovaného obrazu vlastenecké společnosti v obrozenské literatuře je zvláště v příležitostných básních, jež jsou pevně spjaty s reálným světem, zdrojem určitého posunu v zobrazení dobového dění. Literatura se tak stává skutečnou „součástí historie“.³⁶⁷

Pro příležitostné skladby je nutné chápat tuto tezi doslovně: časopisecky publikované i v letákových tiscích šířené básně měly dostatečný prostor k tomu, aby mohly přímo ovlivňovat přijímání právě probíhajících dějů, aby pomáhaly formovat představy o rodinných i přátelských vazbách a aby se mohly aktivně podílet na utváření národního povědomí mezi zastánci jazykově české kultury. Neznamená to však, že působení příležitostné poezie lze shrnout do vyhraněného pojmu *agitace*. Nejde totiž o jednostranné předávání určitého ideového konstruktů, naopak, silně zde působí reciprocita: okruh autorů a recipientů je pevně provázán, jejich role se střídají.

³⁶⁶ MUKAŘOVSKÝ, J.: Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty. In: *Studie z estetiky*. Praha 1966, s. 43.

³⁶⁷ HOWARDOVÁ, J. E.: Nový historismus ve studiích o renesanci. In: BOLTON, J. (ed.): *Nový historismus / New Historicism*. Brno 2007, 69.

Nevelký rozsah a jistá nenáročnost příležitostných skladeb, jež vycházely opakovaně z týchž podnětů a „vzorů“, dovolovala totiž i méně poučeným autorům pokusit se o jazykově české literární dílo, jež užitím veršové podoby usilovalo proniknout do vyšších pater literatury. Aby splňovala nutná kritéria vlastenecky orientované básnické tvorby, přikláněla se příležitostná poezie obvykle k obrazům, motivům a způsobům vyjadřování, jež byly charakteristické pro vlasteneckou lyriku, hovořila k osloveným osobnostem i ke čtenářům zvláštním „kódem“. Tento kód přitom nebyl vyhrazen pouze skladbám oficiálního rázu, ale pronikal i do básní směřovaných k intimnějším, rodinným příležitostem. Tímto způsobem se příležitostné básně řadí k literárním dílům v širším slova smyslu, zahrnujícím v dané době kromě beletrie i publicistiku, vědu a další oblasti, v nichž se utvářel svébytný, pečlivě ohraničený svět, vyznačující se rozvinutým jazykem, literárním bohatstvím a přítomností hrdů, jež jsou ve své oddanosti vlastenecké myšlenky vzorem všem ostatním. Vznikala tak „*emblematická krajina ‚vlasti‘ jako vysněného ideálu, ona jediná pravá realita rodící se české kultury, [...] natolik stejnorodá s písemnictvím, že s ním mohla být téměř libovolně zaměňována.*“³⁶⁸

Poezie, jejímž hlavním úkolem bylo uctít při různých příležitostech výjimečnou historickou osobnost a vyzdvihnout její dějinný přínos, se na budování idealizovaného konstruktů vlasti bezprostředně podílela. Příkaz bezvýhradné loajality k císaři dával vzniknout veršům oslavujícím ideálního panovníka; v návaznosti na reálné působení v národním životě propůjčovaly příležitostné básně ráz „božské“ výjimečnosti též významným osobnostem vlasteneckých kruhů, k čemuž volily do značné míry omezený okruh motivů se závaznou symbolikou. Vzniká tak pomyslný panteon osobností, Slavín založený autory příležitostné poezie, který dokládá, že splynutí literatury s „*emblematickou krajinou ‚vlasti‘*“ je v případě tohoto žánru absolutní.

Smysl předkládané disertační práce spatřujeme v tom, že příležitostná poezie – navzdory své zdánlivě marginální povaze – před námi nově vyvstává jako nedílná a svým způsobem charakteristická součást české literatury první poloviny 19. století. Aktuálně zaměřenou tvorbu jsme se pokusili představit jako žánr, který na

³⁶⁸ MACURA, V.: Sen o vlasti. In: *Český sen*. Praha 1998, s. 53.

malé, jasně ohraničené ploše vstřebává a demonstruje mnohé jevy platné pro literární vývoj daného období obecně. Může proto být oporou pro interpretaci dalších textů i důležitým dílčím pramenem pro literárně-historický výzkum. Současně jsme se prostřednictvím dobově aktuálních úkolů příležitostných textů pokusili prokázat závažný vliv této tvorby na obrozenskou kulturu jako celek.

Na základě přítomné práce můžeme závěrem vyslovit přesvědčení, že ani řada konkrétních zadání, směřujících příležitostně básně mimo výlučné území písemnictví, nic nemění na tom, že příležitostná poezie zůstává jevem nejen kulturně-společenským, ale především literárním.

PRAMENY

Excerpované časopisy

Časopis Českého muzea (1827–1830 s názvem Časopis Společnosti Vlastenského muzeum v Čechách, 1831–1853 Časopis Českého Muzeum). Praha: České muzeum 1827–1828; J. G. Calve 1829–1831; Matice česká 1832–1947, excerp. do r. 1850.

Čechoslav. Praha: V. R. Kramerius 1820, 1821 (č. 36–104), 1822 a 1823 (č. 1–26); K. V. Enders 1821 (č. 1–34); F. Schönfeld 1823 (č. 27–52) a 1824–1825.

Čechoslav. Praha – Hradec Králové: J. H. Pospíšil 1830–1831.

Česká včela, příloha Pražských novin. Praha: Synové Bohumila Háze 1834–1845; K. V. Medau 1846–1849.

Dobroslav. Praha: J. Vetterlová z Wildenbrunnu 1820–1823.

Hlasatel český. Praha: F. Jeřábek 1806 (roč. 1, díl 1); B. Haase 1806–1807 (roč. 1, díl 2 a roč. 2); F. Jeřábek 1818 (roč. 4).

Jindy a nyní. Praha: K. E. Rainold 1828–1830; Praha – Hradec Králové: J. H. Pospíšil 1831 a 1833.

Květy (1834 s názvem Květy české). Praha – Hradec Králové, od r. 1839 Praha: J. H. Pospíšil 1834–1842; J. Pospíšil 1843–1850.

Poutník slovanský. Praha: J. F. Schönfeld 1826–1827.

Prvotiny pěkných umění, příloha Vídenských novin. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1813 a 1816–1817; nákladem Ústavu náhradu pojišťujícího za škody ohněm, povodní a krupobitím svedené, později nákladem Ústavu o zachování a větší vzdělání česko-slovenské literatury a pojišťujícího ústavu 1814–1815; V. V. Dlouhý 1. 1.–31. 8. 1816.

Elektronické zdroje

- Česká elektronická knihovna. Plnotextová databáze české poezie 19. a počátku 20. století (<http://www.ceska-poezie.cz/cek/>)
- Tezaurus českých meter 1795–1825 (<http://isis.ucl.cas.cz/?form=cme>)

LITERATURA

- BAGIN, A.: Poézia a príležitosť. In: *Literárne etudy*. Bratislava: Smena 1979.
- BARTOŠ, F.: Paběrky sebrané na poli české poezie kramářské. *Časopis Matice moravské* 3, 1871, č. 1, 2, s. 6–28, 56–84.
- BENEŠ, B.: *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1970.
- BRABCOVÁ, R.: Thámovy básně v řeči vázané. In *Stati k národnímu obrození*. Sborník pedagogické fakulty UK. Praha: Univerzita Karlova 1972.
- ČERVENKA, M.: *Kapitoly o českém verši*. Praha: Karolinum 2006.
- DOBŘÝ, M.: Jak nezabít literaturu kulturou. *Slovo a smysl* 7, 2010, č. 13, s. 75–90.
- DÖCKER, U.: *Die Ordnung der bürgerlichen Welt. Verhaltensideale und soziale Praktiken im 19. Jahrhundert*. Frankfurt/Main – New York: Campus Verlag 1994.
- DÖRFLOVÁ, Y.: A nos amours! Dopisy hraběte Václava Roberta Kounice Zdence Havlíčkové I. In: Schreiberová, J. (ed.): *Spisovatelé, společnost a noviny v proměnách doby*. Literární archiv 38, Praha: 2006, s. 305–381.
- GALLAGHEROVÁ, C. – GREENBLATT, S.: Nový historismus v praxi. In: Bolton, J. (ed.): *Nový historismus/New Historicism*. Brno: Host 2007, s. 249–269.
- HAMAN, A.: *Trvání v proměně. Česká literatura devatenáctého století*. Praha: Arsci 2007.
- HAUBELT, J.: *České osvícenství*. Praha: Svoboda 1986.
- HEGEL, G. W. F.: *Estetika II*. Praha: Odeon 1966.
- HOWARDOVÁ, J. E.: Nový historismus ve studiích o renesanci. In: Bolton, J. (ed.): *Nový historismus/New Historicism*. Brno: Host 2007, s. 54–91.
- HROCH, M.: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta 1999.

JANÁČEK, P.: Literatura malého národa. K pojetí vertikální diferenciacie v Jungmannově projektu. *Česká literatura* 48, 2000, č. 6, s. 581–591.

JANÁČKOVÁ, J.: Romantismus – biedermeier. In: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN 2008, s. 205–261.

JIRÁT, V.: *Lyrika českého obrození*. Praha: Československý kompas 1940.

JIRÁT, V.: *Portréty a studie*. Praha: Odeon 1978.

JOHANIDES, J.: *Magdalena Dobromila Rettigová*. Rychnov nad Kněžnou: Melantrich – Městský úřad v Rychnově nad Kněžnou 1995.

KELLER, A. – LÖSEL, E. – WELS, U. – WELS, V. (eds.): *Theorie und Praxis der Kasualdichtung in der Frühen Neuzeit*. Amsterdam – New York 2010.

KERULOVÁ, M.: Príležitostnosť v žánrovej profilácii humanistickej poézie. In: Kopál, J. (ed.): *O interpretácii umeleckého textu 8. Zborník štúdií Vedeckovýskumného pracoviska literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky Pedagogickej fakulty v Nitre*. Nitra: Pedagogická fakulta 1986, s. [186]–199.

KERULOVÁ, M.: *Recepčno-interpretáčn é osobitosti textov staršej slovenskej literatúry*. Nitra: Pedagogická fakulta, Ústav jazykovej a literárnej komunikácie a Katedra slovenskej literatúry a literárnej výchovy 1992.

KOČÍ, J.: *České národní obrození*. Praha: Svoboda 1978.

KOLÁR, J.: *Sondy. Marginálie k historickému myšlení o české literatuře*. Brno: Atlantis 2007.

KOSTNER, L.: Čtenář hledá autora (a naopak). Problémy komunikace v české literatuře raného obrození. In: Bláhová, K. (ed.): *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 21. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň 8.–10. března 2001*. Praha: KLP 2002, s. 247–254.

KUSÁKOVÁ, L.: *Literární kultura a českojazyčný periodický tisk (1830–1850)*. Praha: Academia 2012.

KUSÁKOVÁ, L.: Korespondence jako aktivní činitel literárního života v období národního obrození. In: Schreiberová, J. (ed.): *Spisovatelé, společnost a noviny v proměnách doby*. Literární archiv 38, Praha: 2006, s. 235–258.

KUTNAR, F.: Kramářská píseň jako historický pramen. In: Dvořák, J. – Kvapil, J. Š. (eds.): *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Supplementum 6, Václavkova Olomouc 1961*. Praha: SPN 1963, s. 77–86.

KUTNAR, F.: *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenské*. Praha: Karolinum 2003.

LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Karolinum 2010.

LINKE, A.: *Sprachkultur und Bürgertum. Zur Mentalitätsgeschichte des 19. Jahrhunderts*, Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler 1996.

LNĚNIČKOVÁ, J.: *České země v době předbřeznové 1792–1848*. Praha: Libri 1999.

LORENZOVÁ, H.: *Hra na krásný život. Estetika v českých zemích mezi lety 1760–1860*. Praha: KLP 2005.

LOUŽIL, J. Sen jednotné kultury v nacionálně rozdělené společnosti. In: Ottlová, M. (ed.): *Proudy české umělecké tvorby 19. století. Sen a ideál*. Sborník symposia pořádaného Ústavem teorie a dějin umění ČSAV v rámci Smetanovských dnů v Plzni ve dnech 12.–14. března 1987. Praha: Ústav teorie a dějin umění ČSAV 1990, s. 26–32.

MACURA, V.: *Český sen*, Praha: NLN 1998.

MACURA, V.: Naše lípa. *Tvar* 3, č. 47, 1992, s. 3.

MACURA, V.: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H&H 1995.

MOCNÁ, D. – PETERKA J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka 2004.

MRÁZ, P.: *Poetika príležitostnej poézie Bohuslava Tablica a Jána Hollého*. Bratislava: Univerzita Komenského 2010.

MUKAŘOVSKÝ, J.: Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty. In: *Studie z estetiky*. Praha: Odeon 1966, s. 17–54.

NOVOTNÝ, J.: Dvě obrozenská pojetí národa, vlasti a vlastenectví (Bernard Bolzano – Josef Jungmann). K 200. výročí narození Bernarda Bolzana. In: Vaculík, L. (ed.): *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví, roč. 16*. Praha: PNP 1985.

NOVOTNÝ, J.: K počátkům novodobých měšťanských salonů v Praze. In: Lorenzová, H. – Petrasová, T. (eds.): *Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň 12.–14. března 1998*. Praha: KLP 1999, s. 139–146.

NÜNNING, A. / TRÁVNÍČEK, J. – HOLÝ, J. (eds.): *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce, osobnosti, základní pojmy*. Brno: Host 2006.

OTRUBA, M.: Poezie, mýtus a hodnota. *Česká literatura* 16, 1968, č. 4, s. 357–391.

PAPOUŠEK, V. – TUREČEK, D.: *Hledání literárních dějin*. Praha – Litomyšl: Paseka 2005.

PAVELKA, J.: *Předpoklady literárního dorozumívání*. Brno: Masarykova univerzita 1998.

PEŠAT, Z.: K teorii a metodologii literárního vývoje. In: *Tři podoby literární vědy*. Praha: Torst 1998, s. 7–19.

PEŠKOVÁ, J.: Komunikace a izolace v české kultuře 18. a 19. století. In: Bláhová, K. (ed.): *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 21. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň 8.–10. března 2001*. Praha: KLP 2002, s. 7–14.

PFAFF, I.: Lidové obrození a lidoví buditelé se zřetelem na sociální stratifikaci lidového národního hnutí. In: Harna, J. (ed.): *Moderní dějiny 15. Sborník k dějinám 19. a 20. století*. Praha: Historický ústav 2007, s. 5–59.

PRAŽÁK, A.: K problematice slovenské příležitostné poesie druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století. *Acta Universitatis Carolinae* 2, Praha: 1956, č. 16, Philologica, č. 2, s. 175–199 + 1957, vol. 3, č. 1, s. 1–14.

RAK, J.: *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*. Jinočany: H&H 1994.

RAK, J.: Formy „vlastenecké komunikace“. In: Bláhová, K. (ed.): *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 21. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň 8.–10. března 2001*. Praha: KLP 2002, s. 75–82.

RAK, J.: Ideální podoba českého vlastence před březnem 1848. In: Ottlová, M. (ed.): *Proudy české umělecké tvorby 19. století. Sen a ideál. Sborník symposia pořádaného Ústavem teorie a dějin umění ČSAV v rámci Smetanovských dnů v Plzni ve dnech 12.–14. března 1987*. Praha: Ústav teorie a dějin umění ČSAV 1990, s. 43–49.

RAK, J.: Pohřeb jako národní manifestace. In: Lorenzová, H. – Petrasová, T. (eds.): *Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 9.–11. března 2000*. Praha: KLP 2001.

RAK, J. – VLNAS, V.: Libosad českého biedermeieru. In: R. Vondráček (ed.): *Biedermeier. Umění a kultura v českých zemích 1814–1848*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze – Gallery, s. r. o. 2008, s. 35–53.

RYŠAVÁ, E.: Uchovávaní tradic v kramářských písňových tiscích 19. století. In: Freimanová, M. (ed.): *Povědomí a tradice v novodobé české kultuře. Sborník symposia pořádaného Národní galerií v Praze ve spolupráci s Ústavem teorie a dějin umění ČSAV [...] ve dnech 7.–11. 3. 1984*. Praha: Národní galerie 1988.

SEKERA, M. – Aspekty čtení periodického tisku v procesu politické mobilizace české společnosti. In: Bláhová, K. (ed.): *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 21. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň 8.–10. března 2001*. Praha: KLP 2002, s. 121–144.

SENGLE, F.: *Biedermeierzeit. Deutsche Literatur im Spannungsfeld zwischen Restauration und Revolution 1815–1848, sv. 1*. Stuttgart: J. B. Metzler 1971.

SCHEYBAL, J. V.: *Senzace pěti století v kramářské písni. Příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu*. Hradec Králové: Kruh 1991.

SOCHOROVÁ, L. – Muž a žena v české vlastenecké společnosti doby biedermeieru. In: Lorenzová, H. – Petrasová, T. (eds.): *Biedermeier v českých zemích. Sborník příspěvků z 23. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň 6.–8. března 2003*. Praha: KLP 2004, s. 92–103.

STORCHOVÁ, L.: *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Praha: Scriptorium 2011.

SUCHÁ, P. – Antonín Puchmajer a Česká čtenářská společnost v Radnicích. In: Vyčichlo, J. – Viktora, V. (eds.): *Jeden jazyk naše heslo bud' I., Antonín Jaroslav Puchmajer. Sborník příspěvků z vědecké literární konference konané u příležitosti 180. výročí úmrtí [...] Antonína Jaroslava Puchmajera*. Radnice – Plzeň: Spolek divadelních ochotníků v Radnicích – Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje 2001, s. 109–115.

SVATOŠ, M.: Humanistické vzdělání s dominancí klasických jazyků v českých zemích v 19. století. In: Bláhová, K. – Petrbock, V. (eds.): *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století*. Praha: ÚČL AV ČR 2004, s. 39–52.

ŠTOCHL, M.: *Teorie literární komunikace*. Praha: Akropolis 2005.

ŠULCKOVÁ, M.: Albert Pražák a jeho studie o starší slovenské literatuře. In: Vojtěch, M. (ed.): *Príspevky k dejinám literárnovednej slovakistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Zborník príspevkov zo sympózia k 80. výročiu slovakistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave*. Bratislava: Univerzita Komenského 2003, s. 41–44.

TICHÁ, Z.: *Cesta starší české literatury*. Praha: Panorama 1984.

TUREČEK, D.: *Česká literatura národního obrození*. České Budějovice: PF JU 1995.

TUREČEK, D.: Loajalita jako souřadnice literárnosti. In: Petrbock, V. – Petrasová, T. – Machalíková, P. (eds.): *Neviditelná loajalita? Rakušané, Němci, Češi v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 35. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň 26.–28. února 2015*. Praha: Academia 2016, s. 197–212.

VĚTVIČKA, V.: Jak poznamenalo období mezi léty 1815–1848 (případně 1820–1845) botaniku sensu latissimo. In: Lorenzová, H. – Petrasová, T. (eds.): *Biedermeier v českých zemích. Sborník příspěvků z 23. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň 6.–8. března 2003*. Praha: KLP 2004, s. 142–148.

VIKTORA, V.: *K pramenům národní literatury*. Plzeň: Fraus 2003.

VODIČKA, F.: *Cesty a cíle obrozenecké literatury*. Praha: Československý spisovatel 1958.

VODIČKA, F. a kol.: *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1960.

VODIČKA, F.: *Počátky krásné prózy novočeské*. Jinočany: H&H 1994.

VODIČKA, F.: *Struktura vývoje*. Praha: Dauphin 1998.

VYČICHLO, J.: Několik poznámek ke vzniku a osvětovému působení České čtenářské společnosti radnické. In: Bláhová, K. – Petrbock, V. (eds.): *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století*. Praha: ÚČL AV ČR 2004, s. 149–161.

WEBER-KELLERMANN, I.: *Frauenleben in 19. Jahrhundert*. München: C. H. Beck 1998.

WIENDL, J. (ed.): *Hledání literárních dějin v diskusi. Záznam diskuse z literárněvědného kolokvia konaného 22. a 23. září 2005 v Českých Budějovicích*. Praha – Litomyšl: Paseka 2006.

WIMMER, S.: Psaní pro sebe a osobní dopis. In: Janáčková, J. – Macurová, A. – Římalová, L. – Wimmer, S. – Baková, H.: *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*. Praha: ISV 2001, s. 65–84.

WÖGERBAUER, M.: Vlastenecká literatura a její dva proudy. Tři sondy ke vzniku novějších literatur v Praze v letech 1760–1820. In: Karlová, Š. – Lišková, V. – Stočes, J. (eds.): *Historická dílna I. Sborník příspěvků přednesených v roce 2006*. Plzeň: Západočeská univerzita 2006.

*

Při práci bylo využito databáze *Česká literární bibliografie* (<http://clb.ucl.cas.cz/cs-cz/>), zpracovávané v Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Occasional Poetry in the First Half of the 19th Century

Abstract

Occasional poetry represents a literary genre that was created as an artistic text, as well as a verbal expression of social conventions: it accompanied and reflected public and private celebrations and current historical events. The purpose of occasional poems was to congratulate people on anniversaries, express devotion to nobles or patrons, to welcome important visits, etc. Their informative and educational function predetermined these texts for publication in the periodical press, where they could take on the role of artistic journalism. The distinct themes and to a certain extent binding repertoire of means of expression contributed to the unvarying and almost schematic form of occasional poetry; nevertheless, in the first half of the 19th century, occasional poetry developed both formally and functionally. In the first two decades of the century, the genre that drew inspiration from humanistic poetry and was sometimes based on an ode, elegy or cantastoria, was just beginning to settle in its new form. In the 1820s, the already established, periodically published occasional works made a great contribution to shaping the bonds between personalities of national life, and contributed to the expansion of patriotic circles. In the 1830s and 1840s, the still productive genre began to resemble a ceremonial officiality intended for public festivities and expressions of loyalty to superiors. It is true for the first half of the century that although authors of occasional poetry tried to artistically elaborate the subject, the established rules of the genre largely deprived their works of individuality. As a result of this creative process, the artistic value of the poems was often disputable, which led to their marginalization in literary history. However, new interpretational approaches that understand the culture of specific periods in a complex way, also take into account these seemingly marginal texts. From this point of view, occasional poetry seems to be an important literary and social phenomenon, directly involved in the social and political life of its time. It is equally important as a set of texts, which captured the general tendencies of literary development on a small, synoptic area.